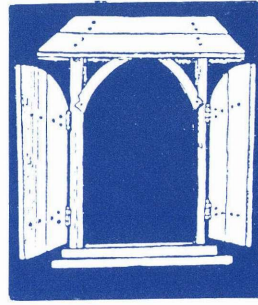

CREDO

Evangélikus Műhely

Meditáció

20. századi teológusok

1848

Hontisztelet

Az evangélikusok emancipációja

Petőfi egy calabriai

gróf szemével

Múlt és jövő

A Duna vallomása

Jövőre orientáltság

és vallásosság

Multi Level Marketing

Egyházak a társadalomban

és a nagyvilágban

Ötven éves

az egyházak világtanácsa

1998

1-2

CREDO

Evangelikus Műhely

A MAGYARORSZÁGI EVANGÉLIKUS EGYHÁZ
FOLYÓIRATA

IV. évfolyam
1998. 1–2. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

HAFENSCHER KÁROLY szerkesztő

BÁNKI JUDIT olvasószerkesztő

Bárdossy György
Bozóky Éva
Cserhádi Márta
Fabiny Tamás
Fabiny Tibor
ifj. Fasang Árpád
Frenkl Róbert (elnök)
Harmati Béla
Jánosy István

Kovácsházi Zelma
Reuss András
Ribár János
Schulek Mátyás
Sólyom Jenő
Szebik Imre
Tóth-Szöllős Mihály
Vajda Ferenc
Veöreös Imre (tiszteletbeli elnök)

A borítót – Albrecht Dürer metszetének felhasználásával – Urai Erika készítette.

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya. Felelős kiadó: Tóth-Szöllős Mihály. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 1085 Budapest, Üllői út 24. Telefon/fax: 117-1108, 117-5478. Előfizetés egy évre 600 Ft, egy szám ára 300 Ft. Megrendelhető (külföldre is) a fenti címen. Előfizetési díj külföldre portóval együtt 2000 Ft. Amindenkori postaköltséget is felszámítjuk. Kapható a gyülekezeti iratterjesztésben, a Sajtóosztály Könyvesboltjában (VIII. Üllői út 24.), a Huszár Gál Könyvesboltban (V. Deák tér 4.) és a Protestáns Könyvesboltban (IX. Ráday u. 1.)

Készült a Plantin Kiadó és Nyomda Kft-nél. 98.111

ISSN 1219-6800

Tartalomjegyzék

- 3 *Az új szerkesztő bemutatja terveit és önmagát*
- 6 *Levél Veöreös Imrének*
- 7 **Meditáció**
Smidéliusz Gábor
Ahol a rossz hírből jó lesz
- 9 **Teológusok a 20. században**
Fila Béla
A kinyilatkoztatás Rahner teológiájában
- 14 *Scholz László*
A maradandó sorrend
A mi méreteink
- 15 *Szabadi Sándor*
Válasz
Barth és Magyarország
- 20 *Reuss András*
Küng: Credo. Az Apostoli hitvallás magyarázata
- 22 *Tarbay Ede*
Igen
- 23 *Veöreös Imre*
Találkozások a Szentírással
Sulyok Elemér könyvéről
- 25 *Tarbay Ede*
A nap vége
- 26 **1848**
Harmati Béla
A „hontisztelet” spiritualitása
- 30 *Csepregi Zoltán*
150 éves az evangélikusok emancipációja
- 33 *Szigethy Gábor*
Búcsúvacsora
Petőfi a forradalom előestéjén
- 38 *Hárs Ernő*
Petőfi Sándor egy calabriai gróf szemével
Armando Lucifero eposza
-

- 46 *Kiss Gy. Csaba*
Beszélő tárgyak
A Petőfi család relikviái
- 48 **Múlt és jövő**
Pomogáts Béla
A Duna vallomása
- 51 *Lówy Dániel*
A Szamos-parti város Wallenbergje:
Járosi Andor
- 56 *Hideg Éva-Nováky Erzsébet*
Jövőorientáltság és vallásosság
- 65 *Scholz László*
Kenyér és virág
- 66 *Marossy Attila*
Multi Level Marketing (MLM):
A modernség egyik gazdasági kvázi-vallása
- 73 **Egyház a társadalomban és a nagyvilágban**
Felhívás
- 74 Ötven éves az Egyházak Világtanácsa
- 87 Vallások Kelet-Európában
- 88 **Igehirdetés**
Zászkaliczky Péter
„Gyermekekhez lehajoltam...”
- 91 **Kulturális figyelő**
Aranyhíd (*Baán Tibor*) – Évtizedek sodrában (*László József*) – Csak katolikusoknak (*Veöreös Imre*) – A szent (*ifj. Cserhádi Sándor*)

JELEN SZÁMUNK SZERZŐI:

Baán Tibor könyvtáros
Csepregi Zoltán egyetemi tanársegéd
ifj. Cserhádi Sándor ev. lelkész
Fila Béla r. k. professzor
Dr. Hafenschner Károly teológus
Harmati Béla ev. püspök
Hárs Ernő költő, műfordító
Hideg Éva egyetemi docens
László József
Kiss Gy. Csaba egyetemi docens
Lówy Dániel újságíró

Marossy Attila ev. lelkész
Nováky Erzsébet tanszékvezető egyetemi tanár
Pomogáts Béla Írószövetség elnöke
Reuss András teol. tanár, rektor
Dr. h. c. Scholz László ny. lelkész, költő
Smidéliusz Gábor ev. lelkész
Szabadi Sándor tanár, ny. ref. lelkész
Szigethy Gábor irodalomtörténész
Tarbay Ede író, költő
Dr. h. c. Veöreös Imre teológus, ny. lelkész
Zászkaliczky Péter ev. lelkész

Az új szerkesztő bemutatja terveit és önmagát

Tisztelettel köszöntöm az Olvasót!

A Credo ars poeticája

Szerényen, a mai valóságot figyelembe véve, egyházi és társadalmi életünk ismeretében, európai kontextusban, de nem Európa-centrikusan kívánom szerkeszteni lapunkat. Kiadványunk szándéka megszólítani és megszólaltatni evangélikus értelmiségünket, így sajátos értékeinket felkutatni, őrizni és közreadni, tanulni, gazdagítani írókat és olvasókat egyaránt.

Szándékunkat borítólapunk is illusztrálja:

Credo – az Apostoli hitvallás első szava: hiszek. Az egyes szám első személy jelöli szabadságunkat: én mondom, ha tudom és akarom mondani. Ugyanakkor jelöli az egész történelmi kereszténységhez való tartozásunkat, hiszen a Credo az 1. évezred ökumenikus hitvallása, keresztény hitünk veretes foglalatja, amit saját szavunkkal és gondolkodásformánkban mai nemzedékünknek is újra kell értelmezni és hitelesen továbbadni. A credo ige jelen időben szerepel. Tudom, van aki csak múlt időben tudja elmondani: hittem – mint egykor az emmausi tanítványok. Mi szeretnénk a jelen időt mindig komolyan venni.

Evangélikus – ez a jelző identitásunkat jelöli. Önazonosságunkat tartva, nyitottak akarunk lenni minden testvéregyház felé, sőt a világ vallásai és meghatározható vallás nélkül élő emberek felé is.

Evangélikusságunk álláspontot jelöl és életformát is. Más szóval egy bizonyos koordináta rendszert, amiben mindent elhelyezhetünk és egyfajta morális értékrendszert és tartást, amit nem kell szégyellnünk a 20. század végén, és egy új évezred küszöbén sem.

Evangélikusságunk a kereszténység nagy családján belül Jézus Krisztus személyében, szavában, életében, egész szolgálatában látja hite és életgyakorlata tájékozási pontját, alapját, erőforrását. Ezért tartja a Jézusról szóló és Jézustól való evangéliumot valóban jó hírnek és akarja továbbadni nemzedékről nemzedékre. A valódi evangélikus öntudat több, mint csupán evangélikus háttér. A jelenben és jövőben is érvényes gondolkodásmód és életstílus.

Természetesen nemcsak evangélikusoktól kérek cikket, hiszen egymás hite és ismerete útján kölcsönösen gazdagodhatunk a kereszténység más felekezeteinek képviselői által is.

Műhely, értelmiségi műhely. Az értelmiség kifejezés olvasatomban nem diplomához kötött rang, hanem mentalitás és magatartásforma. Evangélikus értelmiségi az, aki hívő emberként is használja értelmét, logikusan szeret és akar gondolkodni, használja az eszét anélkül, hogy trónra ültetné. Szívesen tájékozódik a mai világban, és ha ismeretek birtokába jutott, azt készséggel osztja meg kortársaival.

A műhely munkahelyet jelent általában, én elsősorban funkcionálisan értem – nem lokálisan, úgy, amint ma hazai, nemzetközi, felekezetközi konferenciákon értik – ahol alkalom nyílik szabad véleménynyilvánításra, véleménycserére, az igazság keresésére szeretetben és toleránsan, de nem parttalan anarchiában és mindig nem csupán kritikusan, hanem kreatív szándékkal.

Műhelyünk jelképe is lehet a borítón látható nyitott kapu: várjuk az olvasót és író, aztán nem zárkozunk be elszigetelve magunkat környezetünktől, vagy az adeptusok felsőbbrendűségi érzésével nem nézzük le az értelmiség körén kívül élőket.

Az értelmiség kifejezésben az igényességet érzem fontosnak, szellemi, lelki, kulturális dimenzióban egyaránt. Nem a származási nemesség elit-tudata, hanem „kiművelt fők” és tág szívű emberek szolgálatkészsége jellemezheti íróinkat és olvasóinkat egyaránt. Nem csupán könnyű olvasmányt ígérő cikket kérek, de olyat is, amin rágódni és gondolkodni kell, hogy megértsük, természetesen kerülve a „szakzsargon”, ami természettudós, társadalomtudós, pszichológus, teológus gyakori kísértése korunkban. Másként: olyan cikket nem akarok közölni, amit én sem értek, mert természetes igényem, hogy bármely szakterületről érkezik a cikkíró, szeretetből írjon közérthetően.

Tisztában vagyok korlátainkkal, határainkkal is.

Tudom, hogy olyan publikáció, ami egy évben kétszer, később majd reménység szerint négyszer jelenik meg, nem lehet újságszerű, naprakész. Nem a nóvum, hanem a tartalom kell, hogy jelentős legyen.

Belátom, hogy fogyó létszámú evangélikus értelmiségünk nem tudja a mai bonyolult élet minden területét megismerni és megismertetni, arra reflektálni és még inkább formálni.

Tudom, hogy szerény kereteink között sem az írók, sem a kiadó számára nem üzleti vállalkozás megjelenésünk. Ezért vagyok hálás egyházunknak, hogy lapunk kiadását fontosabbnak tartja, mint bármely üzleti vállalkozást.

Különös figyelemmel fordulok tanáraink felé, mint akik szakismerettel és életismeretükkel egyaránt segíthetnek. Ha minden mai evangélikus iskolánk tanári kara szívügyének tekinti a Credo megjelenését, tartalmát és terjesztését, úgy nagyon lehetünk előre a magyar evangélikus értelmiség szolgálatában.

Jelen számunk szerkesztői tervezése csak részben az én munkám, a következő, a Reformáció ünnepe előtt megjelenő lapunkat már teljességében én szerkeszthetem a Szerkesztő Bizottság közreműködésével.

A szerkesztő önmagáról

Budapesten születtem 1926-ban, a Fasori Gimnáziumban érettségiztem, Sopronban az Erzsébet Tudomány Egyetem Teológiai Fakultásán tanultam (1944-48), 50 éve szenteltek lelkésszé. Ösztöndíjasként az Egyesült Államokban és Svédországban tanulhattam, 35 évig szolgáltam a Budapest-Deák téri Gyülekezetben (1954-89). Párhuzamosan gyülekezeti munkámmal főleg a Lutheránus Világszövetség és az Egyházak Világtanácsa Keretében dolgoztam. Tizenegy évig voltam tagja a Római

Katolikus Egyház és Lutheránus Világszövetség Közös Dialógus Bizottságának, három világgyűlésen vehettem részt. 1967-68-ban teológiai doktorátust szereztem, 1984-93-ig tanítottam az Evangélikus Teológiai Akadémián, közben négy földrész sok országát bejártam.

Valamit „sajtós” múltamról: 1949-ben jelent meg első cikkem magyarul, 1989-96 között a Lelkipásztort szerkesztettem, 1993-tól 1998-ig a Magyar UNESCO Média Albizottságának tagja voltam, s hazánkat Párizsban nemzetközi UNESCO Média konferencián képviselhettem. Hetven éves koromban arany tollal tüntettek ki, majd ugyanebben az évben nívódíjat kaptam a Magyar Rádiótól (Bartók Adó) a két és fél éves Bach kantáta sorozatban kifejtett teológus működésemért. Különböző publikációkban cikkem jelent meg angolul, svédül, németül és szerbül. Jelenleg a Károly Gáspár Református Egyetem Teológiai Fakultásán tanítok vendégprofesszorként általános ökumenikát és a Római Egyház II. Vatikáni Zsinata utáni élete bemutatását az Ökumenika, illetve Felekezettudományi Tanszékén. Több Ökumenikus Bizottságnak és szervezetnek vagyok tagja.

Amennyiben és ameddig el tudom látni a Credo szerkesztői szolgálatát, megkísérlem, hogy eleget tegyek az elvárásoknak és saját vízióimnak, abban a reményességben, hogy szolgálatom „nem lesz hiábavaló az Úrban”. – Megbecsüléssel gondolok a Credo előző szerkesztőjére, Bárdossy Györgyre; a Credo elődeinek (Üzenet, Diakonia) sajtószolgálatára, egykori és jelenlegi szerkesztőbizottsági tagjaira.

Munkánkra az Egyház Urának áldását kérem!

H. K.

Levél Veöreös Imrének

D.h.c. Veöreös Imre
ny. lelkész úrnak
Budapest

Kedves Imre bácsi!

Nagy örömmel tájékoztatunk arról, hogy sikerült a CREDO Szerkesztőbizottságát összehívni és egy jövőbemutató ülést tartani.

Ezen ülés két legfontosabb eleme közül az egyik *Hafenscher Károlyt*, a másik *Téged* érintett.

A Szerkesztőbizottság örömmel erősítette meg Hafenscher Károlyt, mint a CREDO szerkesztőjét. Olvasó szerkesztő: *Bánki Judit*.

A Szerkesztőbizottság úgy döntött, hogy jegyzőkönyvileg mond köszönetet Veöreös Imrének azért a munkáért, amellyel a CREDO ismert nehézségei között a szerkesztést segítette, abban orozslánrészt vállalt. Ezen köszönetnyilvánítás írásbeli megjelenítését ránk bízták.

Ugyanakkor arra kérnek, vállald továbbra is a Szerkesztőbizottság tiszteletbeli elnöke címet, járulj hozzá ennek szerepeltetéséhez az impresszumban.

A Szerkesztőbizottság továbbra is számít értékes írásaidra.

Kedves Imre bácsi! Köszönjük az eddigi segítséget. Kívánjuk, hogy az Úristen őrizzen meg még sokáig erőben, egészségben!

Budapest, 1998. március 24.

Szívélyes üdvözlettel:

Tóth-Szöllős Mihály
Sajtóosztály vez. sk.

Frenkl Róbert
Szerk.biz. elnök sk.

MEDITÁCIÓ

SMIDÉLIUSZ GÁBOR

Ahol a rossz hírből jó lesz

„A Gileádban lakó tisbei Illés ezt mondta Ahábnak: Az élő Úrra, Izráel Istenére mondom, akinek a szolgálatában állok, hogy ezekben az esztendőkbén nem lesz sem harmat, sem eső, hanem csak az én szavamra.

Ezután így szólt hozzá az Úr igéje: Eredj el innen, menj kelet felé, és rejtőzz el a Kerít-patak mellett, a Jordántól keletre! A patakból majd ihatsz, a hollóknak pedig megparancsoltam, hogy gondoskodjanak ott rólad. Elment tehát, és az Úr igéje szerint járt el. Odaérve letelepedett a Kerít-patak mellett, a Jordántól keletre. A hollók hordtak neki kenyeret és húst reggel, kenyeret és húst este, a patakból pedig ivott. Egy idő múlva azonban kiszáradt a patak, mert nem volt eső az országban.” (1Kir 17, 1-7)

Eljutnak hozzánk a hírek. Jönnek az információk minden oldalról. A szomszédból, a világ távoli pontjairól. Ma már nincs akadály. Villámgyorsan értesülünk: TV-ből, Rádióból, a házfalak óriásplakátairól, az Internetről, telefonból, mindenhonnan.

Úgy tűnik, a rossz hírnek nagyobb értéke, nagyobb kínálata és kereslete, nagyobb piaca, nagyobb esélye van. Mintha életképesebb lenne. Mintha a fülünk, a rossz hírre inkább ki lenne hegyezve és ki lenne éhezve, mint a jóra.

Mi történik akkor, ha a rossz hír rólunk szól? Ha nem csak távoli helyek, távoli országok és emberek nehéz helyzetéről, távoli katasztrófákról, éhínségről, betegségről, kiszolgáltatottságról, szerencsétlenségről, halálról van szó. Hanem a hír húsba vágó valósággá lesz. Mert át kell élni, meg kell élni, hogy milyen az, amikor természetesnek tűnő, magától értődő dolgok egyszer csak bizonytalanná, érthetlenné, lehetlenné válnak. Amikor emberi erőnk a nehéz, a megoldhatatlan, az elviselhetetlen terheket már képtelen cipelni. Amikor a bűnök, a bajok, a gondok elhatalmasodnak rajtunk, fejünkre nőnek, beborítanak. Amikor saját magunkba tekintve nincs esély a továbbindulásra. Amikor megszűnik, ami eddig létfeltétel, alapvető szükséglet volt a számunkra. Ami nélkül nem lehet élni.

Elapadnak a források. Eldugulnak a csatornák. Kiszáradnak az élővízű kutak. Nincs eső. Nincs csapadék. Hónapokon, éveken keresztül. Csonttá szárad a világ,

csonttá szárad az ember, csonttá szárad az élet. Mikor áldás nélkül, ítélet alatt vagyunk.

Ilyenkor könnyű bűnbakot keresni. Könnyen gondolkozunk úgy, mint azok, akik elől Illésnek rejtőznie kell. Kiűzni, elkülöníteni, elzavarni azt, aki a rossz hírt hozta. Személyes ellenséget találni. Megtámadni, eltenni az útból, félreállítani.

Nem ez történik emberek és emberek között? Nem ez történik minden területen, az egész kizökkent világban? Úgy tűnik Aháb és a tisbei Illés óta nem sokat változtunk. A bajt, a bűnt, a helyzet gyökerét, a rossz hír forrását nem akarjuk látni. Nem akarjuk észrevenni, tudomásul venni.

Mert akkor be kellene vallanunk magunknak, hogy elesett, bűnös, megítélt emberek vagyunk. Azt, hogy nem mi irányítjuk a dolgokat. Azt, hogy nem a mi kezünkben futnak össze a szálak. Azt, hogy az élet, a világ, a létezés végső soron nem az ember hatalmában van. Hogy nagyon keveset érünk önmagunkban. Hogy mindenféle emberi uralom, erőfeszítés, próbálkozás pillanatok alatt összeroppan. Hogy Isten gondoskodása nélkül, Isten kegyelmes emberhez fordulása nélkül elveszett, halálra ítélt emberek lennénk.

Mindaddig, amíg ezt nem ismerjük be, képtelenek vagyunk jó hírt befogadni. Addig a rossz hírek foglalnak le. Addig a rossz hírek bűvöletében, útvesztőiben vergődünk. Addig a rossz hírek hozóit akarjuk fenyegetni, üldözni, elkergetni. Isten jó hírével evangéliumával szemben pedig rezisztensek vagyunk. Lepereg rólunk. Süketek és vakok maradunk meghallására, meglátására.

Bármennyire hihetetlen, nehezen elképzelhető, bármennyire nehezen látható, hallható, tapintható, az ítéletben ott van az evangélium, a rossz hírben a jó hír.

Illés sem csak a prófétai üzenet, a rossz hír, az ítélet meghirdetésére kapott megbízást. Egész élete és sorsa az élő Isten kezében van. Neki magának is át kell éreznie, élnie az ítélet súlyát, a rossz hír következményeit. Nem kívülről, aki kényelmes páholyból hűvös közömbösséggel szemléli az eseményeket. Őt is ugyanaz az éhség fenyegeti, mint népének többi tagját. Mégis Isten oltalmában, kegyelmében, szeretetében fénykörében tudja magát. Egész életét, helyzetét, küldetését Istennek összefüggésben látja. Istenre bízta magát. Teszi, amit Isten mond, amit Isten parancsol neki. Személyes kapcsolata van Vele. Tudja, hogy számíthat Rá, amikor nincs táplálék, nincs élelem, nincs szomjat oltó pár csepp víz. Illés nem a csodában, hanem Istenben hisz, Istennek hisz. Nem a hollók és nem a patak a fontos a történetben sem. Az élő Isten a fontos. Aki a kijelölt helyen megadja naponként a legszükségesebbet annak, aki Rá figyel, aki Benne bíz, aki Rá hagyatkozik, aki Rá támaszkodik.

A rossz hírből jó hír lesz. Mert jó hír az, hogy Isten kezében vannak a dolgok. Jó hír az, hogy ő nem hagyja veszni azt, aki rábizza az életét. Jó hír az, hogy figyelmeztet ítéletével; tegyük meg a teljes fordulatot. Hozzá térjünk, Hozzá ragaszkodjunk. Jó hír az, hogy az élő Isten gondoskodik rólunk. Jó hír az, hogy ő szól hozzánk. Keres minket, közelebb akar tudni magához. Ne a rossz hírekre figyeljünk! Vele tájékozódjunk! Benne bízunk! Mert az Ő közelében lesz táplálékunk, és nem szomjazunk meg soha. Ő nem rólunk szóló rossz hírekről, hanem embert becsülő, embert szerető, embert kereszt-halálig komolyan vevő jó hírről, evangéliumról gondoskodik.

TEOLÓGUSOK A 20. SZÁZADBAN

FILA BÉLA

A kinyilatkoztatás Karl Rahner teológiájában

K. Rahner a 20. század egyik jelentős katolikus teológusa. 1941-ben jelentette meg a *Hörer des Wortes* című művét (magyarul: *Az Ige hallgatója*, Budapest, 1991). Először a Salzburgi Főiskolai Hetek kurzusán hangzott el mint előadás. Alapvető vallásbölcseleti műként tartják számon, amely abból a tényből indul ki, hogy világunkban Isten természetfölötti kinyilatkoztatást adott. Rahner azt kutatja, hogy milyen esélyei vannak a történelemben élő embernek a kinyilatkoztatás meghallására és elfogadására. Kérdései, kutatásai nyomán egy alapvető teológiai antropológia körvonalai bontakoztak ki. A könyv központi kérdése az, hogy abban az esetben, ha Isten szabad elhatározása folytán megszólítja az embert és közli vele legbensőbb titkait, sőt önmaga belső életét közli, akkor az ember képes-e Isten Szavát meghallani és elfogadni. A kérdés kidolgozása folytán feltárul a filozófia és a teológia bensőséges kapcsolata a katolikus teológiában, valamint a természetes teológia vitatott kérdése. A negyvenes években a könyvnek a háború miatt még nem volt különösebb jelentősége. 1963-ban J. B. Metz, Rahner egyik tanítványának átdolgozásában jelent meg újra. Azóta a katolikus teológia érdeklődésének középpontjába került, különösen a II. Vatikáni zsinat utáni teológiában. Néhány alapvető szempontot szeretnénk felvillantani Rahner műve alapján a kinyilatkoztatás lehetőségéről, valóságáról. Ezek az alapvető kérdések tulajdonképpen az Isten és az ember kapcsolatát, az isteni és az emberi szabadság viszonyát világítják meg.

A kinyilatkoztatás lehetősége

Rahner a kinyilatkoztatás lehetőségét sajátos fenomenológiai-transzcendentális módszerével szeretné kimutatni. Ennek alaptétele az, hogy az ember lényegi alkotánál, természeténél fogva egyrészt a végtelenre, végeredményben Istenre nyitott, másrészt a történelemben élő lény, és ha a történelemben elhangzik Isten Szava, azt az ember szellemi nyitottsága révén képes meghallani, sőt meg kell hallania. A transzcendentális beállítottságú teológiai módszer azokat az előzetes és eleve adott (apriori) lehetőségeket mutatja ki az ember megismerésében és akarásában, amelyek hozzáférhetővé teszik az utat Isten és a hit igazságainak megismeréséhez. Az emberi szubjektumban valóban kimutathatók apriori feltételek, amelyek megalapozzák az objektíve adott isteni kinyilatkoztatás szubjektív megismerését. P. Rousselot és Joseph Maréchal transzcendentális tomista irányzatához kapcsolódik Rahner kísér-

lete. Határozottan ragaszkodik a keresztény objektív hagyományhoz ez az elgondolás, de nyitott a mai problematika felé is. Rahner gondolkodásának hajtóereje az ember szellemi dinamizmusában rejlik, amelyben az objektivitás a szubjektum szellemi ítélőerejének és akarati döntésének terében jelenik meg. Ha az objektum és a szubjektum különbözősége egységbe rendeződik, akkor nyílik fel szellemünk kategoriális és transzcendentális horizontja. Rahner különbséget tesz Kant nyomán megismerésünk és akarásunk kategoriális és transzcendentális feltételei között. A kategoriális feltételek emberi tapasztalataink különböző tartalmait dolgozzák fel, a transzcendentális típusú, apriori feltétel pedig emberi tevékenységünk lényegi alapját mutatja ki. Rahner szerint valóban létezik ez a transzcendentális apriori feltétel. Míg Kant csak horizontálisan fedezte fel a transzcendentális kérdést, Rahner ennek vertikális irányát is feltárja. Emberi tapasztalataink nem csupán meghatározott, érzékelhető tartalmakra és eseményekre vonatkoznak. Empirikus adataink összegzésként végül megtapasztalhatjuk végességünket is, amely mint ilyen, utal szellemi tevékenységünk végtelen horizontjára, és ebben már az igazság, a szeretet, a felelősség feltétlenségéről, abszolútságáról van szó. Ekkor már tudunk az abszolút létről. Szellemi megismerésünk feltétlen igazságai, szeretetünk radikalitása abszolút valóságot feltételeznek. Megismerésünk és szabad döntéseink transzcendentális dimenziójában ragadható meg a véges szellem végtelenre, feltétlenre irányuló mozgása. Eredeti érzék feletti tapasztalatunk természetes módon összeköttetésben van a mindennapi élet egyszerű, kategoriális tapasztalataival, azokból származik azok nem anyagi háttértapasztalata. Egészen konkrét, elementárisan egyszerű tapasztalatokra kell itt gondolnunk, amelyek betöltik minden ember mindennapos életét, mint például a szeretet, a kötelesség, a szorongás stb. Mindennapi életünk közös sávja mögött azonban ott húzódik a lét végtelen óceánja. Minden kisebb-nagyobb patak végül is az óceánba torkollik. Hétköznapijaink homokszemcséi, a kategoriális világ adottságai mögött azonban ott rejlik a feltétlen igazság, a szeretet és a szabadság végtelenül mély és tágas világa. Minden ember a végtelen titok tengerének partján él. Ezen a ponton találkozik Isten Szava és az ember szelleme.

Rahner első alaptétele az, hogy az ember természeténél fogva a világban megtestesült szellem. Nyilvánvaló, hogy csak a szellem tud a Szellemmel kapcsolatot, közösséget teremteni, természetesen evilági és kategoriális történelmi keretek között. Szellemi tevékenységünk abban mutatkozik meg leginkább, hogy kérdezni tudunk. Kérdésünk az itt és a most, az így és az amúgy létezőkről magára a létezők létre irányul, a lét értelmének kérdésére. A lét kérdésével együtt pedig már felnyílt az ember előtt minden lehetséges valóság végtelen horizontja. Még az is kideríthető, hogy a lét megvilágíthatósága és a mi analóg létbirtoklásunk eleve és előzetesen adott szellemi dinamizmusunkban. Tulajdonképpen ez mozgatja az ember szellemi érdeklődését és ítélőképességét és döntéseit. Rahner meggyőződése szerint a végtelen felé fordulás és nyitottság az emberi létezés alapvető meghatározottsága, az ember szellemi természetének bizonyítéka.

Transzcendentális tapasztalatunk tehát a lét teljességének elővételezett megragadása és mint ilyen, egyben Isten végtelen, teljes valóságának előzetes megragadása. A lét megértése és előzetes megragadása minden ember számára az Istennel való kapcsolatot, létbeli közösséget jelenti. Szellemünk nyitottsága előkészíti a kinyilatkoztatás befogadására szolgáló teret, mivel ez szellemünk apriori nyitottsága s végeredményben az isteni lét megvilágíthatóságának feltétele. Minden ember szellemisége révén valamiképpen Isten előtt mint lehetséges Ismeretlen előtt áll. Akár tudja, akár nem, ha elfogadja, ha nem, szellemi dinamizmusa teszi erre bentfoglaltan vagy kifejezetten képessé. Isten az a végtelen, akit az ember a maga végtelenségében

csak a teljes végességén túlra lendülő tagadó utalásban ismerhet meg. Ez a tapasztalat még csak az ember oldaláról pusztán *faktikus* (tényszerű) szerkezete alapján utal a kinyilatkoztatás lehetőségére. Ténylegesen az ember mindig ebben a világban él, a világ dolgaival foglalkozik, és az a priori lehetőség is csak a világ dolgainak háttérében jelenik meg. De az is igaz, hogy semmilyen evilági kategoriális tény nem tárhatnánk fel a lét határtalan horizontja nélkül. Így jutunk el Isten bentfoglalt ismeretéhez. Ha bármit megismerünk, bentfoglaltan a lét alapján Istent is megismerjük. Amikor valaki kifejezetten megfogalmazza ennek alapján Isten lehetőségét és valóságát, szavá teszi Istent, akkor ezt mindig egy eleve és eredetileg is meglévő, még nem reflektált transzcendentális tapasztalat alapján teheti meg.

Rahner teológiai elemzésének második lépésében már közelebb kerül a kinyilatkoztatás lehetőségéhez. Szellemi nyitottsága révén az ember nem csupán Isten előtt áll, valamilyen meghatározatlan kapcsolatban áll Istennel, hanem szabad személyként kerül Isten színe elé. Evilági létezésünk Isten szabad teremtő tevékenységének eredménye. Isten első megnyilatkozása a teremtés, de ez még nem teljes ön-kinyilatkoztatás. Aki ugyanis szabad személyként áll egy másik személy előtt, az mindig önmagát mutatja meg, mégpedig olyanként, aki a másik számára meg akar mutatkozni, rejtőzködőként vagy föltárulkozóként. Azt csak a történelmi tények alapján dönthetjük el, hogy a „Szabad Ismeretlen” lehetséges önkinyilatkoztatásával, szavával megtöri végtelen csöndjét és föltárja mélységeit a véges, szabad emberi személy számára. Ebben az értelemben a kinyilatkoztatás meghallása már az ember szabad választásától függ, amennyiben szabadon, szeretetből megnyílik a magát föltárho Isten előtt.

A kinyilatkoztatás valósága

Rahner teológiai elemzésében a harmadik lépésben kimutatja, hogy ha lehetséges kinyilatkoztatás, és az ember képes azt meghallani, akkor a kinyilatkoztatás várásának meghatározott történelmének kell lennie. Isten nem csupán jeleket ad, lehetőségeket villant fel, közvetítő prófétákon keresztül jelentkezik, hanem Isten maga is megtestesül a történelemben és emberi módon közli önmagát. Az ember legmélyebb lényege éppen az Istenre irányulás, az Istenre várakozás, figyelés. Az ember az a létező, aki szabad szeretetben létezik egy lehetséges isteni kinyilatkoztatás terében. Szabad szellemi dinamizmusunk legvégső értelemben nem más, mint „a Szeretet felfénylő tisztasága”. A kinyilatkoztatás elvileg megtörténhetne eksztatikus módon, tisztán az ember szellemi élményvilágában, minden ember személyes és egyedi tapasztalataként. Az ember azonban tér és időbeli, közösségi, interperszonális lény, akinek konkrét történelmi, közösségi létezése az a pont, ahol az embernek figyelnie kell, szabaddá kell tenni képességét, hogy meghallhassa Isten tényleges megnyilatkozását. A történelmi és közösségi tények döntenek arról, hogy Isten tényleg megnyilatkozott-e vagy sem. A kinyilatkoztatás tényét, helyét, apriori soha nem lehetne eldönteni. Az azonban biztosnak tűnik, hogy az ember lényegi alkata, szellemisége, közösségi volta és történetisége határozza meg a kinyilatkoztatás lehetőségének megvalósulását. Komolyan lehet számítani arra, hogy a kinyilatkoztatásnak az emberi történelemben kell elfoglalnia egy meghatározott helyet, pontoszerűen és időbelileg kell becsapódnia az emberi történelem tér-időbeli kiterjedésébe úgy, hogy az embernek történelme e pontjához kell fordulnia, ha meg akarja hallani Isten Szavát. Rahner teológiai elemzéseinek végeredménye az, hogy az ember olyan létező, akinek engedelmesen, készségesen kell várakoznia és kutatnia történelmében Isten-

nek esetleg emberi szóban elhangzó kinyilatkoztatására. Az ember befogadó szellemiségű, a történelem számára mindenkor nyitott lény, aki szabadon és szabad lényként áll a Szabad Isten lehetséges kinyilatkoztatása előtt, amely ha megvalósul, történelmileg és szóban valósul meg.

A kinyilatkoztatás valóságáról, a lehetőségből a valóságba való átmenetről már nem az ember dönt, hanem a szabad szuverén Isten, aki ténylegesen Jézus Krisztus isten-emberi személyében, konkrét történelmi megjelenésében eldöntötte ezt az ember részéről soha el nem dönthető kérdést. Jézus Krisztus világunkban valóban megtestesült és emberré lett, megjelent a történelemben, vállalta az ember történeti sorsát, megszólalt és valóban tevékenykedett világunkban. Jézusról kiderült, hogy ő a második Isteni személy, a Fiú, aki az Atya és a Szentlélek közösségében élte meg isten-emberi személyes életét. Jézus szóbeli és tényleges tevékenysége által megnyilvánuló kinyilatkoztatása valóban isteni ön-közlés. Jézus volt az, akiben és aki által Isten valóban történetileg szólott az emberhez és cselekedett az ember megváltása érdekében. A jézusi szó és tett valóban kinyilatkoztatás és az emberi szellem nem-tematikus, apriori lehetőségként adott nyitottságának tényleges betöltése és aktualizálása. Azt valósította meg Jézus, amit az ember szellemi természetének legmélyén titokzatosan, önmaga által soha ki nem mondhatóan, meg nem valósíthatóan mindig is várt és hordozott. A kifejezett szóbeli kinyilatkoztatás ténylegesen Isten műve, aki az ember ki nem fejezett, bentfoglalt lehetőségét, nyitottságát és várakozását kifejezett és kimondható ismeretté és tette változtatta. Jézus prédikációja nem csupán valami eddig még nem tudott, ismeretlen és váratlan igazságok meghirdetése volt, hanem annak a valóságnak, igazságnak tárgyi-fogalmi értelmezése, ami az ember szellemi létezésének legmélyén irányulásként, sejtésként, lehetőségként és nyitottságként mindig is ott lappangott.

Rahner ezen a ponton utal arra az alapvető hitigazságra, hogy Isten ténylegesen és őszintén minden embert üdvözíteni akar. Nagy kérdés, hogyan lehet ezt a hitigazságot értelmezni. Rahner szerint összefüggést lehet találni Isten egyetemes üdvözítő szándéka és a keresztény hit történelmi partikularitása között. A keresztény igehirdetés az egész emberiségnek még csak egy részét szólította meg és alakította át. De Isten egyetemes üdvözítő akarata hatékonyan működik ott is, ahol a szellemi szabad egzisztenciában nem tematikusan, még nem kifejezetten csak apriori lehetőségként fedezhető föl az abszolút lét utáni sóvárgás és vágyakozás, valamilyen még önmagától meg nem határozható irányulás.

A félreértések elkerülése végett Rahner határozottan állítja azt is, hogy az isteni kinyilatkoztatás, az üdvösség mindig isteni kegyelem adománya és nem az emberi természet követelménye. Az emberi létezés mélyén rejtőző irányulás egyetemes, feltétlen nyitottság, amely valamiképp minden emberi létezésben, tudatban titokzatosan, hatékonyan megjelenik, és ezt nem csupán természetes ismeretként, hanem isteni kegyelem adományaként kell értelmezni. Isten jelenléte az emberi egzisztenciában, az emberi tudatban nem az ember természetes vallási igényeinek, szükségleteinek korrelátumaként jelenik meg, mintha az ember természetes vallásosságát vissza lehetne vezetni teremtettségére. Isten jelenléte, Szavának meghallása mindig természetfeletti, ingyenes, adományszerű isteni önközlés, amely Rahner szerint az úgynevezett természetfeletti egzisztenciálként jelenik meg. Erről bővebben Rahner másik fontos művében, a Grundkurs des Glaubens-ben (magyarul: A hit alapjai, Budapest, 1983, 147-156. o.) tárgyal. Személyes, szabad tetteként kell felfogni Isten szóbeli és létezésbeli önközlését elsősorban Jézus Krisztusban, amely által Isten legtitkosabb és legbensőbb életét tárja fel. Ez teljességgel kegyelmi adomány. Isten tényleges önközlése Jézus Krisztusban teremtetlen kegyelem, amely behatolva Jézus

Krisztus által az emberi természetbe, egzisztenciába, képes leküzdeni és megbocsátani a teremtmény bűnös elzárkózását. Ez a szabadon kinyilvánított szeretet csodája. Isten önközlésszerű felajánlását Rahner mint természetfeletti egzisztenciát értelmezi. Jóllehet, a történelmi kinyilatkoztatás kívülről, az isteni szó meghallása útján jut el az emberhez emberi szavak közvetítésével, mégis létezésének végső és világosan kifejezett igazságát ismeri fel benne az ember. Létezésünknek ez az értelmezése nem magától értetődően jön létre, hanem Isten abszolút szabad, személyes önközlésének eredménye, amely történetileg Jézus Krisztusban és a Jézus Krisztus által alapított egyházban valósul meg a történelem folyamán. Isten ilyen módon csak azt állítja és közli kifejezett, megfogalmazott formában az ember elé, ami igazán legbensőbb valóját alkotja, és aminek az ember létének legmélyén önmagát megismeri és értelmezi. Rahner alapítétele tehát az, hogy az ember mint szubjektum, szabad-személyes dinamizmus, ténylegesen és történetileg is Isten önközlésének szabad, megbocsátó eredménye. És ez kivétel nélkül minden létező emberre vonatkozik, minden egyes ember egzisztenciáját meghatározza, fölemeli és átalakítja. Természetesen lehetőség van ennek az isteni önközlésnek szabad elfogadására vagy elutasítására, de meggondolandó, hogy Isten létezésünk mélyén lévő igazság szerint fejezi ki szellemi teremtménye iránti csodáját. Ez az egzisztenciál, a létezést meghatározó kegyelmi adomány nem jár ki nekünk, és nem is lesz természetes azáltal, hogy konkrét létezésünk egzisztenciáljaként minden embernek megadatik, megelőz minden szabad tettet és önértelmezést, szabad személyes ajánlatként minden egyes emberhez eljut.

A tényleges isteni ön-kinyilatkoztatásból, önközlésből eredő kegyelem arra képesíti az embert, hogy végérvényesen és teljes valóságban Krisztussal egyesülten bontakoztassa ki emberi természetét. Eredetileg Isten teremtő szándéka már arra irányult, hogy az ember a kegyelem révén Isten boldogító színe látására eljusson. Isten egyetemes, tematikusan ki nem mutatható jelenléte az emberi szellemben nem pusztán a teremtés aktusának a következménye, hanem már a kegyelmi önközlés „anonim” hatékonyságának jele. Isten apriori-nem tematikus ismerete és aposzteriori-tematikus történelmi kinyilatkoztató szava között reflexiók fokozat mutatható ki. Továbbra is meg kell különböztetnünk az ember természetét és Isten kegyelmi önközlését, de ezeket nem lehet egymástól elválasztani. Isten az embernek teremtő szavával létet ajándékozott, és ugyanakkor kegyelmi szavával örök üdvösségre rendelte. Amint a teremtés, úgy a kegyelmi önközlés is Isten szabad tette. A kettő csak egymással összefüggésben értelmezhető. Rahner szerint a kinyilatkoztatással feltárujt isteni önközlés tulajdonképpen az ember természetfelettségének radikalizálása. Ez Rahner teológiai értelmezésének következménye.

A kinyilatkoztatás történelmi valóságának biztosítóka nem az ember szellemi nyitottsága, hanem Jézus Krisztus történelmi személye és megváltó műve. Az emberi szellem lét felé irányuló nyitottsága a kinyilatkoztatott isteni szó befogadásának és elfogadásának feltétele. Isten Szava az emberi létezésnek ki nem kényszeríthető szabad lehetőségét nyújtja, azt a valóságot célozza meg, amely az ember természete legmélyén rejtetten mindig jelen van. Isten Szavát nem reflexióval bontjuk ki az ember szellemi dinamizmusából, hanem történelmileg, igehirdetéssel hozzuk az ember tudomására, aki aztán szabadon dönt elfogadásáról vagy elutasításáról, örök sorsáról vagy örök kárhózatáról. Az egymásra hangolt emberi természet és a tényleges történelmi tények közepette valósulhat meg Isten és az ember szabad találkozása. A kinyilatkoztatás éppen erre a szabad találkozásra irányul, ezt teszi lehetővé és ezt valósítja meg a történelem folyamán. Valójában a történelem az Isten és az ember szabad találkozásának és egyesülésének helye. Isten és az ember között a végtelen távolság és a teljes közelség alternatívája áll fenn. Urunk Jézus az önmagában még

csak nyitott alternatívát végérvényesen és ténylegesen eldöntötte, őbenne Isten végtelen távolsága teljes és konkrét közelséggé vált.

Rahner gondolatmenetét, okfejtését követve végül felmerül a kérdés, vajon teológiailag jogos-e, igazolható-e elgondolása? A kérdést úgy is felvethetjük, Jézus apostolainak milyen tapasztalatuk volt Urukról? Vajon ők is ilyen transzcendentális tapasztalat alapján ismerték fel Jézusban a Messiást, az Isten Fiát, az Urat? Rahner bölcséleti kérdésfeltevésének, a bölcsélet és a teológia viszonyának jogossága, a transzcendentális kérdés jogosságától függ, amely szerint az isteni és az emberi szabadság között létrejött történelmi jogosságtól függ, amely szerint az isteni és az emberi szabadság között létrejött történelmi viszonyra a természetfeletti tapasztalat vet fényt, ez teszi érthetővé és ez értelmezi. A kérdés valójában az, hogy a transzcendentális reflexió csak egy fogalmi kifejezésre ad lehetőséget a kinyilatkoztatással kapcsolatban, avagy inkább két egymással össze nem mérhető valóság összekapcsolása, összehangolása és egymáshoz rendelése. Rahner teológiai gondolatmenetének tétje az, hogy a transzcendentális irányú teológia logikus alapon apriori megvalósítható-e vagy sem, illetve az önmagában értelmezett emberi szellem természetét és a történelem ténszerűségét össze lehet-e hangolni? Ez a kérdés mindenképpen a mai keresztény teológia egyik alapkérdése, és ma is úgy tűnik, Rahner helyesen fogalmazta meg ezt a kérdést és helyesen válaszolta meg.

SCHOLZ LÁSZLÓ

A maradandó sorrend

Mindig csak felelet az imádságom,
Válasz Igédre – tűz nap, fű hideg szél,
Öröm hálálkodtat vagy nyöget járom.
Megelőztél, Uram, előbb szerettél!

A mi méreteink

Petty emberkévé válunk mindahányan,
Mihelyt magas hegy lábánál megálltunk.
Hegyünk a Holdról – ködlik haloványan.
S a világuírból? Már pettynek sem látszunk.

Válasz

Barth és Magyarország

Érdeklődéssel olvastam a *Credo* 1997. 1-2. számában ifj. *Fabiny Tibor* beszámolóját a Ráday Kollégiumban tartott teológiai szimpózium (április 6-8.) témájáról: „Barth Károly és a magyar református teológia”. A bevezetés után Fabiny Tibor kommentálta *Reinhold Niebuhr*: „Miért hallgat Barth Magyarországról?” címmel a *Christian Century* 1957 januári számában megjelent kritikai cikkét; többek között azt is megtudtuk, hogy Barth e cikkekre nem válaszolt, csak szemináriumának diákjai reagáltak ugyanezen folyóirat április 10-i számában. Fabiny bevezetésében van három mondat, mely elgondolkodtatott és a felvetett problémakör kiegészítésére, illetve helyesbítésére késztetett: „Barth Károly... volt a Barmeni Hitvalló Nyilatkozat spiritus rektora, s a nácizmussal szembeni bátor kiállásáért méltán váltotta ki sokak elismerését. 1948-ban azonban »Nyílt levélben« támogatásáról biztosította a kommunista politika nyomására hatalomra kerülő új egyházvezetőséget. *Szabó Istvánnak* a konferencián elhangzott *találó megfogalmazásában* (kiemelés tőlem – Sz. S.) Barth először *nem-et*, másodsor vizont *igen-t* mondott a történelem *e két totalitárius* (kiemelés tőlem – Sz. S.) változatára”. Az első mondat állítása megfelel a történeti valóságnak. A második mondat a történeti tények figyelmen kívül hagyásával féligazságot mond ki; míg a harmadik mondat megfogalmazása az állítás igazságmozzanatát is kétségessé teszi. (Feltehető, hogy az „e két totalitárius” helyett „e második totalitárius”-t akart mondani). Akár a ténylegesen leírt első, akár a feltételezett második változatot fogadjuk is el: egyik állítás sem felel meg a történeti tényeknek. *Barth sem a nácizmusra, sem a kommunizmus totalitárius államformájára nem mondott igent.* Így *Szabó István* megfogalmazását nem „találónak”, hanem „mellé találónak” érzem.

Az idézett második és harmadik mondathoz szeretném korrekciómat kapcsolni. *Ravasz László*: „*Emlékezéseim*” című posthumus könyvében (Budapest, 1992., 331–335) hiteles képet ad arról, hogy milyen formában történt lemondása és milyen szerepet játszott Barth Károly *tanácsa* az új püspök személyének megválasztásában. Veres Péter honvédelmi miniszter és Dobi István a Kisgazda Párt elnöke felkeresték Ravaszt és püspöki tisztéről való lemondásra szólították fel „az összes pártok és a kormány nevében” 1948. március 31-én. Ezt követően két egyházi tisztséget is betöltő személy (Bereczky Albert mint kultuszminiszteri államtitkár és Victor János) egyházi részről akarta előkészíteni Ravaszt – post festa – az állami kívánság elfogadására. Ravasz elbeszéléséből világosan kitűnik, hogy Barth ez időben történt magyarországi látogatása alkalmával szintén felkereste őt Bereczky társaságában, és *korrekt módon tanácskozott* a lemondásra készülő és az akkor még e tisztségre nem pályázó jövendőbeli püspökkel. „Mikor elmondtam Barth Károlynak Veres Péterék látogatását,

elsápadt a felindulástól: »Ez brutális beavatkozás! Nem lehet túrni!«, „Azonban nagyon hamar megértette álláspontom helyességét” – folytatja Ravasz – „mikor kifejtettem: nem személyi kérdésből kell csinálni azt a döntő okot, amiért az egyház egy kultúrharcba belemegy, másodszer nem tudok egy olyan harcot végigküzdeni, ahol a vita akörül forog, hogy néhány hónappal előbb szűnjek meg püspök lenni, mint később. Felfogásomat nagy melegséggel méltányolta (Barth).” A későbbi események folyamán világosan kitűnt az, amit Ravasz beszámolója is sejtet, hogy azok között, akik szavukat nem állták és az állami politika egyházi exponenseivé váltak – azok között Bereczky és Péter János voltak az élenjárók. (Barthnak a Magyarországi Református Egyházhoz, illetve annak vezető személyiségeihez való kritikai megnyilvánulásainak dokumentumai: a levelei. 1984-ben Zürichben megjelent *Dieter Koch* szerkesztésében „Karl Barth: Offene Briefe 1945-1968”).

Barth magyarországi szerepét és egyházi vezetőkhöz írott felelősségteljes figyelemzetéseit szépen dokumentálja *Szépfalusi István* az általa szerkesztett „*Ordass Lajos: Önéletrajzi írások*. Bern, 1985” vonatkozó jegyzeteiben (255. jegyz. 829-831. old.). Innen idézem Szépfalusi fordításában Barth Bereczkyhez 1951. szeptember 16-án írt leveléből: „...miért hallgatta el, hogy takarékosági okokból feloszlatták a sárospataki és pápai Teológiai Akadémiákat, noha mindkettőt meglátogattam, a sárospatakinak tiszteletbeli tanára vagyok és különösen Nagy Barna professzor, jó barátom? ... Ha most Önnel szemben bizonyos értelemben 180 fokos fordulatot teszek, nem szeretném, ha azt a választ kapnám, hogy engem is megrontott az amerikai propaganda stb.... Én itt Nyugaton tiltakozni szoktam, ha valaki Ön ellen vádaskodva azt mondja, hogy »behődött«, »aláveti magát«, »kollaborál« kommunisták kormányával, pártjával és sajtójával. A kérdés, amit Önnek fel kell vetni, ennél sokkal komolyabb: vajon nem lépett-e Ön olyan útra, mely súlyos teológiai tévelygéshez vezet?... Azt hiszem jól látom a helyzetet, ha úgy vélem, hogy Ön a kommunizmus igenlését már a keresztény igehirdetés részévé, hitvallásává teszi. Ez az új hittétel – ahogyan ez »idegen tanítás« bevezetésével mindig is történni szokott – beárnyékolja a hitvallás minden pontját... Ön megindult azon az úton, amely – más előjellel ugyan – a »Német Keresztények« (DC) keresztény-világnézeti gondolkodásmódja volt... Ön a Német Keresztényeket nem ismerte közelről. Magyarországon nem élte át különböző fejlődési korszakokat..., melyek Németországban végül is oly tragikus helyzetet teremtettek. A Német Keresztények között is voltak komoly hívó, kegyes férfiak (éppen abból a különleges fajtából, amelyből Ön is való, kedves Püspök Úr) ... Közülük a legjobbak a nemzeti szocializmustól a szocializmus és a kereszténység egészen új, mélyebb megértésének felfedezését remélték. Az eredmény azonban végül mégis... az a tévtan lett, hogy a világtörténelem eseményeiben Isten különös kinyilatkoztatását kapjuk (akkor: Hitler nagy tetteiben!). Ezt azután párhuzamba állították és összevegyítették Istennek a Jézus Krisztusban adott kinyilatkoztatásával. Meg vagyok győződve arról, hogy ezt Ön és barátai nem akarják..., de nem hallgatom el, hogy Ön a valóságban határozott léptekkel ezen az úton halad... Magyar egyházi sajtótájékoztatójuknak utolsó előtti szakasza teljes egészében tele van olyan közvetlen, vagy közvetett nyilatkozatokkal, amelyek kétségbeejtően hasonlítanak azokhoz a kijelentésekhez, melyeket 1934-ben a Barmeni Nyilatkozat első pontjával elvetettünk... (Ungarischer Kirchlicher Nachrichtendienst, Budapest, 1951. szeptember 1., III. évf. 16. szám, 4. l.). Most pedig hadd mondjak néhány szót egyházpolitikájuk teológiai alapfeltételei következményeiről. Megmondtam Önnek Zürichben, hogy engem egyházi sajtótájékoztatójuk igen kényelmetlenül emlékeztet azokra a tudósításokra, melyeket hetenkint kapok a Szovjetunióban uralkodó viszonyokról: Magyarország valóságos paradicsom, ahol a farkasok már együtt laknak a bárányokkal (Ezs. 11:6)...

Hogyan lehetséges az, hogy Önök most – mintha a világon más kérdés nem is létezne – a »szocializmust«-t írják zászlójukra (Jézus Krisztus egyházának zászlajára!). És ebben benne van a propagandisztikus igény is, hogy »szocializmuson« sem égen, sem földön semmi egyebet nem szabad érteni, csak amit az Önök országában és általában a keleti blokk területén érteni szoktak. Hogyan lehetsége az, hogy Ön a stockholmi vállalkozást, amely »békemozgalomként« a legenyhébben szólva legalább is kétes (galambjával, melynek karmai vannak!), oly mértékben fenntartás nélkül keresztény és egyházi áldásban részesíti?... Rendjén valónak tartja-e Ön azt, hogy mi – az Ön barátai – itt minálunk, az itteni árral szemben, Önök pedig az ottanival, fenntartás nélkül együtt úsznak? Lassan már hat éve!... A magyar egyházak és gyülekezetek irányváltozás közben vannak. Amit róluk tudok és ahogyan ismerem őket, *előbb-utóbb ez szerencsétlenséghez vezethet* (kiemelés tőlem – Sz. S.). *Ma, még időben megkímélhetik őket ettől. De a kormányrúd állását meg kell változtatniuk.*” Barth leveleinek hangja a totalitárius államot kiszolgáló Bereczkyvel szemben egyre kritikusabbá válik. Kritikája elsősorban az egyházi vezetést és az egyházi élet rendjét illeti, de ugyanakkor leplezetlenül kritizálja a szocialista államrendet is. Nem a jóváhagyás hangja ez, *nem is az igentmondásé, hanem a keresztény teológus vétója, mely hitvallási hűségéből és emberi korrektségéből fakad*: az 1956. május 31-i Bereczkyhez írott leveléből idézem úgy, ahogy Pap László emlékirataiban megtalálható. (Tíz év és ami utána következett 1945-1963. Szerk. Bárczay Gyula. Bern/Budapest, 1992. 328-331. l.) Barth levelének 3. részében megemlíti, hogy mind több levelet kap Magyarországról azoktól, akik szemben állnak az egyházkormányzás abuzusaival és tőle (Barthtól) nyilvános állásfoglalást várnak ezekkel szemben:

„Ezért úgy döntöttem, hogy teljesen nyíltan, közvetlenül Önhöz fordulok. Legelőször is a panaszokat foglalnám össze. Azt írják nekem: A gyülekezetekre és lelkészekre ráerőltetnek egy bizonyos politikai-gazdasági rendszert, amely keresztény-egyházi gondolkodásukra is érvényes törvény. Létezik például egy egyházkormányzati rendelkezés, amely szerint a szövetkezetesítést a keresztény igehirdetés tárgyává kell tenni. Ilyen egyházkormányzati túlkapással szemben nincs lehetőség szabad véleménynyilvánításra vagy vitára. Az ellenvéleményeket az egyházi vezetés (a gyülekezetek önrendelkezési joga ellenére) sokkal inkább áthelyezésekkel, sőt leváltásokkal (az egyházi szolgálatból való eltávolítással) büntette. Nincs hiány olyan esetekben sem, amikor az állami rendőrség lépett fel (az egyházi vezetés beleegyezésével? – minden esetre tiltakozása nélkül!) letartóztatásokkal és elfogásokkal az ilyen jellegű egyházi ellenzékkel szemben.

Egész családokat fosztottak meg mindennapi kenyerüktől és gyermekeik jövőjétől. Az egyházi ébredési mozgalom, amelyről Thurneysen és Lüthi magyarországi látogatásuk után oly melegen tanúskodtak, már régen megrekedt a külső nyomás alatt. Az egyházi vezetés az állami intézmények állandó ellenőrzése és utasításai alatt működik. Az egyház pénzügyi gazdálkodása is annyira áttekinthetetlené vált, hogy erről az oldalról is mélységes bizalmatlanság veszi körül... *Nem is kell mondanom Önnek, hogy az effajta egyházi kormányzat lehetőségével az új Magyarországon nem számoltam, hiszen közismert pozitív beállítottságom a református egyházi vezetőség iránt.* (Kiemelés tőlem – Sz. S.)... Nagyon kevés emberrel beszéltem itt erről, mert valóban nem áll szándékomban az általános képet – amely itt a »vasfüggönyön túli« viszonyokról kialakult – még sötétebbre festeni... így szükségét láttam annak, hogy megfontolásra ajánljam Önnek: vajon nem lehetne vagy kellene különféle dolgokat tenni ahhoz, hogy az említett panaszokat ne elnyomják, hanem szüntessék meg az okait. Egyházi vezetésének hitelessége és ezzel együtt a magyar református egyház ökumenikus szavahihetősége forog kockán... Ne haragudjon, de bármennyire fáj is,

ezt a harmadik pontot is szóba kellett hoznom...” (Az eredeti szöveget lásd a jegyzetben. Olvasószerk.)

Barth nyilvánosan nem reagált *Niebuhr* kérdésére 1957- ben, hogy miért hallgat Magyarországról, mert számára, az 56-os és 57-es események nem az elvi nyilatkozatok ideje, hanem életfontosságú gyakorlati intézkedések ideje volt. A november 4-i szovjet beavatkozás folytán bekövetkezett összeomlás sokakat romjai alá temetett, egzisztenciájában, hivatásában tönkre tett. Barth cselekvése az üldözöttek mentésére irányult – levelezésében is. A tragikus pusztulásban – melyet előbb idézett levelében látnoki módon megjósolt – menteni a lesújtottakat, internáltakat, bebörtönzötteket, hivatali tisztségűktől megfosztottakat újra visszahelyezni: ebben látta és gyakorolta a keresztényi felelősség nem könnyű szolgálatát. Pap László emlékirataiból idézem: „Március közepén letartóztatták s a Gyűjtőfogházba vitték Nagy Barnát, Bodoky Richárdot, Joó Sándort, Békési Andort, Széles Lászlót és Adorján Imrét, kik közül Nagy Barnának ráadásul szívinfarktusa volt. Gyökössyt is keresték, de még szanatóriumban volt Parádon, s így nem mentek érte. A Református Világszövetség, s külön Barth Károly is, azonnal táviratilag interveniáltak, s mintegy egy hetes fogság után szabadlábra is kerültek az említettek.” (Pap: I. m. 247. l)

A hatalomra jutott Kádár János kormánya az 1956-os egyházi események spiritus rektorának és szervezőjének *Pap Lászlót* tartotta. Az AEH megtalálta a magyar református egyház papjai között a maga embereit, akiket hatalomra segített és akik *Pap Lászlót* tisztségeitől a törvényesség látszatának megőrzése mellett megfosztották, az utrechti egyetemre való meghívásához szükséges útlevelet kiutazásához nem adták meg; végül egy kis Tolna megyei egyházközségbe száműzték mint segédlelkészt, Budapesten élő családjától is távol. Ennek a szolgálatnak és tisztségnek a betöltése alól is felmentették 1963 januárjában azzal az indokkal, hogy „mind a mai napig nem tudott beilleszkedni megnyugtató módon egyházunk szolgáló közösségébe.” (Pap: I. m. 283. l.) *Pap László* 1963. február 2-én írt levelében feltárja a helyzetet *Barth Károlynak* (Pap: I. m. 154. jegyzet, 284. l.), aki már nincs kapcsolatban az akkori magyar református egyházi vezetéssel, ezért *Hromádkához*, *Hellsternhez* és *Visser't Hooft*hoz fordul *Pap László* ügyében. *Barth* 1963. március 16-án írt levelében (Pap: I. m. Függelék 18) válaszol *Pap Lászlónak*. Ennek a levélnek a *Bárczay* által adott tömör összefoglalása a következő: „1./ A kommunista párt kegyéből uralkodó egyházkormányzat *Barth Károly* tekintélyét kezdettől fogva (*Bereczky* püspökké választása óta) felhasználta és kihasználta saját működésének igazolására. *Barth* azonban itt egyöntetűen *Pap László* mellé áll. 2./ *Barth* újra megerősíti azt, amit 1956-ban *Bereczky*hez írt levelében már megállapított: az egyházkormányzat gonoszabb mint az állami hatóságok. 3./ *Szelíd* kritikával illeti *Visser't Hooft*ot, aki 1956-1958-cal ellentétben, most – nyilvánvalóan egyházdipломáciai megfontolásból – valóban nem áll ki egyöntetűen *Pap László* mellett. 4./ *Közli* *Pap Lászlóval* *Hellstern* levelét, és világosan felfedi a svájci segélyszervezet nagy befolyású és sok tekintetben kitűnő munkát végző vezetőjének nagy gyengeségét: ha döntenie kellett kelet-nyugati konfliktushelyzetben, gyakran a kommunista hatalom vagy annak képviselői iránti szimpátia vezette... amint a kommunista hatalom és az azt kiszolgáló egyházvezetéség nyíltan is *Pap László* ellen fordul, *Hellstern* nem keresi fel többé *Pap Lászlót*. 5./ *Barth* idézi *Hromádka* roszszindulatú sorait, de most *Pap László* oldalára áll. Az utolsó előtti bekezdést fordításban ide iktatjuk: »Köszönöm kedves gratulációját a dánoktól kapott kitüntetésemhez. De nem tudom, hogy az egekben nem nagyobb-e az öröm azok felett, akiknek olyan nehéz a sorsuk mint *Magának*, mint azokon, akiket ebben az aeonban díjakkal tüntetnek ki?«”

Az itt közölt forrásuk természetéből következően (személyes vagy nyílt levelekről van szó!) érthető, hogy Niebuhr 1957-es megnyilatkozása jogos kérdés volt (abban bizonyára tévedett, hogy a barthi teológia rovására írta fel a „hallgatást”) – de 1997-ben nem érthető az, hogy magyar teológusok elmarasztalják Barth Károlyt – olyan kérdésben, melyhez ma már bőven van nyomtatásban megjelent forrásanyag. Számomra nem Niebuhr cikke „elgondolkoztató teológiailag”, hanem sokkal inkább az említett félreértés, mely azt a látszatot kelti, hogy mai teológusok Barth egyházpolitikai nézeteit és személyes állásfoglalását nem az adott forrás figyelembevételével értékelik. Mint református teológus kötelezve éreztem magam a fenti tények elmondására – úgy is mint Pap László egykori tanítványa és úgy is mint a töretlen barthi magatartás elkötelezett tisztelője.

Jegyzet

Részlet Barth 1956. május 31-i leveléből:

„Ich habe mich darum entschlossen, mich in aller Offenheit direkt an Sie zu wenden. Die Gravamina seien zunächst (zusammenfassend) angedeutet. *Man schreibt mir:* Es wird den Gemeinden und ihren Pfarrern ein bestimmtes politisch- wirtschaftliches als massgebendes Gesetz auch ihres christlich-kirchlichen Denkens und Redens aufgedrängt. Es gibt z. B. eine kirchenregimentliche Anordnung, laut derer die »Kolchose« zum Inhalt der christlichen Verkündigung zu machen wäre. Und solcher kirchenregimentlicher Zumutung gegenüber besteht keine Möglichkeit freier Äusserung und Diskussion. Widerspruch dagegen wird vielmehr von seiten der Kirchenleitung mit (dem Selbstbestimmungsrecht der Gemeinden zuwiderlaufenden) Versetzungen, wenn nicht mit Absetzungen (Entfernung aus dem Kirchendienst) gefahndet.

Es fehlt aber auch nicht an Fällen, in denen die staatliche Polizei (im Einverständnis mit der Kirchenleitung? jedenfalls ohne Protest von deren Seite!) mit Verhaftungen und Gefangensetzung gegen die Vertreter solcher kirchlicher Opposition vorgegangen ist. Ganze Familien sind um ihr Brot und um die Zukunft ihrer Kinder gebracht worden. Die noch von Thurneysen und Lüthi nach ihrem Besuch in Ungarn warm bezeugte kirchliche Erweckungsbewegung ist längst unter äusserem Druck zum Stillstand gekommen. Die Kirchenleitung arbeitet unter ständiger Kontrolle und Weisung staatlicher Organe. Es ist aber auch ihr Finanzgebahren so undurchsichtig geworden, dass sie auch nach dieser Seite von tiefem Misstrauen umgeben ist. *Ich brauche Ihnen nicht zu sagen: mit der Möglichkeit einer solchen Gestalt des kirchlichen Regimes hatte ich bei meiner bekannten positiven Einstellung zu der reformierter Kirchenleitung im neuen Ungarn nicht gerechnet* (kiemelés tőlem - Sz. S.). Ich habe hier nur mit ganz wenig Menschen über die Sache gesprochen, weil es wahrhaftig gegen meine Wünsche geht, dass das allgemeine Bild, das man hier von den Zuständen »hinter dem eisernen Vorhang« hat, noch dunkler wird... so scheint es mir geboten, Ihnen zu bedenken zu geben: ob dort nicht Verschiedenes getan (oder unterlassen) werden könnte und müsste, um jene Beschwerden – nicht niederzuschlagen, sondern gegenstandlos zu machen. – Die Glaubwürdigkeit Ihrer Kirchenleitung und damit die ökumenische Glaubwürdigkeit der ungarisch reformierten Kirche als solcher scheint mir auf dem Spiel zu stehen... Zürnen Sie mir nicht, aber ich habe, so leid es mir tut, auch diesen dritten Punkt zur Sprache bringen müssen...”

A keresztény hit ismerete

Vajon tisztában van-e az általa tett biznyságtétel tartalmával az aktív keresztény ember, aki szinte minden vasárnap elmondja az Apostoli Hitvallást? Vajon érti-e, amit elmond valaki, mint keresztelendő gyermek szülője vagy keresztszülője? Vajon ismerik-e a keresztény hitet, akik elvetik azt és nem hisznek? Noha a legutóbbi években magyarul is számos magyarázat (Ratzinger 1983; Lochman 1995) és igehirdetés (Cseri 1986; Gémes 1993) jelent meg róla (Barth 1947-es Kis dogmatikája óta), aligha válaszolhatunk ezekre a kérdésekre határozott igennel. A szerző személye iránti érdeklődésen túl ezért is esemény a teológiai könyvek piacán Küng Credojának megjelenése. (Küng, Hans: **Credo**. Hiszek. Az Apostoli Hitvallás magyarázata kortársaknak. Fordította: Tekus Ottó. Lektorálta és sajtó alá rendezte Veöreös Imre. A fordító kiadása. Győr, 1997. 263 l.) Nem lehet említés nélkül hagyni azt a Magyarországon még nem túlságosan gyakran tapasztaltényt sem, hogy a római katolikus szerző munkáját evangélikus lelkész fordítja.

Az alapelemek közérthető és az egészlől jó áttekintést adó magyarázata az első pillanatra minden tudományban kezdőknek való feladatnak tűnhet, valójában azonban a legnehezebbek közé tartozik. A hitvallás tömör kifejezései gazdag tartalmat hordoznak, ezért az olyan átfogó szemléletű teológus is, mint Hans Küng, aki negyven év teológiai munkáját sűríti ebben a könyvben, legfőljebb arra vállalkozhat, hogy bizonyos szempontból ragyogtassa fel az ősi szöveget.

A zsinatot megnyitó XXIII. János pápa szavainak megfelelően Küng nem a hagyományos egyházi tant akarja megvitatni „az atyák meg a régi és modern teológusok tanításának terjedős ismételtetésével” (8), ezeket inkább ismertnek tételezi fel. A célja sokkal inkább „ugrás előre, egy tanításbeli áttöréshez és a lelkiismeretek ébresztéséhez” (8). Hogyan akarja Küng megvalósítani ezt a célt? Nem akar sem új hitvallást írni, sem önkényes magyarázatot adni, hanem a Szentírásra alapozott magyarázatot. Nemcsak a beavatottakhoz akar szólni, hanem a kérdező és nem hívő kortársakhoz: „tudományos tetszelgés és nyelvi mutatványok nélkül” (9), érvelve. Sem valamely egyházi hagyományt nem akar előnyben részesíteni, sem valamely lélektani irányzatnak nem akarja kiszolgáltatni magát. Ökumenikus távlatra törekszik, és hidat akar verni a világvallásokkal való beszélgetéshez is. Mindezt abban a tudatban, hogy a Credo csak korlátozott választékot kínál a keresztény hit lehetséges cikkeiből.

Hat fejezetre bontja a hitvallást a magyarázat, amely átfogja a szöveg egészét. Az egyes fejezetek felépítését jellemzi, hogy egy-egy klasszikus keresztény képzőművészeti alkotás segítségével mutatja be a hagyományos hit tartalmát, és ezt a hagyományos hitet szembesíti – ez nevezhető az első jellemzőnek – a kortársak gondolko-

dásával és kérdéseivel, amelyeket ismételten, szinte minden alfejezetben megszólaltat. Ezek a kérdések részben a modern természettudományos világképből következnek. A válaszok azt tükrözik, hogy a kérdéseket nem jelentékteleníteni igyekeznek, hanem megérteni és megválaszolni. Ennek során esetleg a kérdéseket módosítja, másrészt átfogalmazza és átértelmezi a hagyományos keresztényhit tételeit. A kérdések másik része a keresztény hit hagyományos megfogalmazásainak logikus végiggondolásából következik. Küng nemcsak megérti ezeket a kérdéseket, ezekkel a kérdésekkel ő maga is vívódik. A széles magyar olvasóközönség elé még nem sok olyan átfogó teológiai mű került, amelyben történetkritikai, hagyománykritikai, teológiai kritikai kérdések és állítások ilyen sora volna olvasható úgy, hogy a szerző nem a keresztény hit lehetlenségét, hanem éppen ellenkezőleg, lehetőségét, a modern gondolkodó ember számára való lehetőségét akarja bizonyítani. E módszer segítségével a szerző az egyháznak és világunknak számos kérdését tárgyalja a hagyományos szöveg kapcsán, s egyáltalán nem az az érzésünk, hogy csupán teológiai szakkérdéseket érint.

A hagyományos fogalmak és tételek újrafogalmazása és újraértelmezése több helyen tűnik radikálisnak, amikor évszázadokon át megszokott fogalmakat elvet, vagy tételeket tagad (eredendő bűn, ördög, örök kárhozat, pokol). Noha a magyarázat nem tartalmaz semmi olyat, amit Küng előtt valaki más ne állított vagy tagadott volna, ez a radikalitás egyes olvasókban feltehetően megütközést és értetlenséget vált ki. Egészen azonban mintha maga Küng sem tudna más utat járni, mint amit a teológusokról maga is állít: „a régi mitológiai elképzeléseket nem merik ismételtetni, az új világos választ pedig kerülgetik” (230-231). Miközben ugyanis elveti, hogy a hagyományos fogalmakat hagyományos értelmükben használjuk, mert a használat során megfakult vagy elferdült jelentésüket újra fel kell tárnunk, arra az eredményre jut, hogy ezek a hagyományos fogalmak a modern kor keresztényei számára is fontos tartalmat hordoznak. S ha igazi a tartalom, akkor a régi szavak is használhatók. „[...] a képek – képek. Ezeket kiküszöbölni nem szabad, de általános érvényűvé tenni, tárgyi formába önteni sem” (246).

Magyar olvasók számára különösen is szokatlan és újszerű Küngnek az a tárgyalásmódja, – s ez a második jellemzője a könyvnek, – hogy ahol csak lehetséges, tekintettel van a nagy világvallások párhuzamos tanításaira. Szokatlan, hogy nemcsak elvetni valót talál bennük, hanem rámutat olyan értékekre is, amelyekre az európai keresztény nem gondol vagy ismeretlen előtte. Nincs szó semmiféle keveredésről vagy szükkretizmusról. Küng megmarad kereszténynek, és a világvallások nem jelentenek neki csábítást. Sőt, éppen az összehasonlítás révén tud rámutatni elsősorban a keresztény hit sajátos értékeire.

A legkülönbözőbb pontokon és igen érzékenyen foglalkozik a Credo magyarázata, – ezt említem harmadik jellemzőként, – a kereszténység és zsidóság viszonyával. Több összefüggésben mutat rá Küng, hogy a keresztények antiszemitizmusának nincsen semmiféle bibliai vagy hitbeli alapja. Ezt az érzékenységet természetesen nem az Apostoli Hitvallás szövege, hanem a holocaust tragédiája táplálja.

Hans Küng tollából az Apostoli Hitvallás magyarázata teológiailag igényes, őszinte és sodró erejű mű. Meghatározó vonása egyfajta elkötelezett racionalitás, amely valóban magyarázni, megmagyarázni akar, de nem hidegen, hanem elkötelezetten, még ha – mindennek előtt az egyházzal szemben – nagyon kritikusan is. Magáról és hitéről a szerző az egyházzal (179) és a Szentlélekkel (210) kapcsolatban egészen szubjektíven vall: ezek a magyarázat legszemélyesebb, nemcsak racionalitással, hanem érzelmmel és hittel fűtött részei.

Az Apostoli Hitvallás mindannyiunk által ismert szövegének egész gazdagságát természetesen lehetetlen lenne akár még egy hosszabb magyarázatban is tökéletesen feltárni. Csak elismeréssel és tisztelettel állapíthatjuk meg, milyen sok témát és milyen átfogóan tárgyal Küng ebben a kis könyvben, még ha például a „Krisztus keresztjének és halálának értelme” című harmadik fejezet a többinél talán egy árnyalattal halványabban is tárgyalja témáját.

A kiadás magyar szövege gördülékeny. Nincsenek hibák, furcsaságok vagy egyenetlenségek a terminus technicusok használatában. Egészében szép kivitelű és jól érthető, s olvasásra-tanulásra méltó könyvet vehetünk kézbe Tekus Ottó ny. győri lelkész jóvoltából.

TARBAY EDE

Igen

Igen. Az asztal. Rajta zöld üveg.
 És gyertya csonkja. Viaszcsepp-rügyek
 töltik be száját, roppant külsejét.
 Átláthatatlan mélységű üreg
 mutat kiszáradt, fűszeres füvet.
 Száraz kanóc belobban, újra ég.

A fény körötte. Látjuk: foghatatlan.
 Szabályos gyűrű-forma katlan –
 Ablaknyílásra széthullik a kép.
 Megint a fény. Feltámad, új alakban.
 A fény mögött áttetsző ember-arc van,
 míg távolsága nő, a Körbe lép.

Kettős játék: jelen van, eltűnik.
 Kétkelés a Termés-ünnepig:
 Valótlanul valós a földre ér,
 s a végtelenig bennünk üzetik.
 A gyertyacsonk kilobban. Láng. Megint.
 Mi tövig égett, teljességben él.

Találkozások a Szentírással

Sulyok Elemér könyvéről

Sulyok Elemér, a Találkozások a Szentírással című kötet (Bencés Kiadó, 1996. 184. l.) szerzője bencés szerzetes, pannonhalmi teológiai főiskolai tanár, győri születésű, édesanyja evangélikus. Sulyok Elemérhez a hetvenes évek elejétől meleg szálak fűznek. Mint régi győri bencés-diák többször jártam vendégként a rend központjában, Pannonhalmán, a bencések ezeréves kolostorában. Mindig találkoztam vele és más bencésekkel. Egyszer több napot is töltöttem ott. Egyik este Szennay András, akkori főapát meghívott vacsora utáni beszélgetésre; nem véletlen, hogy harmadik társunknak Sulyok Elemért választotta.

Sulyok Elemér nemrégiben megjelent könyve előszavában írja, hogy az eszmélkedések között vannak, amelyek inkább a biblikumhoz állnak közelebb, s vannak, amelyek az igehirdetéshez. Közös megjelölésükre – egy hosszabb tanulmány kivételével – az esszé szót használom. Oldott szépírói stílusa kitűnő eszköz a szerző kezében, amellyel nemcsak gazdagabbá teszi mondanivalóját, hanem a nehezebb teológiai meredekéken is könnyedén segíti át olvasóját. A súlyosabb gondolatok értelmét szinte belesugallja a reá fgyelőbe.

A teológiai esszék tág körű hittudományi és szépirodalmi anyagra támaszkodnak. A huszadik század kiemelkedő protestáns teológusai is kellő számban szerepelnek. Jelentős költőket, írókat is idéz: Pilinszky, Márai, Illyés, Rilke, Ottlik Géza és mások világítják meg gondolatmenetét. A 127. zsoltár eszébe juttatja a Védának, a hindu vallás háromezer éves szent iratának néhány sorát. Egyformán járatos az Ószövetség és az Újszövetség irataiban. Ezeknek kutatóit egybefogja a „biblikus” elnevezéssel. Közülük is említék név szerint néhányat: Bornkamm, Cullmann, Bultmann, Barrett, Bonhoeffer. Ezekkel a biblikusokkal, valamint a szépirodalom szeretetében is rokonságot érzek a szerzővel.

A könyv tizenhat írása közül hármat szeretnék kiemelni. Nehéz volt a választás, mert valamennyiről szívesen szólnék. A barátságról írt hosszú tanulmányával kezdem. Végigmegy a Szentíráson a „barát” szó vezérfonala segítségével. Dávid és Jonatán kapcsolatának rajza a tanulmányon belül rövid esszének számít. Az olvasók számára felfedezést jelent egy mozzanatnak az értelmezése. Jonatán átadja köntösét Dávidnak. A héber kifejezés többet jelent baráti udvariasságnál. Jonatán Dávidnak való „önátadását” jelzi. Az Ószövetség történeti könyveiben Isten az ember barátjaként mutatkozik be. A „barát” szó az Ószövetség lapjairól teljes gazdagságában sorjázik a tanulmányban. Jézus pedig nem egyszer barátainak nevezi tanítványait.

János evangéliumában többször találkozunk a „szeretett tanítvány” titokzatos alakjával. Sulyok Elemér a mindmáig vitatott személyt hipotetikusan leegyszerűsíti János tanítványra, aki egy újabb feltevés szerint – ez már újság a könyv teológus olvasója számára is: a „szeretett tanítvány” Jézus rokona, s innen adódnék, hogy Jézus jobban szereti Jánost a többi tanítványnál. A biblikus szerző azután jellemzi a tanítványokat vérmérsékletük és messiási várakozásuk szerint az evangéliumok elbeszélései alapján. Majd Bonhoeffer szavai alapján a barátság „titkára” világít rá: „Ha megkérdezik tőlem, miért szerettem, semmit sem tudnék válaszolni, hacsak nem azt: mivel ő ő volt és én én voltam.” Ebből a paradox felismerésből fakad az embernek az a kettőssége is, hogy egyszerre magányos és közösségi lény – folytatja a szerző. Majd: „a barátság különbözik a férfi és a nő szerelmétől, mivel nem kívánja a közelség szexuális megtapasztalását”. S nem törekszik egy harmadik fél kizárására.

A következő teológiai esszé az eucharisziáról, az úrvacsoráról szól. Illyés Gyula hasonlatát idézi: „Az én gyermekkezembem is volt olyan nagyítóüveg, amellyel egy tenyérre eső napsugár melegét egy gombostűfejnyire lehetett összesűríteni, s azzal papírt gyújtani.” Az eucharisztia Jézus Krisztus harmincvalahány évének melegét sűríti egy órába. Az utolsó vacsora órája: gyűjtőlencse. Visszatekintve összegyűjti mindazt, amit Jézus tett: küldetését, szolgálatát; és előrevételezve összegyűjti mindazt, amit ezután tesz: szenvedését, halálát és föltámadását. A szerző ezzel világítja meg az utolsó vacsora értelmét. Az úrvacsora azonban ennél is több. „Az eucharisziában Jézus önmagával egyesít..., (és) embertársainkkal is egyesít.” Azután rámutat, hogy az úrvacsorai istentiszteleten a figyelem „nemcsak a már elérkezett Urat idézi, hanem várja a még elérkezőt is”. A szerző felhívja a figyelmet az eucharisztia és a csak János evangéliumában megőrzött *lábmosási jelenet* kapcsolatára. Krisztus testének és vérének vételében diakónussá kell válnunk. Egy érdekes szófejtő magyarázattal hozza közelebb a diakonos görög szót. A *dia* annyi, mint: át, keresztül. A *konia* pedig a homokra, a sivatagra utal. Tehát a dia és a konia együtt: át a homoksivatagon. S idéz egy hazai katolikus írásmagyarázót: „Diakonos az a szolgáló, aki a homoksivatagot taposva fogja fékét a tevének vagy számárnak, miközben ura fent ül a nyeregben”. Szemléletes kép az úrvacsora folytatására a keresztény szolgálatban.

Harmadiknak az *emmausi tanítványok* történetének feldolgozását emelem ki. A húsvéti *jelektől* a húsvéti *hitig* tartó útnak három szakaszát követhetjük nyomon az Emmausba menő tanítványok és „az általuk tipizált keresztények esetében”. A szerző rámutat, hogy a feltámadt Úr felismerése nem csupán Jézus szavaival, igéjével áll kapcsolatban, hanem az úrvacsorával is, hiszen a kenyér megáldása, megtörése és kiosztása nyitja meg a „gátoltatott” szemeket. A szakemberek nem véletlenül gondolnak arra – írja a szerző –, hogy az emmausi vacsora jelentésének távlati modellje a sokaság megvendéglésének a története (Lk 24,28. 31. vö. 9,11-17), közelebbi háttére pedig az eucharisztia alapítása (Lk 22,15-20). A „megnyílt a szemük” (24,31) inklúziót (a fogalmak egymásba foglaltatása) alkot a „gátoltatott a szemük”-kel (24,16. A protestáns fordítás: „látásukat valami akadályozta”). A szerző így fordítja felénk az emmausi tanítványok megragadó történetét: „mindnyájan magunkra ismerhetünk a reménytelenségből a remény felé haladó emmauszi tanítványok húsvéti örömeiben és békeességében.”

Az Utószó önéletrajzi jellegű. A „*Hűséges az Isten*” címszóval foglalja össze bencés diákkorától Pannonhalmáig vezető útját. Ez a rövid mondat Pál apostol első korinthusi levelének első része 9. versében olvasható. A szerző kisdiák korában bibliai vetélkedő után kapta ajándékba az előzőleg pár évvel Rómában megjelent, nagy újdonságot jelentő Békés-Dalos katolikus Újszövetség-fordítást. Mái is őrzi a kis-

alakú, barnafedelű könyvet, melyben megtalálhatók az akkori bejegyzései. Ugyanúgy vagyok én is a diákkori, protestáns fordítású Újszövetséggel, mely tele van piros és más színű ceruzás aláhúzásaimmal. A szerzővel együtt vallom, hogy nagy ajándék az ember életében, ha Isten szava kora ifjúságától kezdve elkísérheti. Különben a „Hűség az Isten” – a mai katolikus fordításban is így található – erőteljesebb, mint a mi „Hű az Isten” szövegünk. A könyv utolsó oldala írói szépségével is idekívánczoló, de csak az utolsó mondatait idézem: „Egyre inkább hiszem: a Biblia legnagyobb, legszabadítóbb örömhíre, hogy nem én vagyok hűség az Istenhez, hanem ő hűség hozzám. Olyan örömhír ez, mely nélkül alig tudnék élni.” A könyv borítóján Rembrandtnak az emmausi tanítványokról festett egyik képe látható. A fény Jézus alakját veszi körül. Amint a könyv tartalma is Krisztus-központú hitben dereng.

TARBAY EDE

„A nap vége”

Közeledvén a Csendhez, minden óra
fakóbbá válik. Rosta lesz, kihull
az óralapról szám és mutatója.
Ököl felé bezárul minden ujj.

Egy felnagyított kép a régi filmből
elevenné lesz, holtan eleven.
Megromlott éden. Fonott kosár feldől.
Szamócás erdő. Múltunk meztelen.

Ruháink minden rétegét levetve
nyúlunk el nyirkos fű és árny között.
Magunkra húzunk lombot, és az este
ezernyi pelyhét, mint az üldözött.

Akár a csendet réz-szavú kolompok,
a zaklatást békéssé tördelik.
Fehér ruhán piros szamóca-foltot
látunk. A mozi nem-szín színeit.

Honnan hová? A személy és az álarc
kettős kötése pattogzik, reped.
Megtört a hát-ív. Nincs kérdésre válasz.
És szétpattan a filmvásznon-keret.

HARMATI BÉLA

A „hontisztelet” spiritualitása

Hol dőltek el a dolgok 1848-ban? Talán a társadalmi változásoknál, a feudális rend eltörlése, a felelős magyar kormány megalakítása, a sajtószabadság területén? Vagy talán inkább a reformkori gazdasági fellendülés, Széchenyi István és követői által kezdeményezett és Kossuth Lajos és társai által szorgalmazott ipari, mezőgazdasági, út- és vasútépítési programok terén? Vagy a csatamezőkön, a szabadságharc nagyszerű győzelmei, majd a nemzetközi összefogás osztrák-ország túlereje okozta vereségek következtében?

Hol dőltek el a dolgok 1848-ban? És kérdezhajjuk a mai korra nézve is: ma hol dőlnek el a dolgok? Talán a gazdaságban, a Parlamentben, a kormányhivataloknál, a bankok és nemzetközi pénzintézetek keretei között vagy talán az egyes pártoknál?

A következőkben arra szeretnék rámutatni, hogy bár a felsoroltak mind befolyásolják mai életünket és jövőnket, *a dolgok elsősorban a fejekben dőlnek el! Ezért a téma, a hontisztelet spiritualitása.*

Elöljáróban megjegyzem, hogy nem tudunk teljes képet adni 1848 mentalitásáról, érzelmeiről, az egyéni és közös áldozatvállalásokról, a közelmúlt történelmi és dialektikus materializmusának koponyaszugorítóan egyoldalú „bázis” és „felépítmény” értékelése által oly sokszor félremagyarázott reformkori „osztályharcáról”. Csak hézagosan és vázlatosan tudjuk felrajzolni az összefüggéseket.

A történelmünk elmúlt százötven évében olyan sok vitát kiváltó Széchenyi-Kossuth ellentétre sem kívánok itt kitérni. Mindketten óriásokként magasodtak kortársaik fölé, egyéniségük és programjuk sok különbözősége miatt mégsem utasították vissza, hogy egy kormányban szerepeljenek. Vajon el tudnánk képzelni ugyanezt mai pártvezérekkel?

Akár Széchenyinél, akár Kossuthnál, akár Petőfinél – és lehetne sorolni a márciusi ifjak nevét még hosszán – a „hontisztelet” adta meg a közös alapot. *Szándékosan használom itt ezt a régies szót!* Figyelmeztessen ez arra, hogy a mai időben ritka az ilyen magatartás.

Széchenyi Johann Gottfried Herdert idézi a Stádiumban arról, hogy úgy éljen az ember, mintha örökké élne, de mégis úgy, mintha a mai nap lenne az utolsó számára. Így munkálkodjon mint „kiművelt emberfő” (Hitel) a hon fellendítésén: *„Szándékom im ez volt: füleimet bedugva, szemeimet behunyva, fogaimat összeszorítva, derekamat*

megfeszítve, minden láрма, sárral-dobás, kövekkel hajigálás, s vágás ellenére is rettenetlenül s egyenest menni célomhoz, mely – az élő Isten látja – semmi egyéb, mint lelkemből kivonni végre azon fájdalmas tövist, melyet honom nyomorult állapotja döfe oda...” (Stádium)

Arany János Széchenyi emlékezete című versében így búcsúztatja Széchenyit 1860-ban, halála után:

*...Bizton, ezer bajunk közt, megtalálta
Azt, ami fő, s mindent befoglaló:
„Elvész az én népem, elvész – kiálta –
Mivelhogy tudomány nélkül való.”
S míg kétéle a bölcs, hátrált a tevékeny,
Bújt az önérdek, fitymált a negéd:
Ő megjelenve, mint új fény az égen,
Felgyújtá az oltár szövetnekét....*

*...Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élte kincsét, ámbár napja múlt:
Hanem lerásván, ami benne földi,
Egy éltető eszmévé finomul,
Mely fennmarad s nőttön nő tiszta fénye,
Amint az időben, térben távozik;
Melyhez tekint fel az utód erénye:
Óhajt, remél, hisz és imádkozik... .*

Az idézett gondolatok mögött fölsejlik a kor megértéséhez nélkülözhetetlen romantikus életérzés, a felvilágosodás nyomán meghirdetett és először a francia forradalomban, majd a XIX. században kiteljesedő „Szabadság–egyenlőség–testvériség” ideálja. Eötvös József emlékbeszéde így rajzolja élénk Széchenyi alakját: „...nem volt férfiú, ki a közélet pályáján megőszülve első fellépésétől élete végéig oly egészen érzelmeinek hatalma alatt állott volna, mint éppen ő...”

Tévednénk azonban, ha a hontisztelet romantikus vonásait olyan lelkiségnek tartanánk, amelyik szalmaláng és csak a kor divatja, a „Zeitgeist” táplálja. A múlt század reformkorának hontisztelete együtt járt a haza, a kor, az intézmények és a közállapotok kritikai bírálatával azon cél érdekében, hogy a hon „ingadozás nélküli átvarázsolása” történjék modern állammá, Széchenyi kifejezésével „Hunnia minden lakosinak polgári életet adni” (Stádium). A kritika hangját szólaltatta meg még inkább Petőfi gúnyos verseiben a Patópálokról, Ausztriáról, a császárról–királyról. Kossuth is állandóan ostorozta kora politikai és gazdasági közállapotait. Különösen is sokszor kerül elő ezekben a kritikákban a magyar széthúzás, pártoskodás, egymás meg nem értése. „...Régen nyomta honunkat már a megbántott egek azon átka, hogy érteni, megfogni, egymást nem tudtuk, vagy nem akartuk...” (Széchenyi, Világ). Még markánsabban húzza ezt alá Wesselényi: „...Midőn a pártosság dühe forr s egymás ellen törekszenek a felekezetek (ti. a különböző társadalmi csoportok) holott együtt s egymásért kellene munkálkodniok: rontás, pusztítás uralkodik akkor, elvadult keblökben józan javítások vágya elnémul, kialszik az értelem világa s javítás, felemelkedés helyett bomlik, süllyed, hátramegy minden nemzeti jólét s műveltség.” (Balítéletekről, 1834)

A tüneményes költői pályát alig néhány év alatt befutó Petőfi 1849 márciusában így írt:

*Bizony mondom, hogy győz most a magyar,
Habár ég s föld ellenkezőt akar!
Azért nem győzött eddig is e hon,
Mert sohasem volt egy akaraton...*

A hontisztelet másik lényeges vonása a tényfelmérő kritikai elemzés mellett a célratoró és előrenéző és teremtő tettvágy, a „polgári erény” megélése, ahogyan Széchenyi idézi Berzsenyit, „minden ország támasza, talpköve a tiszta erkölcs” (Hitel). A sokszor megigéző és bénító múltat hátra kell hagyni a „hass, alkoss, gyarapíts, s a haza fényre derül” (Kölcsey) program mellett. „Némelyek szomorúan fityörészik el a mohácsi veszedelem nótáját, s azt hiszik, ott van koporsója minden scythia fénynek. S tán úgy van, ámbár én nem hiszem – de az okos ember nem néz ennyire az háta mögé, mint inkább maga elibe, és elvesztett kincse siratása helyett inkább azt tekinti és vizsgálja, mit menthetett meg, s avval beelégedni és lassankint többet szerezni iparkodik.” (Hitel)

Hol dőltek el a dolgok 1848-ban? Hol dőlnek el a dolgok ma? Természetes, hogy akkor is, ma is a gazdasági tényezők, a pénz, a munkaerő, a szaktudás, az adminisztráció, a hadsereg, az iskolák fontos tényezők voltak. Szabad azonban témánk jelentőségére az örökérvényű jézusi igékkel rámutatni: „Nemcsak kenyérrel él az ember...” A fejekben, a szívekben, a nemzet lelkeségében óriási tartalékok rejtőztek a múlt század közepén. Vajon ma milyen erkölcsi tartalékokat, a hontisztelet milyen spiritualitását tudjuk felmutatni, próbáljuk továbbadni a következő nemzedékeknek?

Átvehetjük, tanulhatjuk a kor, a társadalom, az intézmények, a közállapotok kritikai szemrevételezését Széchenyi, Kossuth, Petőfi és a többiek nyomán. Ugyanakkor azonban az a kérdés, mennyire munkálkodik népünk, benne a vezetők és a vezetettek a „hon ingadozás nélküli átvarázsolásán”, hogy „Hunnic” minden lakosának polgári életet adjanak?

Ebben az esztendőben ötven éve, hogy megjelent az Emberi Jogok Nyilatkozata. Sokszor szoktuk idézni és követelni, mind az egyéni, mind a közösségi jogokat. Mit ér azonban az emberi „jogok” bármiféle erőltetése, ha nem kapcsolódik hozzá az eddig még egyetemesen meg nem fogalmazott, de minden kisebb vagy nagyobb közösség számára leírva és nem leírva, szabadon és kötelezően a mentalitásban, a spiritualitásban megjelenő és valósággá formálendő „Emberi Kötelességek Chartája”?

Hadd fejezzem be, utalva a reformkor latinos műveltségére, *Seneca* egyik mondásával: Turpe est non ire sed ferri! – azaz: Bolond dolog nem lépni, hanem vitetni magunkat! 1848 szellemisége nem hagyta magát vitetni, hanem lépett, cselekedett, utat mutatott sok nemzedéknek.

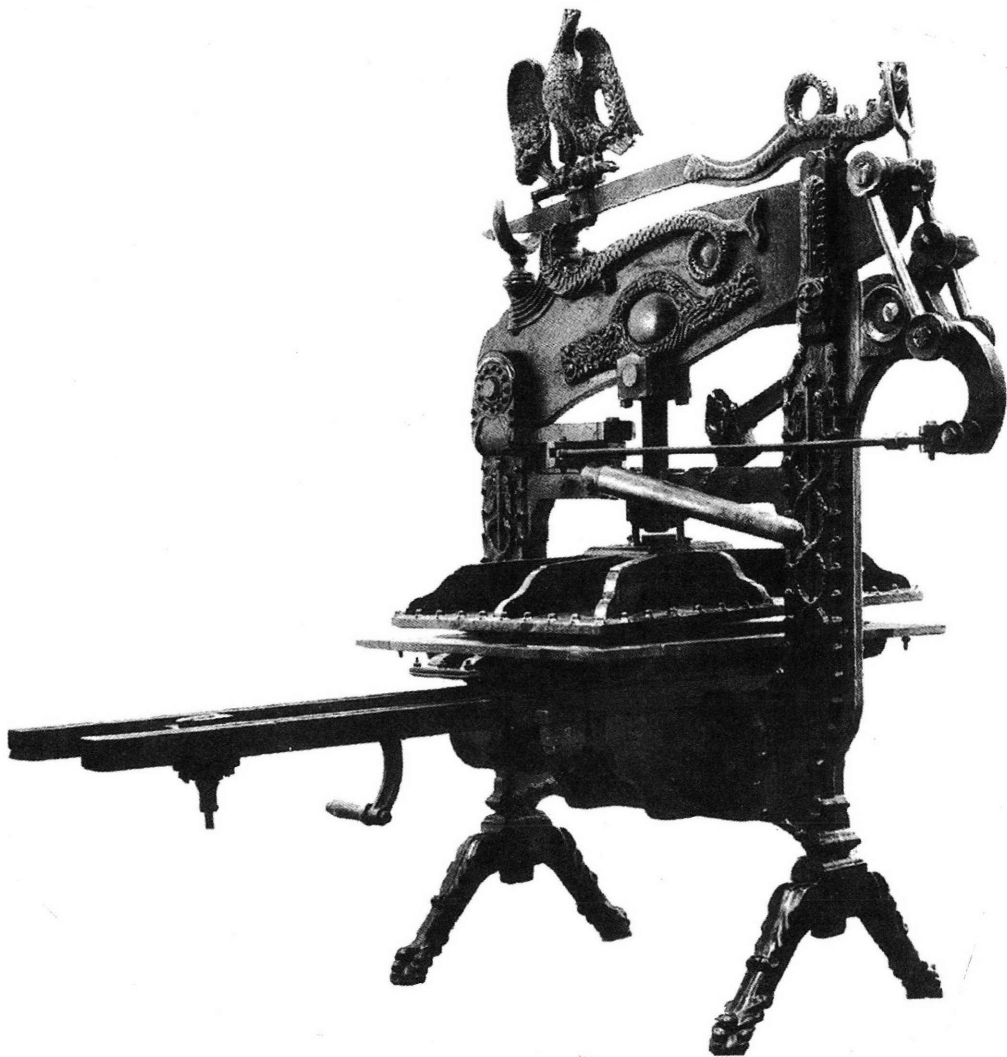
Ha azt kérdezi valaki, mit látok ma prioritásnak az „Emberi Magyar Kötelességek” összefüggésében, akkor az oktatás- nevelés kérdését húzom alá. „*Kiművelt emberfők*” kellenek. Hiszen a rosszindulat olykor-olykor alábbhagy, de a butaság, tájékozatlanság, szűklátókörűség megmarad! Ezért van az, hogy magyarországi egyházaink súlyt helyeznek régi iskoláink újraindítására. Nem a magyar iskolarendszer „klerikális NAT” szerinti formálására készülünk! Szeretnénk azonban aláhúzni, hogy a dialektikus és történelmi materializmus után ma nálunk uralkodó „vulgármaterializmus” ellenében fontos a bibliai, az erkölcsi spiritualitás!

Hol dőlnek el a dolgok 1998-ban és 2000 után? A fejekben! Emeljük büszkén magasra fejünket és dobbanjon meg a szívünk, mert nem akármilyen múltat mond-

hatunk magunkénak és ad majd az Isten hontisztelő jobbítani akarásunkban annyi kudarcot, hogy el ne bizakodjunk, de adjon annyi eredményt is, hogy el ne csüggedjünk!

* * *

Előadás a Széchenyi Társaság „Szellemi, társadalmi és természeti környezetünk megtartása 1948 szellemiségében” című előadássorozata keretében, Gellért Szálló, Budapest, 1998. március 26. 17 óra.

Sajtógép a Landerer- és Heckenast nyomdából

150 éves az evangélikusok vallási emancipációja¹

Az 1848. évi XX. törvénycikk megszületésének a története nemcsak azért érdekes, hogy megtudjuk mit köszönhettek a protestánsok a márciusi forradalomnak, hanem igen tanulságos a napjainkban az egyházak finanszírozásáról folyó vita szempontjából is.

Legyen béke, szabadság, egyetértés! Amárciusi lelkesültség annyira egybeforrasztotta a nemzetet, hogy csak hetekkel, hónapokkal később, az országgyűlési vitákban lett nyilvánvalóvá, hogy ezt a hármas jelszót ki-ki a maga elképzelései szerint értelmezi. Az állampolgári értelemben még mindig másodrendű protestánsok természetesen vallásbékét, vallásszabadságot és vallási egyenlőséget vártak, amire a 4. márciusi pont is bátorította őket: „Legyen törvény előtti egyenlőség polgári és vallási tekintetben”. A bizakodó várakozásból elsőként a tiszántúli református egyházkerület ocsúdott cselekvésre, a március 22-i debreceni gyűlés összeállított 10 pontot, s felterjesztette az országgyűlés elé. Ezek ihletője természetesen a 12 pont volt, s tartalmukat a protestánsok mindennapos sérelmei határozták meg. Vallásgyakorlatukat ugyan 1791 óta törvény biztosította, ám *ez egyrészt* kevesebb jogot tartalmazott, mint akár II. József türelmi rendelete, akár a Bocskai István és Rákóczi György által kikényszerített korábbi törvények, *másrészt* viszont a helytartótanács rendeletei még ezeket a szűken mért jogokat is nap mint nap megsértették. 1814-ben például a Károlyi Biblia 2000 példányát foglalták le mintegy tiltott könyvként, s hosszú évekig nem szolgáltaták ki az értük folyamodó biblia-terjesztőknek. Mikor a protestánsok az uralkodóhoz fordultak panasszal, azt a választ kapták, hogy ártalmas, ha sokan olvassák a Bibliát. Mindez már a 19. században, az úgynevezett reformkor küszöbén történt! Az 1825-től kezdve tartott országgyűléseken hiába alakult ki egyetértés az alsóház pártjai között a visszasságok megszüntetésére, a törvényjavaslatok rendre elakadtak a főrendiházban, vagy ha itt nem, úgy a király tagadta meg a szentesítésüket.

A pesti forradalom után azonban esély kínálkozott egy új vallásügyi törvény elfogadtatására is. A javaslatot Kossuth Lajos március 31-én terjesztette elő, ennek 5. §-a többek között a debreceni 10 pont lényeges követeléseit foglalta össze:

1. Az unitária vallás törvényesen bevett vallásnak nyilváníttatik.
2. E hazában minden törvényesen bevett vallásfelekezetre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapíttatik meg.
3. Minden bevett vallásfelekezetnek egyházi és iskolai szükségéi közálladalmi költségek által fedeztessenek, s az elvnek részletes alkalmazásával, a minisztérium az illető hitfelekezetek meghallgatásával a közelebbi törvényhozás elébe kimerítő törvényjavaslatot fog előterjeszteni.
4. A bevett vallásfelekezetek iskoláiba járhatás valláskülönbség nélkül mindenkinek kölcsönösen megengedtetik.
5. A minisztérium rendelkezni fog, hogy a bevett vallásokat követő katonák saját vallású táborig lelkészekkel látassanak el.

A javaslatot az alsó tábla egyhangúlag elfogadta, s noha a főrendiházban a katolikus püspökök ellene érveltek, az általuk kívánt módosításokat a rendek – a korábbi gyakorlattal szemben – már nem támogatták. Így a törvényjavaslat eredeti, Kossuth-féle szövege került az úgynevezett „áprilisi törvények” közé.

A forradalmi vívmányok közül azonban nemcsak a törvény előtti egyenlőség veszélyeztette az addigi uralkodó felekezet előjogait, hanem a felelős magyar minisztérium felállítására is. A katolikus püspökök ezért minden igyekezetükkel azon voltak, hogy megakadályozzák a vallás- és közoktatásügyi miniszter kinevezését. Felirattal fordultak az uralkodóhoz, aki ezért sokáig halogatta az új kormányra vonatkozó törvény aláírását, ám végül a közhangulat nyomására Eötvös József személyében a többivel együtt kinevezte a vallás- és közoktatásügyi minisztert is.

Visszatérve a vallásügyi törvényhez, mai szemmel olvasva ennek különösen a 3. §-a érdekes, amely szerint a bevett felekezetek egyházi és iskolai szükségleteit államköltségből kell fedezni. A szabadságharc küzdelmei, majd elbukása miatt ez a pont soha nem valósult meg. Akérdés új aktualitása folytán érdemes meghallgatnunk Kossuth Lajos ehhez fűzött utólagos kommentárját. 1871. január 12-én Turinban kelt levelében a 48-as szabadelvű politika szempontjait így foglalta össze tömören²:

„Az egyenlőség és viszontagság elvének valószínűsítésére csak egyetlen alternatíva képzelhető. Vagy az, hogy az állam semmi egyháznak sem ad semmit. Vagy az, hogy minden vallásfelekezetet egyházi és iskolai szükségleteit az állam fedezi. Az alternatíva első része a helyes, nem a második. Ezentúl ne avatkozzék az állam a vallás dolgaiba. [...] Nem ad nekik semmit. Ez az igazság.

Igen, de hazánkban az állam nem egyenlő mértékkel mért még azon vallásfelekezeteknek se, melyeket jogosultaknak ismer el. Egynémelyiknek sohase adott semmi ellátást egyházi és iskolai céljaikra. Egynek pedig igen gazdag ellátást adott; azt valóságos államintézménynek, papjait nemeseknek, főpapjait az ország első polgári karának, valóságos államhivatalnokoknak tekintette s igen gazdagon fizette....

Ekként lévén a dolog, ha az 1848-iki országgyűlés az egyenlőség valószínűsítését abban keresve, hogy semmi vallásfelekezetnek sem ad semmit, ennek alkalmazásául azt mondotta volna a protestánsoknak: Titeket soha semmi ellátásban nem részesítettem, jövőre se részesítek; lássanak el híveitek, amint akarnak: a római katolikus egyháznak pedig ezt mondta volna: számodra fönntartom az eddigi állami ellátást, s így most már szent a béke és köztetek, egyenlők vagytok. Ez csakugyan különös egy neme volna az egyenlőségnek, s nagyon furcsa módja az osztó igazságnak [...]

Nem maradt tehát más választásunk, mint vagy érintetlenül hagyni a vallás dolgát [...] vagy pedig az alternatíva másik részéhez folyamodva az egyenlőségnek azon módját választani, hogy az állam fedezze a vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségleteit.”

Nem azért idéztem Kossuthot, hogy érvelésébe történetlenül a mostani alternatívák szembenálló feleit helyettesítem be, hanem annak érzékeltetésére, hogy az 1848-as törvényalkotók hogyan igyekeztek elveiknek és a valóság szorításának egyaránt eleget tenni. Anélkül, hogy állást foglalnék a „kinek tartozik az állam mennyivel és milyen célra” kérdésében, azzal a megjegyzéssel fejezem be, hogy sajnos a törvénynek is csak a végrehajtás a próbája. Az egyházak finanszírozásában akkor nem történt változás, s a felekezetek tényleges egyenlőségét megvalósítani próbáló 3. § is csupán felemelő olvasmány maradt.

Jegyzetek

1. Elhangzott a Kossuth Rádióban 1998. március 23-án az evangélikus félóraban.
2. Idézi: Zsilinszky Mihály: Az 1848-iki vallásügyi törvénycikk története. Budapest, 1908, 23-26.

Benczúr Gyula: Petőfi Sándor

Búcsúvacsora

I.

Arany János verses levele az *Életképek*ben jelent meg 1847. május 8-án. Petőfi Sándor büszkén lobogtatta a *Toldi* szerzőjének újságban világgá kiáltott baráti rajongását, s jókedvűen készült elutazni Erdélybe, találkozni régen látott kedvesével, Júliával. Egy héttel korábban élvezhette a *Szépirodalmi Szemlé*ben verseskötetéről Pulszky Ferenc szellemesen gonosz, de lényegében elismerő bírálatát („Petőfi múzsája a magyar köznép regéiben élő királyleány, mely mindamelllett, hogy haja arany, könnyűje gyöngy, s mosolya rózsabimbó: mégis mezítláb megyen le a patakra, hogy kedvesének ruháját mossa, s piros csizmát ölt vasárnap, midőn templomba készül; egyébiránt hétköznapi reggeltől napestig mindig dalol.”), és a május 9-én megjelent lapszámban arról olvasott: „meglehetőst” kiválóak verseinek németnyelvű fordításai. S éppen aznap újra megjelent Geibel könyvtárusnál *A helység kalapácsa*, a *Hazánk* készült közölni *Szomorú éj* című versét, az *Életképek* szerkesztőségében már nyomdába küldték a *Ha férfi vagy, légy férfi* kéziratát.

Petőfi Sándor 1847. május 9-én népszerű és sikeres költő.

Már úton van s Debrecenben ébred, amikor május 14-én a *Budapesti Híradó* néhány Petőfit csepülő goromba mondattal szórakoztatta olvasóit („Egyik rész azt hiszi, hogy Magyarországnak egy ?/ költője van, Petőfi úr; a másik rész viszont úgy véli, hogy Petőfi úr minden tehetsége mellett sem első költője hazánkknak, hogy ehhez hiányzik nála általános műveltség és bármennyire megfelel is az olvasóvilág nyersebb része igényeinek.”), s ugyanaznap jelent meg a *Pesti Hírlap*ban a nagytekintélyű Eötvös József méltató írása is – minderről azonban majd csak hetek múlva szerez tudomást. Most utazik, kocog vele a szekér Erdély felé. Arról sem tudni Erdődön – ahová május 17-én érkezik –, hogy a *Honderüben* Arany János verses levelét, Arany Jánoshoz írott versét és személyét is gáncsoskodó megjegyzésekkel körítve pellengérezik ki, Ökör szemnek csúfolva Aranyt, Sármánykának gúnyolódva Petőfit. S már újra Pesten van június derekán, amikor a *Pesti Divatlap* június 20-i számában olyan mondatot olvas, amelyről nehéz kideríteni, dicséretnek vagy rosszindulatú pocskondiázásnak szánta-e a szerkesztő: „Petőfinek hány bíráló veté már azt szemére, hogy igen triviális s múzsája mindig alant repkedő egyformaságban sínylik, pedig ha valakiről, róla lehet igazán elmondani azt, miként költészete éppen olyan, mint Néró császár volt, ki a történetírók szerint egy ruhát sem öltött magára kétszer.” Értse mindenki úgy, ahogy akarja!

Május 14-én a debreceni színházban – négy éve sincs, vándorszínész korában egy telet éhezett-fagyoskodott át ebben a városban, s most mint költőt lelkesen ünnepli

a közönség – Petőfi élvezi a sikert, a népszerűséget. („Talán ha harmadszor lépek e színházba évek múlva, ismét nem vesznek észre, mint nem vettek először, talán nem lesz, aki tudná, hogy itt engem egykor megéltenezett a közönség. Ilyen a hír: jön és megy. Ilyen a világ; csak azért emeli az embert hirre, hogy legyen kit felednie.”) De négy nap múlva Erdődön már az egész világ csak szerelem, az egész világ csak Juliska: *Isten kötötte össze lelkeinket, Ember nem képes elválni.*

Bírálják, támadják, mocskolják ellenfelei, ellenségei?

Nem baj.

Nevetségesnek tartják lelkesedését?

Nem baj.

Nincs pénze, vagyona, pártfogója?

Nem baj.

Bírom végre Juliskámat... Rózsám lelke egész ország. Mégpedig a Tündérország.

Petőfi Sándor megérkezik Erdődre: János vitéz ott áll Tündérország kapujában.

Szeret. Szeretik.

Kit érdekelnek ilyenkor az ostobaságokat csaholó kutyák?

Arany Jánoséknál, Szalontán tölt néhány boldog napot. Arany Lacinak mesél, kedves madaráról, a gólyáról ábrándozik, szívében-lelkében a családi fészek, a boldog otthon melegsége duruzsol. Utazni készül, világot látni: „Nőtlenységem utolsó hónapjait utazással töltöm. Megnézem a tengert, melyet annyira ohajtok már látni, mert hisz az rokona szívemnek: mély és viharos.”

Úl a Csonka torony tövében, rajzolgat, a múlt sötét árnyairól mereng, de az ölébe pattan Arany Laci, új mesét követel, este van. Barátja felesége megteríti a kerti asztalt, kancsó bor s harapnivaló kerül elő, gomolyog a pipafüst, szürkül, barnul, feketedik az égálja, valahol egy kutya mordul, a madarak már alszanak, s a pislákoló lámpafényben szó szót követ, gondolatot gondolat indáz körül, anyja ölében Lacika, lecsuklik a feje, már álmodik, édesanyja is elbóbiskol, a férfiak mosolyognak, beszélgetnek, bámulják a csillagokat. *Mily édes az élet, Mily szép a világ!* Nagyszalontán, 1847. június 10-én.

Négy nap múlva érkezik vissza Pestre. Hallja a híreket. Olvassa az elmúlt hónapban megjelent hírlapokat. Barátai mesélik: néhányan nagyon kifakadtak ellene. És június 29-én reggel utcán a *Honderü*, benne gúnyvers, Petőfi Jókai Mórhoz írott versének gonoszkodó-acsarkodó paródiája.

Nagyszalontán béke volt. Itt dül a háború.

Ismét fölkel a kritikus-csapat, Ismét veszettül zúgnak ellenem.

Estére vacsorára várják barátai. A tegnapi Tízek Társaságának lelkes maradéka. A forradalmárok.

Petőfi Sándor egész délután verssorokat ró az asztalán heverő papírlapokra.

II.

Hadd támadjon föl még egyszer a mult,
Hol szívünk és poharunk kicsordult,
Kedv s bor bennök meg nem férve már.
Koszorúnk egy levelét veszíti,
A szél épen engemet röpít ki...
Cimborák, ez a bucsúpohár!

Amiért a sorshoz úgy esengtem,
Bár sokára, de megadta: engem
Házaseset boldogsága vár.
Hányt-vetett a vad hullámos élet,
S végre, végre meglelém a révet...
Cimborák, ez a bucsúpohár!

Nem veszem már a bort gyógyszeremnek,
Ha a kígyók lelkemen teremnek,
Melyeket a bú szívembe zár;
Barna kislyány ajka mézet árul,
Mézzel élek édes ajakáru...
Cimborák, ez a bucsúpohár!

Még ez este vagyok a tiétek,
Töltsétek meg poharam, töltsétek,
Koccantgassunk, míg e nap lejár;
Holnap messze járok, más vidéken,
Üresen fog itten állni székem.
Cimborák, ez a bucsúpohár!

S mert szeretlek bennetek, kívánom:
Nyiljon ily út nektek is utánam.
Feleség föld s ég közt a határ.
Adja isten azt az áldást rátok,
Hogy egyenként ezt kiálthassátok:
Cimborák, ez a bucsúpohár!

III.

Pesten, június 29-én a Fillinger kávéházban (ma úgy mondják: a Pilvaxban), írók, költők, aprócska színésznők, versolvasó masamódok, kávéházi biliárdbajnokok, jurátusok, elcsapott hivatalnokok, irodalmi sikerekben reménykedő kékharisnyák, világjobbító álmokat dédelgető poéták várják baráti vacsorára az újra vidékre, újra Erdélybe készülő Petőfi Sándort. Aznap goromba támadás jelent meg a *Honderüben* a sokak által körülrajongott, sokak által pocskondiázott költőről, olvasták mind, s most szorongva gondolnak arra: hirtelen haragú, túlon túl önérzetes barátjuk ezt az újabb, sértően goromba támadást vajon miként nyeli le.

Vagy miként nem nyeli le?!

Megérkezik Petőfi. Üdvrivalgás, csilingelnek a poharak, pezsgős üveg durran, már találják a vacsorát. A költő verset írt a lakomára: *Bucsúpohár*. S ahogy kicsit elfogultan olvasni kezdi a költeményt, barátainak úgy tetszik: lánnglelkű társuk most valóban búcsúzni készül az eddig futott költő-hadvezéri pályától. Férj, boldog férj akar lenni, távol a világ zajától, a zavaros indulatú-eszmeiségű közélettől. Talán megijedt. Tavasszal megírta: vértől sikamlósnak látja a jövőt s nem kíván az elkövetkező időkben – a vértócsa közepén állva – költő- s politikusként főszerepet játszani.

Legyen lobogó más, őt hagyják békén.

Kritikusairól csak annyit: korbáccsal verne végig rajtuk.

Cimborák, ez a bucsúpohár!

Dühös vagy, Sándor, s ez a költemény bizony... – valaki közbeszólna, de a többiek leísszégik.

Tüzesen, elszántan, elkéseredetten érvel Petőfi: utálja az irodalmi vezérséget, nem ilyen szerepet, rangot álmodott hajdan magának. Fölugrik az asztalra: íme Goethe, a költő-szobor! Bohóckodik: füttyül a rajongókra, a lelkesedőkre, az őt istenítő széplelkekre!

Szeretetre vágyik! *Engem házassélet boldogsága vár.*

Igen, néhány éve a gondolat is elborzasztotta: lesz idő, amikor senki nem olvassa már a verseit. Az akkor volt. Most most van, most – nagyon átmenetiek az idők, úgy látszik, ebben az országban semmi jóra nem fordul, marad a mozdulatlan sár, a mindent elborító penész – Petőfi Sándor nem pályázik politikusi babérokra. Költő, tudja, miért nevezik a rend csendjének az alattvalók némaságát. Az agórán ágáló költő sem akar lenni már. Békére, csendre, szeretetre vágyik.

Csendre, békére, szeretetre! *S végre, végre meglelém a révet...*

Érvelnek a barátok is. Közös, nagyszerű harcaikra emlékeztetik a költőt, a baráti csínytevésekre, azokra a boldog-vidám pillanatokra, amikor arra készültek: sarkaiból fordítják ki a magyar világot. Pákh Albert és Szalasics Janka (talán színész nő lesz egyszer!) – Petőfi helyén, Petőfi helyett most ők állnak az asztalon – azt játsszák el, milyen elszántan (költő és hadvezér!!!) akart Petőfi alig néhány hónapja Debrecenben egy éjjel ripsz-ropsz megházasodni, csak azért, mert hamis híret vette, hogy Szendrey Júlia már nem őt szereti.

És amikor cifraszűrben végigtalicskáztunk a Váci utcán! – emlékezteti barátját Pálffy Albert a néhány évvel korábbi, Pestet megbotránkoztató tréfájukra.

És a színésznők! Az éjjeli zenék! A harcos irodalmi kivonulások!

A hajnalig tartó indulatos viták versekről, forradalmakról, politikáról, egyenlőségről, testvériségről, szabadságról!

Ha akarod, a nyílt utcán letérdelek eléd s úgy kérlek: légy te a fejedelem! – rajong, játszik, „udvarol” a félhomályos kocsmafüstben De Caux Mimi, a Nemzeti Színház ifjú csillaga – nemrég még kopott ruhás vándorszínész Kecskeméten, aki észre sem vette, mint epekedik szerelmes kegyeiért a színésznek csak nyápic *kórista* Petőfi Sándor.

Legszébb lesz az, ha majdan Béccsel Hazám bosszúja szembeszáll..., nincs két hete, hogy ezt írtad, s most egy asszony szoknyája mögé akarsz elbújni? – pattog valaki az asztalvégen.

Az ember nem tudja elfelejteni, eltemetni az álmait. Költő kiváltképp nem. És ha erőszakkal akarja, akkor belerokkan, belehal – mondja De Caux Mimi csendesen, nézi a költőt, mosolyog, azon töpreng: miért nem vette ezt az égőszemű, furcsa fiút már Kecskeméten észre?

Mindenki beszél, mindenki magyaráz, mindenki próbálja pajzsra emelni a harciasan védekező költőt.

Petőfi hajthatatlan: neked birtokod van, neked feleséged, neked pénzed, neked gazdag szüleid – álljatok ki ti a barikádra, átengedem nektek a zászlóvivő szerepét. *En falura megyek, nekem: Feleség föld és ég közt a határ!*

Itt nem lesz semmi! Semmi jó. Itt nem lesz forradalom. Itt – ha lesz valami változás – *vértengerré* változik minden. És senki nem követelheti, hogy elsőként én fulladjak meg a vérben!

Lángolsz, Sándor – csitítják a költőt barátai.

Sártenger lesz itt, nem vértenger – replikázik Jókai s feledve a vitát, hosszan eltöpreng azon: a körülötte sürgölődő pincértől (vajon ez a mélázó tekintetű a besúgó, vagy az a harcsabajszú másik?) rántott borjúlábat kérjen pirított burgonyával, vagy bécsi szeletet citrommal, babsalátával, karikára vágott lilahagymával, netán roston sült tehénhúst, jóféle ecetes paprikával?

Degré Alajos szerint rendes magyar ember nem eszik bécsi szeletet.

Ebben mind egyetértenek.

És csörömpölnek a tányérok, csengenek a poharak, tompán koppannak a hússokkal teli tálak. Mindenki vacsorál. Megfeledeznek Petőfiről. Az asztalfőn némán, magányosan üldögél a költő. A társaság remek történetekkel szórakoztatja önmagát: megcsalta-e s ha igen, vajon hogyan Lendvay Mártont Hivatal Anikó? És állítólag tegnap egyszál pendelyben zavarta végig az utcán élemedett korú feleségét az egyik nagyhasú, féltékeny városi tanácsnok. Nagy Ignác – mondják – négyezer forintot keresett az elmúlt évben, hja, aki ügyes, irodalomból is remekül meg tud élni.

Valaki egy gyűrött hírlapot lobogtat; friss hír: „A pesti 52 mézárszékben június 18-tól 25-ig levágatott 567 db ökör, 36 db tehén, 216 db borjú és 304 db ürü!”

Petőfi Sándor némán kortyolgatja fél pohár borát.

Forradalom? Álom. Hajnalban indul a szekér, Erdélybe, Júliához.

A többiek észre sem veszik, amikor halkán beteszi maga mögött az ajtót.

Petőfi borospohara

HÁRS ERNŐ

Petőfi Sándor egy calabriai gróf szemével

Armando Lucifero eposza

Hubay Miklós 1996 március elején néhány száz sor sürgős olasz versfordítást kért tőlem. Március 15-ike alkalmából a rádióban Szörényi Lászlóval Petőfi-műsorra készültek, melyen egy érdekes újdonságot kívántak bemutatni. Egy olaszul canticának nevezett kiséposzról vagy elbeszélő költeményről volt szó, melyet Hubaynak 1989-ben valamilyen itáliai fogadáson egy kilencvenkétéves aggastyán, egykor az olasz király személye körüli miniszter adott át azzal, hogy a művet édesapja, gróf Armando Lucifero, calabriai földbirtokos írta húszéves korában Petőfiről. A kiséposz ezt a meghökkentő címet viselte: Alessandro Petőfi in Siberia (Petőfi Sándor Szibériában). A mű belső borítóján magyarázatként a következő szöveg volt olvasható:

„Ezt a canticát 1878-ban írtam, mikor Petőfi Sándor, ha élt volna, valamivel több lett volna ötvenévesnél. A segesvári ütközetben, ahol csodálatos hőstetteket vitt véghez, nyomtalanul eltűnt; további sorsáról semmit sem lehet tudni. A magyarok között az a szóbeszéd terjedt el, hogy az oroszok fogolyként Szibériába hurcolták; innen meséltetem el vele rabtársainak élete drámai fordulatait, melyek a canticában szabatos történelmi és időrendi pontossággal kerülnek felsorolásra.”

A kijelölt részleteket lefordítottam, majd – miután izgatott az ügy és volt éppen időm – az egész, mintegy kétezernégyszáz soros munkát, mely voltaképpen egyetlen – huszonhat részből álló – hatalmas monológ, átültettem magyarra. Költőileg ez Tasso Megszabadított Jeruzsálemének ezerkilencszáztizenhét stanzája után nem jelentett nehéz feladatot, mert a kiséposz egy hatvanhat soros rímes csatadalon kívül végig rímtelen hatodfeles jambusokban íródott, ugyanabban a versformában, mint általában a Shakespeare-drámák. A nehézséget nem a költői megformálás, hanem a helyes értelmezés, a műkedvelő eposzíró sok esetben túlbonyolított gondolatrendszerének, tekervényes körmondatainak s egyes helyeken feleslegesen túlfutott líraiságának hiteles, ugyanakkor a mai fül számára is elfogadható visszaadása jelentette. Hogy ez mennyire sikerült, az értő kritikának kell eldöntenie, ha majd a mű – reményeim szerint a másféléves Petőfi-évforduló során – az eredeti olasz szöveggel együtt, bilingvis kiadványként a frankfurti és a hazai könyvpiacra kerül.

Az elbeszélő költeménnyel kapcsolatos két lényeges kérdés azonban addig is elkerülhetetlenül tisztázásra szorul.

Hogyan jutott eszébe egy calabriai grófnak, hogy a múlt század végén a távoli Magyarország szabadsággaljáról irodalmi művet alkosson?

Szabad-e a hamu alatt még mindig lappangó áldatlan Petőfi-vitát egy ilyen teljesen ellenőrizhetetlen, kétes értékű s mindenképpen nagyon kívülről jövő tanúságtétellel újólag felkavarni?

Az első kérdésre nincs egyértelmű válasz. Csak találgatásokra vagyunk utalva. Armando Lucifero neve nem szerepel az Enciclopedia Italiana által nyilvántartott irodalmárok között. Miután tudjuk, hogy az elbeszélő költeményt húszéves korában írta, a fiatalkori műkedvelői lelkesedés inspirálhatta. Olaszországban 1878 előtt háromféle fordításban (köztük Cassoné-ében is) lehetett Petőfi-verseket olvasni, így az ifjú grófnak alkalmá nyílt első kézből tájékozódni. Az impulzust feltehetőleg garibaldista magyar tisztek adták, akiknek szívében egyaránt ott élt a szabadságharc újraindításának és Petőfi visszatérésének titkos reménye. S mivel az sincs kizárva, hogy Armando Lucifero gróf valamelyik hozzátartozója részt vett a marsalai Ezrek akciójában, a különleges irodalmi terv megfogalmazásának áttételes útja meglehetősen valószínűséggel nyomon követhető.

A második kérdésre könnyebb válaszolni. A kiséposz semmiképpen sem érv amellet, hogy Petőfi Sándor Szibériában fejezte volna be életét. Az ifjú gróf világosan megmondja, hogy nem hiteles forrása, hanem a magyarok között elterjedt szóbeszédre támaszkodik. Amiért ezt a feltevést képzeletébe befogadta és irodalmilag kidolgozta, annak oka kizárólag az olasz Risorgimento által felszított demokratikus vagy, ha úgy tetszik karlista forradalmiság volt, melynek a műben ismételtlen is hangot ad. Ez rendkívül alkalmas eszményképre talált az oroszok által elhurcolt magyar szabadságharcos személyében, akit saját nemzete is inkább hősi halottnak szeretne látni, semhogy lázító eszméivel a megalkuvó kor nyugalomát megzavarja.

Hogy erről az idealizált forradalmiságról van szó, az rögtön kiderül az elbeszélő költemény indításánál, amikor a szibériai ólombányában raboskodó ötvenvalahány éves Petőfi így kezd bele élettörténetének elbeszélésébe:

Akad-e a földön
oly költemény, mely felér életemmel?

Vagy azokból a sorokból, melyek a költő születését összekapcsolják az 1823. évi spanyol forradalom Cadiz-i hősi végakkordjával:

Én drága Pusztám, síkod végtelenjén
sütött reám a Nap fénye először;
a napon, mely büszkén nyitott egy évet,
mikor az emberszívek megremegtek
a szent szabadság előérzetétől;
mert a kiobbant győzelmi kiáltás
lehalkult s eltűnt az atlanti habban,
önmaga dicsőségére s az angol
hűség örökkétartó szegyenére!

(A sorok megértéséhez tudni kell, hogy a Napóleon által elkergetett, majd a Szent Szövetség által trónjára visszahelyezett VII. Ferdinánd, spanyol király reakciós uralkodása ellen fellázadt öccsének, Don Carlos-nak híveit – a veronai kongresszus határozata alapján – a Szent Szövetség csapatai verték le. Ezt Anglia, személy szerint Canning külügyminiszter kétértelmű magatartása fedezte.)

Hogy Lucifero gróf mennyire szimpatizált a karlizmussal, jól kiderül a mű tizen-negyedik részében, a Petófit nagyvonalúan pártfogásába vevő „vad gróf”, Teleki Sándor néhány soros bemutatásából is.

Mint balvégzet előhírnöke, izzón
túnt fel az új Nap, s Carlos szabad és nagy
gondolatait köszöntötte vélem
Teleki szellemében, ki utolsó
ifjúkori barátként lett az első.

A kiséposz egyébként – mint azt szerzője előljáróban ígerte – valóban kronologikus hűséggel számol be Petófi viharos életútjáról.

Az első fejezetek költői anyagát a vándorlás iskoláról iskolára, a pesti nyomor, a lelkipurdalás, hogy nem tud elesett öreg szülein segíteni, a boldog pápai kitérő, Orlay és Jókai barátságával, a szerencsétlenül végződő vándorszínészet, majd a nép egyszerű fiai között elért első költői sikerek alkotják.

Ezután fantasztikus vízióként az Etelka-élmény következik, telivér délolasz morbiditással kidolgozva, ugyanakkor ilyen lehetetlen lírai kicsengéssel:

Ó, szegénykém, két gyönyörű szemed, mely
oly tündöklően vetette a szikrát
minap még, visszaköltözött az égre,
s hullócsillag lett, egyszerre veszítve
fényét és életét el. Ó, szegénykém,
mily kis időn belül látott születni
s meghalni a világ, akár a lepkét,
melyet a Nap szült, s kioltott az alkony!

Amilyen emberfeletti fájdalommal gyászolta a költő „a sírmélyi szeplőtlen tisztaságban” nyugvó, örökre elveszített eszményi kedvest, ugyanolyan viharos szenvedéllyel vetette bele magát az új, sorsdöntő érzelmi kapcsolatba, a Szendrey Júlia iránt fellobbant, s minden akadály ellenére végül is beteljesülő szerelembe.

Armando Lucifero remek tömörséggel vázolja fel a legkevésbé sem simán gördülő szerelmi regényt.

Koltórol Erdődbe seregnyi bájos
kis galamb vitte reggeltől egyenként
a legtisztább vágy csokrait; mosollyal
békítgetett meg Júlia, ha sírtam.
De jött egy nap, mikor az eleven láng
tűzvészé vált, hogy örvénybe nyeljen
mindkettőnket, s ha nem nyújtotta volna
kezét Teleki, izgatott szívünkön
a puszta semmi járná most a táncát.

Az érzelmek hullámvásárat olyan találó pontossággal megörökítő eposzíróból azonban hamarosan kibújt a calabriai földesúr, aki osztályhelyzeténél fogva mindenkinél pontosabban érzékelte a két szerelmes társadalmi rangja között ásitó szakadékot. Demokratizmusának becsületére válik, hogy az ifjú párt körülvevő országos gúnyolódást, megbotránkozó elutasítást az alábbi keserű igazságok papírra vetésével állítja pellengérré.

ASzerelem nem
 lelke a Mindenségnek: érdek, indok,
 haszon, aminek tapsolnak leginkább,
 ha élete legszebb füzére díszít
 egy menyasszonyt, akinek az a híre,
 hogy dúsgazdag hozományát folyamnyi
 gyermektelen fivér siet, s elaggott
 nagybácsi hanyatt-homlok megnövelni.
 Ellenkezőleg, kinevet, elátkoz
 mindenkit, ki nem alacsonyodik le
 a koldulásig, kit nem tett a föld, mit
 az ősökötől s rokonoktól öröklött,
 oly rabszolgává, hogy gyarapítása
 céljából lemond a szív minden izzó
 érzéséről, s a kapzsiságnak él csak,
 s lakodalmán a bírvágy lesz a boldog
 házasságot megrontó szörnyű éték!

Ezután már végig a szabadságharc dübörgő lelkesedése és gyászos vérbefojtása képezi az elbeszélő költemény alapmondanivalóját.

Petőfi, akinek maga Júlia csatolja a kardot az oldalára, egyfajta misztikus beavatáson keresztül készül fel a ráváró mártíriumra. Országos bolyongása közben egy koromsötét éjszakán, a helyes útról letérve, iszonyú viharba került, melyben egymást követte a villámlás és a dörgés, úgyhogy szinte Isten szemének tűnt neki a fény és az árny váltójátéka, „ahogy hol lezárult, hol felrebbent az óriási szemhéj”. Foszforszkáló ruhájával a köréje fonódó tűzgyűrűbe vetve magát, már éppen lemondott az életéről, mikor egyszercsak, közvetlenül a Halál kapujában, tökéletesen ellentétesre fordult helyzetben találta magát.

a szertefoszló szörnyű fellegekből
 a szikrázó csillagok s a lenyugvó
 hold tűnt elő az égbolton; az angyalt
 láttam, ki visszatért a szent keresztség
 után az égi kapuba; kezével
 jelet írt, úgy éreztem, homlokomra,
 s az isteni galamb szárnycsattogását
 hallottam minden oldalról. Az Isten
 enyéim megváltójául jelölt ki,
 s Magyarország reménye tündökölt fel
 énekeimben, szenvedéseimben,
 bátorságomban és diadalomban!

A Moga tábornok vezette pákozdi csata diadalmámora után hamarosan felhangzik Petőfi „Élet vagy halál” című versének vezérmotívuma.

Ahány nép csak van, mind a magyar ellen
 vont kardot! Széttárt szárnyal védi fészket
 megannyi szörnyű keselyűkaromtól
 a magyar galamb, győzelmet aratva
 a kétségbeesett jajtól, amellyel
 a fiókák az anyai segítség
 meddő volta miatti aggodalmuk
 tudatják!

A Moga szakította vércseppes győzelmi koszorúk után Bem tábornok bemutatása és dicsőítése következik, a hős kis öregé, aki szinte atyai szeretettel vette pártfogásába a katonai pályafutása során nem kevés ellenszenvbe és megaláztatásba ütköző szabadsággöltőt. Azé a Bem Józsefé, akinek győztes erdélyi hadjárata nyomán

A harcosok énekéhez vidám hang
csatlakozott a kolozsvári lányok
riadt kebléből, ujjongó örömdal
a legfőbb, nem remélt szabadítóhoz,
aki a gyalázatos német aljas
ölelésétől megmentette őket.

A cantica hangja sehol sem forrósodik úgy át, mint amikor a Szibériában raboskodó költő bálványozott hajdani jótevőjére emlékezik.

Olyannak
tűnt fel, mint egy Olümposzról alászállt
bósz isten, kinek utolérhetetlen
hatalmát villámló nézése tette
nyilvánvalóvá, s szaturnuszi fűrtje.

vagy:

A csatákban
hős volt, akivel száz ellene tört kard
nem versenyzett; barát volt, aki hogyha
száz szív gyűrődna egybe, valamennyin
túltenne dobogásban az övével;
kegyetlen volt, kit száz kétségbeesve
zokogó anya nem lágyíthatott meg
a bűnnel szemben; megátalkodott volt,
kitől térde elé borulva száz hős
hiába próbált az alávalónak
kegyelmet kérni; megbékíthetetlen
haragvó volt, ki száz győzelemért nem
bocsátott meg az áruló fejének;
Izrael Istene volt, igaz és jó
az igazaknak, s engesztelhetetlen
a bűnösöknek s gazoknak.

Az orosz beavatkozást s az ebből következő törvényszerű elbukást szintén egy grandiózus látomás vezeti be. A Pusztá kitörőben levő fergetegének távoli villámlásától felzaklatott idegzetű költőt álmában Rákóczi látogatja meg és kitépi a szívét, miközben ezt suttozja:

Jobb lesz kitépni, hogyha
egy Petőfi sem használ. Magyarország
felett a balvégzet az úr!

A költő, Filippi történetére gondolva, félelemtől gyöngyöző homlokkal és elakadó lélegzettel lép ki sátrából, s egy sziklakőre ülve mereng a jelen dicsőségén s válik profétájává a jövendő végzetes szégyenének.

Az idő gyors

kerekén volt egy szédületes óránk,
mely igaz, hogy tele volt buktatókkal,
szörnyű bukások s csodálatraméltó
felemelkedések sorozatával,
de nem úgy, hogy ne zengjünk neki méltán
oltárainkon himnuszt!

Azonban:

Hiába villogtatjátok a fegyvert,
vértézitek fel magatok erénnyel,
bátorsággal, boldogtalan vitézek,
hiába zengem a győzelmi himnuszt,
s keresi szemem hazám lobogóját,
elveszett minden, minden!

Sűrű horda

veti magát viharos bömböléssel
az Ural-hegységből, a Don, a Kola,
a Tornea, az Onega s a Volga
partjai mellől a magyar mezőkre.
Az osztrákok nagyobb hada a bátrak
csekély erőt nem tudva legyőzni,
a gyáva nővér fellebbez, a régi
közös bűntettekre emlékezően,
az előkészített vértanúsághoz!

Ami ezután következik, már csak a látomás tragikus, véres beteljesedése. Petőfi hatalmas megjelenítő erővel számol be az utolsó kétségbeesett ütközetekről, köztük a számára végzetes segesváriról, melyben halálra szánt vakmerősége ellenére nem adatott meg neki, hogy osztozzék az elesett bajtársak hősi sorsában. S amikor emiatt érzett elkeseredéséről beszél, a verssorok mintha csak Németh László Petőfi Mezőberényben című drámájának végzsvaait folytatnák:

„mert akkor, mikor a közös reménység
dala elhalkul, s a halál a legfőbb
kívánság, nagy, főbenjáró gyalázat
nem halni meg az erősekkel együtt.”

Bem hiába küldte szeretett fiának keresésére legbátrabb harcosait, Petőfit senki sem látta többé. De nem is láthatta, mert láncra verve menetelt a foglyul ejtett bajtársak hosszú sorában Szibéria felé. A nagy monológ befejező részében onnan küldi shakespearei átkait az összes zsarnokra, de legfőképpen rabtartóira, a szlávokra. Ugyanakkor, noha tudja, hogy honfitársai félnek a visszatérésétől, nem adja fel a reményt, hogy egyszer még eljön számára a bosszú napja. S ez a halvány fénysugár elég ahhoz, hogy az életéről tartott hosszú és fájdalmas beszámolónak ilyen hamisíthatatlanul petőfis, optimista kicsengést adjon:

s meglátjátok, hogy fékét elszakított
csikóként fogok rontani közétek,
hogy új győzelmi himnuszokra keljek,
s a hős lelkeket új életre rázzam;
s a zsarnokok csontján taposva büszke

lábbal, hallassam, babérövezetten,
a szent kiáltást: „Minden lánc letörve,
szabad a Hun, zsarnoka csak az Isten!”

(A szerző előszeretettel használja a Magyar helyett a Hun elnevezést.)

* * *

A cantica, bármennyire a valósághoz híven ismerteti Petőfi tüneményes pályafutását, nem tartozik a költő sablonos életrajzai közé. Különleges íze és eredetisége az első soroktól kezdve világosan érzékelhető. Ennek legfőbb oka az, hogy a széleskörű történelmi tájékozottsággal rendelkező gróf Petőfi életét és a szabadságharcot, minden hazafiúi rokonszenve mellett, a kívülálló szemével nézi. Az elfogultság és a pártatlanság sajátos keverékét képező szemlélete így egyaránt vezet érdekes háttér-megvilágító és számunkra hízelgő vagy kevésbé hízelgő megállapításokra.

Ahogy az egykor magyar vitézséggel küzdő horvátok lealjasodásáról, a lengyelek közötti árulásokról vagy a Bem elleni honfitársi áskálódásokról beszél, néhány szóval is sokat segít a rejtett összefüggések megértésében.

A rebellis magyar fül némi kaján elégtétellel hallhatja tőle, hogy a Felix Austria milyen riadt ingerültséggel fogadta a szabadságszellem honi ébredésének első megnyilvánulásait.

Dühtől s félelemtől
felborzolt tollakkal járkált miatta
s rikácsolgatott a kétféjű osztrák
madár, s védelmezte fenyegetőleg
két véráztatta aranykoszorúját,
melyet reá csupa gaztett akasztott!

Vagy, hogy a sokévszázados Habsburg-politika milyen nemzetközi minősítést kapott.

Osztrák fajzat ellen
küzdünk itt, mely mindig aljas, gonosz volt
a krónikák szerint, s jogot nem ismert!

[...]

Fösvényen óva mindig a sajátját,
a másokéra éhezett, s a csőrét
bárhova dugta, nem tért préda nélkül
fészkére vissza!

Még keményebb bírálattal éri a Szkítáknak nevezett oroszokat.

Te irigy Szkíta, akiben kiirtott
az önvád minden természetes érzést,
nem csillapult ártatlan vért kívánó
örökös szomjad s bitorlásra éhes
szüntelen vágyakozásod, hiába
csatoltattad parasztjaid rögéhez
Lengyelország pusztává vált mezőit!
Nem volt elég neked, hogy jóllakasson,
Radziwill és Dwernicki, ez a két nagy

szerencsétlen, s a gyásznap ragyogása
 egy nemzet véres árnyéka felett, mely
 az álnok Katalin által előre
 megépített sírboltba szállt! „Nagyobb lesz
 hatalmunk, ha mindenkit leigázunk!” –
 kiáltottad a tengernek s a földnek,
 s ők zavaros üvöltő hangot adtak!

vagy:

Ne
 mondjátok nékem, silány demagógok:
 „Oroszország feltámasztja Göröghont,
 erős vaskarjával segítve néki!” –
 mikor ezer darabra vágva látja
 a világ a holt muzulmán kolosszust;

...Ó, ti demagógok,
 tudatlan hépség, nézzétek a Pruthnál
 s a Dunánál Európa végzetére
 hulló villámot; s szajkózzátok akkor:
 „Oroszország támasztja fel Göröghont!”

A kiséposz számunkra legérdekesebb eszmefuttatása a honfoglaló magyarok Kárpát-medencebeli letelepedésével kapcsolatos. A tollforgató gróf az egész huszonötödik részt ennek a témának szenteli és fejtegetéseit ezzel a meghökkentő mondattal indítja:

Ha igaz, hogy mit a történelem mond,
 sosem hazugság, méltányos a Hunra
 lesújtó balszerencse, mivel egykor
 ő is elnyomott másokat!

A Szibériában raboskodó Petőfi magára és elbukott bajtársaira veszi a dicső elődök vétkeit, és kozmikus büntudatában a szabadságharcot a sziszüphoszi reménytelen sziklagörgetéshez hasonlítja.

Magyarország, a sárból felemelve,
 visszahull abba, Úristen, övéi
 végtelen bátorsága, hősi veszte
 nem tarthatta fel a nagy zuhanásban!

Beszélő tárgyak

A Petőfi család relikviái

Az irodalomtörténeti kutatások Magyarországon is új terepek és új megközelítési módok felé fordultak az utóbbi években. Az emlékezet helyeinek és tárgyainak, az irodalmi kultuszoknak a bemutatása és vizsgálata az új „művelési ágak” egyike. A Petőfi család ereklyéiről készült reprezentatív kötet e törekvések sorába tartozik. (A kötetet összeállította és a bevezető tanulmányokat írta Kalla Zsuzsa és Ratzky Rita Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest 1997. 186 l.)

Nagy kísértése az irodalombarát olvasónak, hogy posztmodern szövegnek tekintse a kötet törzsét és terjedelmileg is legnagyobb részét kitevő *Katalógust*, mely emelkedő számsorrendben – kiegészítő pótlással – mutatja be a tárgyakat. Ellentmond ugyan ennek az olvasási lehetőségnek a bemutatás kronologikus rendje, hiszen az első relikvia Petőfi keresztelőkancsója (a kiskőrösi evangélikus egyháztól származik), az utolsó pedig Petőfi Zoltán apjától örökölt gyűrűje (melynek inkább csak az emlékeztéről lehet beszélni). Mégis ez a gazdag illusztrációkkal elének hozott tárgyi világ nem csak lineárisan, számról-számra előrehaladva olvasható, hanem tárgycsoportról tárgycsoportra ugrálva, külön-külön, Petőfi életének tájai, földrajza szerint, vagy a személyekre figyelve, akik a költő családi-baráti kapcsolatait jelentették, esetleg szokásait tanulmányozva. Ilyenformán pedig rendkívül sokféle üzenet bontható ki ebből a múzeumi kiadványból. Hiszen a tárgyak csoportjai által formált szövegek egymással is párbeszédet indítanak.

Dialógus kezdődik így, gazdag kommunikációs hálózat jön létre életmód és történeti korszak, mű, életrajz és helyszínek között, a tárgyak segítségével. Ahogy az *Útmutatóban* olvashatjuk: „A valós tárgyi világ és az abból merítő költészet közötti finom szálak feltárása talán e munka legizgalmasabb eredménye.” Helyénvalónak kell tartanunk itt a finom jelzőt, hiszen ezeket az összefüggéseket soha nem tekinthetjük közvetlen ok-okozati kapcsolatoknak. És persze az is nyilvánvaló, hogy

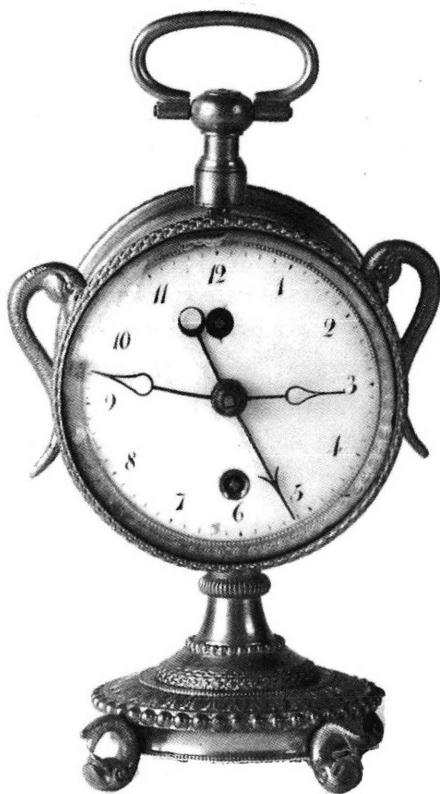
Petőfi keresztelőkancsója

az említett *szalak* közvetíthettek mind a két irányba, vagyis az sem elképzelhetetlen, hogy bizonyos tárgyak a költői szó teremtő erejének következtében kerültek tulajdonosának a birtokába. Petőfivel kapcsolatban elég szembetűnőnek látszik, hogy – más nagy egyéniségekhez hasonlóan – tudatosan formálta személyiségének a „mitológiáját”, amihez természetesen hozzátartoztak a használati tárgyak, öltözet sajátos attribútumai is.

Rekonstruálható-e az ereklyegyűjtemény segítségével az a közeg, amelyben költőnk élt? Nem adható egyértelmű válasz erre a kérdésre, hiszen a tárgyak katalógusában is számos alkalommal megtaláljuk a megjegyzést: elveszett, nem tudni hová került. Aki csak egy kicsit is ismeri az elmúlt másfélszáz év magyar történelmét, nem csodálkozik rajta. És persze arról sem szabad megfeledkezni, hogy relikviákról lévén szó, az ami összegyűlt, megmaradt, a kultusz tárgyi világa. A kultusz szelekciójának pedig külön törvényei vannak. Nyilvánvalóan eleinte nagyobb figyelemmel keresték, gyűjtötték azokat a tárgyakat, amelyek a szabadság hősi halált halt költőjének a relikviáit jelenhették, vagyis fontosabb lehetett egy kard, kokárda, mint egy étkező-eszköz. A múzeumi gyűjtés természetesen sokkal szélesebb körre terjedt ki. Így kötetünkben a több mint 230 tárgyi emlék között megtaláljuk a költő családjának a tárgyait is, sokoldalúan érzékeltetvén a reformkor mindennapjait, a mezővárosi parasztpolgári kultúra emlékeitől a biedermeier ízlésű polgári lakásbelsőig.

Elengedhetetlen a magyarázat: a tárgyak képei és bemutatása mellett két tanulmányt is olvashatunk a kötetben. *Kalla Zsuzsa* „A Petőfi-relikviák története” és *Ratzky Rita* „Petőfi öltözködéséről, ízléséről” című tanulmánya jól kiegészítik az impozáns albumot; mindkét szövegnek olvashattuk korábbi változatát a *Tények és legendák – tárgyak és ereklyék* (Petőfi Irodalmi Múzeum, 1994) című kötetben, de kétségtelenül indokolt itt újabb megjelentetésük.

A Petőfi-kultusz Magyarországon és a magyarság körében mindig jóval több egy nagy költő emlékezetének számontartásánál. Petőfi Sándor irodalmunk egyik képviselője a világirodalomban, akinek személyisége és költői műve jelentős hatással volt Közép-Európában. Ezenkívül pedig nemzeti szimbólum. Akit újra és újra megpróbáltak kisajátítani, de mindig lerázta magáról a kisajátítók hamisító szándékát. Hiába hirdette a kommunista totalitarizmus minden lehetséges fórumon a nevét lobogóként, ő azoknak a zászlósa lett egy napsugaras októberi napon, akik fölkeltek a zsarnokság ellen. „Petőfi mindnyájunk rokona.” – mondta Illyés Gyula negyedszázada, a költő 150. születésnapján. Köszönet illeti mindazokat, akik e szép kiadvány közrebocsátásáért munkálkodtak, akik közelebb hozták bennünket a költő világának tárgyaihoz.

Petőfi asztali órája

MÚLT ÉS JÖVŐ

POMOGÁTS BÉLA

A Duna vallomása

Egy televíziós filmet nézek, amely a Duna-menti városokat, tájakat, országokat mutatja be: Donaueschingen és Sulina, a Fekete-erdő és a Fekete-tenger között. A film turisztikai látványosságokban gazdagon próbál képet adni azokról a történelmi konfliktusokról, amelyekkel a táj múltja terhes. Voltak itt öldöklő háborúk, valóságos genocídiumok, de épültek csodálatos régi városok is. Regensburgra, Passaura, Linzre, Bécsre, Pozsonyra, Budapestre, Belgrádra gondolok, és épültek templomok, kolostorok, kastélyok, épültek könyvtárak, színházak és egyetemek. Mindez a Duna mellett, a Duna partján, amely ilyen módon nem csupán egy hatalmas folyó, nem csupán egy változatos természeti táj tengelye, hanem az európai történelem és művelődés egyik legfontosabb ütőere, akár a Rajna, a Szajna vagy a Visztula.

A Duna igazából lehetne a közép-európai régió jelképe is. Nem véletlenül nevezte el az általa tervezett regionális államszövetséget „Duna-konföderációnak” Kossuth Lajos, és persze nem véletlenül nevezte el magát a folyó nevére a Duna Televízió. A Duna már régóta nemcsak egy folyó neve, hanem egy történelmi metafora is; a Duna-tájnak sok tekintetben közös sorsa és lelkisége van. Már csak ennek következtében is megsokasodtak a magyar irodalomban a Dunát idéző, a folyó nevét szimbolikus értelemben használó költemények, regények. Olyan versekre gondolok, mint Ady Endre *A Duna vallomása*, József Attila *A Dunánál*, Illyés Gyula *A Dunánál Esztergomban* című művei, és olyan regényekre, mint az éppen mostanában az olvasó kezébe kerülő regénytrilógia első két kötete, az Írországból élő, könyvtárigazgató Kabdebó Tamás *Pezsdülés*, illetve *Árapály* című munkái, vagy Esterházy Péter *Duna-könyve*, a *Hahn-Hahn grófnő*. Az egyik leghíresebb Duna-könyv pedig a közép-európai gondolat elkötelezett hívének, a trieszti egyetemen tanító, olasz Claudio Magris regényes történelmi esszéje, a nálunk is népszerű *A Duna* című munkája.

A történelmi táj az európai kultúra nagyszerű emlékeit őrizte meg, ugyanakkor igen sok konfliktus szomorú emlékét is magában rejti. Hiszen a Duna-tájat félbevágja az a hagyományos történelmi és művelődéstörténeti törésvonal, amely a kontinens nyugati és keleti régióit választja el egymástól. A Duna nyugati vidékei: Württemberg, Bajorország, Ausztria és még a magyar Duna-vidék is a nyugati kultúra otthonai, Belgrádtól keletre azonban a Balkán kezdődik, sok történelmi nyomorúsággal, etnikai küzdelmekkel, gazdasági és civilizációs elmaradottsággal. Ennek az elmaradotabb, a kisépek ellentéteitől, a gyűlölködő nacionalizmusok mérgétől szenvedő

Duna-tájnak a része sok tekintetben Magyarország is, amely, igaz, mindig a nyugati kultúra és civilizációs otthonának, sőt egyik gondozójának és alkotójának tudta magát, történelmi sorsa mégis nem egyszer kényszerítette az elnyomó keleti despotizmusok uralma alá. Így volt ez a török hódoltság, majd a negyven éves szovjet uralom idején.

Ady Endre elgondolkodtató verse, *A Duna vallomása* jut eszembe, ebből idézem a következő sorokat: „A Duna-táj bús villámhárító. / Fél-emberek, fél nemzetcskék / Számára készült szegyen-kaloda. / Ahol a szárnyakat lenyesték / S ahol halottasak az esték.”

A Duna, ilyen módon, jelképe a közép-európai régió történelmi sorsának: széttagoltságának, következésképp integrációs törekvéseinek is. A hatalmas folyam, ha repülőgépről figyeljük, tájakat és országokat, népeket és kultúrákat köt össze, mint egy jól látható ezüst (vagy kék, manapság azonban inkább szürke) szalag, amely rendre összefűzi az Alpok északi peremét, a Pannon síkságot, az Aldunát szegélyező Kárpátokat, a Havasalföldet és a dunai deltavidéket. Egymástól eltérő tájakat, népeket és kultúrákat, amelyek azonban mind az európai kontinens, az európai népcsalád és az európai kultúra gazdag mozaikjának részei. A Duna mintha az európai és közép-európai integráció jelképe is volna, akkor is, ha ezeknek az integrációs törekvéseknek, főként a közép-európai, a dunatáji régióban egyelőre nem ígérnek valódi eredményeket.

A közép-európai térségben 1989-1990-ben viharos gyorsasággal, mégis (Romániától eltekintve) „bársonyos” kíméletességgel lezajlott „rendszerváltás” napjaiban ugyanis sokan bizakodtak abban, hogy a 19. század magyar, lengyel, cseh és román demokratáinak történelmi álma a régió népeinek, kölcsönös kiengesztelődéséről és összefogásáról talán néhány esztendő leforgása alatt valósággá válik. Sokan ezzel a történelmi bizakodással is figyelték a bukaresti, prágai és pozsonyi eseményeket. A „rendszerváltó” magyar politikai élet minden egyes áramlata és képviselője: a magyar a szabad és a fiatal demokratáktól a szocialista pártban megerősödő reformistákig egyöntetűen egy régi „geopolitikai álmom” hatása alá kerültek, és többé-kevésbé azt remélték, hogy a moszkovita kommunizmus béklyóitól szabaduló közép-európai országok egymással összefogva igyekeznek majd eljutni a nyugati nemzetek közösségébe. Gondolataik között megjelent egy régi hagyomány: Kossuth Lajos, Teleki László és Bem József tábornok, majd Jászi Oszkár és Ady Endre vagy éppen az osztrák Otto Bauer és Karl Rennel, a szlovák Milan Hodža, a román Aurel Popovici nagyjából közös eszméje a dunai összefogásról, a közép-európai nemzetek szövetségéről.

Abizakodás nem tartott túl soká, a történelmi reményeket igen gyorsan elfojtották a napi politika eseményei: a marosvásárhelyi márciusi magyarelles pogrom, majd a dél-szláv háború és végül a közép-európai posztkommunista-nacionalista-etnikratikus rendszerek, az Iliescu, Meciar és Milosevic nevéhez fűződő alig palástolt diktatúrák, amelyek semmi jóval sem kecsegtették a közép-európai összefogás és integráció ügyét, és persze hallani sem akartak a kisebbségben élő magyarok közösségi jogainak érvényesítéséről.

Egy nagyszabású történelmi stratégia – amely legalább részben orvosolni tudta volna a magyarság trianoni sérelmeit, teret adott volna a modern Európa eszményeinek és elősegítette volna a régió nyugati befogadását és felzárkózását – a történelem során nem először – ismét vereséget szenvedett, és ahogy ez 1848-ban, 1919-ben és 1945-ben is történt, Közép-Európában ismét az idegengyűlölet, a nacionalizmus, a csendes vagy éppen véres „etnikai tisztogatás” jutott történelemalakító szerephez. Következésképp a térségben felerősödtek a dezintegrációs tényezők, és a régió több országa, mindenekelett Románia (egészen az 1996-os újabb politikai fordulatig),

Szlovákia és (Kis)Jugoszlávia eltávolodván Európától, megindult valamiféle közel-keleti, harmadik világbeli státus felé.

A magyar geopolitikai stratégia – 1990-től folyamatosan a mai napig, tehát mind a konzervatív jobbközép, mind a szociálliberális balközép kormányzás idején – valójában az európai és ezen belül a regionális integráció szükséges és lehetséges voltának eszméjére épült. És a magyar külpolitikai stratégia zavarait vagy éppen kudarcait éppen az okozta, hogy ennek az integratív eszmének a térségben (talán Magyarországon, Lengyelországon, Horvátországon és Szlovénián kívül) nem volt támogatottsága és ereje. A prágai külpolitika hátat fordított Közép-Európának, a bécsi politika, legalábbis ennek jelentékeny tényezői, mostanában kívánja felszámolni a kommunista korszakban osztrák részről tapasztalható regionális szerepvállalást, a pozsonyi kormány pusztán retorikai szinten próbál némi európai jelleget felmutatni, a valóságban kemény „nacionálkommunista” politikát folytat, a belgrádi hatalmasoknak fogalmuk sincs arról, hogy milyen stratégiai kötelezettségekkel jár az európai demokrácia.

A „nem-Európa-konform” országok közül egyedül Románia politikájában történt fordulat, az új bukaresti kormánynak azonban, a román társadalom igen erős nacionalista túlfűtöttsége következtében, igen nagy belső ellenállással kell számolnia, igazából csak egy vékony értelmiségi rétegre támaszkodhat, tömegtámogatása aszerint alakul, hogy kényszerű gazdasági reformjai mennyire lesznek képesek javítani az egyszerű emberek életkörülményein.

A dunai összefogás eszméje ezért egyelőre és talán még sokáig a régió jövődősorsát tervező politikusok és főként irodalmárok álma marad. Egyelőre mintha még Ady Endre idézett verse volna érvényes: „A Duna-táj... fél nemzetecskek / Számára készült szégyen-kaloda”. Reményeinket talán az fogja valóra váltani, ha a dunai régió népei előbb vagy utóbb valóban az európai politikai közösség tagjai lesznek, és az osztrákok, a szlovákok, a magyarok, a románok, majd a szerbek és a bolgárok is ebben a közösségben foglalnak helyet. A „Duna vallomásának” akkor lesz biztató ereje, és a folyó akkor valóban Európa nyugati feléhez fogja kapcsolni a közép-európai régió népeit, tájait, városait.

LÓWY DÁNIEL

A Szamos-parti város Wallenbergje

Járosi Andor

*Virágok: társaim, hirdetői a Szépnek,
Óh, rossz jár ránk! titeket ősz szelei tépnek:
De zordabb, mit készít az Ember itt. –
(Fodor József: Kiáltás az emberért, 1941)*

Kis nemzetek nagy emberét ritkán ismerik el érdeme szerint. Raoul Wallenbergről, a Budapesten tevékenykedő svéd követről könyvtárnyi munkát írtak, életéről több filmet is készítettek, 1997 tavaszán pedig az Amerikai Egyesült Államok postája emlékbélyeget adott ki róla. Ő az abszolút pozitív hős, az oroszok általi elhurcolása csak növeli a közvélemény iránta érzett mindenkori rokonszenvét. A közelmúltban megjelent kötetben méltatták az olasz származású Giorgio Perlascat is, aki 1944 novemberétől – a spanyol diplomaták Budapestről való távozása után – magát spanyol ügyvivőnek kiadva – a budapesti zsidók ezreit mentette meg. (Elek, 1989.)

Ezzel szemben Járosi Andor kolozsvári evangélikus esperes neve kevesek számára ismert. Először akkor találkoztam vele, amikor emléktáblája kapcsán Asztalos Lajos utánajárt Járosi személyének. Életrajzában egy mondat erejéig emlékeztünk meg arról, hogy „esperesként tiltakozott a zsidók elhurcolása ellen”. (Lówy-Demeter-Asztalos, 1996. 123.) Már tiltakozása is kimagasló cselekedetnek számított akkor, amikor csupán Márton Áron püspök emelte föl szavát. Járosi azonban ennél többet tett: a zsidótörvények bevezetésekor kiállt a sárga csillag viselésére kötelezett barátai mellett, majd egyházfiként és magánemberként egyaránt ellenezte a zsidók elhurcolását. Végeláthatatlanul kilincselte a különböző hivataloknál, hogy barátai mentesítését kijárja, hamis keresztleveleket bocsátott ki, otthonában több zsidó személyt is bújtatott, majd munkaszolgálatosokat és a gettó kiürítése után ottmaradt halottakat temetett.

Járosi Andor 1896. december 5-én született a Torontál megyei Újsándorfalván, ahol édesapja kántortanítóskodott. A középiskolát a nagyenyedi Bethlen Kollégiumban, majd a kolozsvári Református Kollégiumban végezte, teológiai tanulmányait 1916-tól Eperjesen kezdte, majd 1918-tól Kolozsváron és 1922-1923 között Marburgban folytatta. Tökéletesen beszélt németül. Miután Kirchknopf Gusztávot a román hatóságok kiutasították, 1924-től Járosi lett Kolozsváron az evangélikus lelkész. 1931-től teológiai magántanár. A bibliai történeteket rendkívül színesen, érdekesen adta elő, ezért vallásórái igen látogatottak voltak. (Deák, 1996; Podhrádszky, 1997.) 1935 őszén a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Soproni Teológiai Karán tartott mély benyomást keltő előadásokat, ami több hallgatóját arra készítette, hogy fél évre a kolozsvári Református Teológiai Karra iratkozzanak. (Benczúr, 1997.) Járosi Andor termékeny író volt. Teológiai dolgozatai mellett számos szépirodalmi írást, könyvismertetőt, színi- és hangversenyméltatást és bírálatot közölt. A *Pásztortűz* szerkesztőségi tagja és az Erdélyi Helikon munkatársa volt. Reményik Sándor *Az én lelkípásztorom* (1932) és az *Ó, Váltóór!* (1936) című versét róla írta, Bartalis János *Egy év.* (1942) című versét neki ajánlotta. (Lówy-Demeter-Asztalos, 1996, 123-124.; Benczúr,

1997.) Tudományos, irodalmi és művészeti érdeklődése az erdélyi magyar élet egyik, sokszor rejtve működő, de igen hatásos motorjává tette őt; bátran síkra szállt a korlátoltság, egyoldalúság és hamisítások ellen. (Makkai, 1949, 462.) Humanista szellem, tisztatollú esztéta, elnézően igényes műélvező és kimeríthetetlen vitapartner volt. (Kádár, 1949, 470.) Magánemberként rokonszenves, bohém természetű, nagystílusú ember volt. Gyakran járt színházba, az újságíró klubba, kirándulni és vidéki kiszállásokra. (Podhrádszky, 1997; Benczúr, 1997.)

Járosi Andor gyakran idézte Tamási Áron találó megjegyzését, miszerint Magyarországon nem zsidókérdés, hanem kereszténykérdés van. Kolozsvár – visszatérése után – zsúfolt templomában a szilveszteri prédikáció után megrázó imát mondott a fasizmus áldozatairól. Ezt követően beidéztek a hadbíróságra és szélsőséges lapokban sajtókampányt indítottak ellene. Még egyházán belül is támadta a német evangélikusok csoportja. (Kádár, 1949, 470.) 1941-ben a magyar evangélikusok különváltak német nyelvű hittestvéreiktől és a magyarországi Egyetemes Evangélikus Egyház Tiszakerületi Püspökségének fennhatósága alá kerültek. Ekkortól 1944. október 13-ig Járosi Andor a maroknyi Erdélyi Egyházmegye espereseként szolgált. (Deák, 1996.) [...]

Sokat korholták azért, hogy gyakrabban látogat zsidó családokat, mint gyülekezetének tagjait. Nem missziói szándékkal járt zsidó barátaihoz, hanem egyszerűen, mert „szerette a nagy műveltséget, a szabadabb, előítélet mentes légkört. [...] Filozemita volt.” (Benczúr, 1947, 447.)

Járosi Andor evangélikus esperes a zsidó törvények bevezetése után is a Főtértől a kávéházig mindenütt zsidó társaságban mutatkozott. A New York (ma Continental) kávéházban például egy asztalnál ült Hexner Bélával, dr. Neumann Jenővel, Lakatos Imrével, Wettensteinnel és Dobó Ferencsel. (Podhrádszky, 1997.) Az újságírók klubjában rendszeresen egy asztalnál ült Lakatos Imrével, Karácsony Benővel, Krennel Miklóssal (aki Spektátor néven volt közismert). Barátai voltak még Kovács László író és felesége, Kádár Iluska (Suli), Kádár Imre színigazgató testvére, dr. Róth Marcell, az Attila úton lakó Gombos család és Kupferék, a dicsőszentmártoni Termata üvegyár egykori igazgatójának családja. (Benczúr, 1949, 450.; Antal, 1997; Benczúr, 1997.) E válságos időkben prédikációinak központi témája a testvériség, az emberek közötti egyenlőség volt és maradt. Járosi Andor meggyőződése volt, hogy a fajok között nincsen különbség. (Podhrádszky, 1997.) Hittanóráin a fajmítosz tudománytalanságát bizonygatta, elítélte az emberiség felosztását alacsony- és felsőbbrendű fajokra. Elítélte a háború borzalmait, milliók ártatlan pusztulásáról és a kulturális kincsek megsemmisüléséről beszélt. (Herédi, 1996, 73-81.) Prédikációit számon kérték a jobboldali rendszer hivatalos és nemhivatalos képviselői, de Járosi nem tett engedményeket. (Deák, 1949, 454.) A katonai városparancsnok is megfenyegette őt, „mert ige hirdetésében bírálta a zsidótörvényeket és a közéleti gyűlöletet szító jobbratoló-dást”. (Benczúr, 1997.)

„Aztán eljött az az idő, mikor késő éjszaka és kora hajnalban rémült szemű, sárga csillaggal bélyegzett emberek kopogtak: szüntelenül szólt a telefon; mikor ő egész nap rohant, könyörgött, intézkedni próbált [...]. A mindig gyermek-ember férfivá lett, akit a maga igaz útjáról többet semmi le nem téríthet; fenyegetések, feljelentések, eljárások, számonkérések özöne között menteni meg az élőket, minden módon [...]. Nem volt bátor ember, megreszketett bizony, ha erősebben döngették meg a kaput, vagy az őrárat a ház előtt állt meg; de hős volt, mert egyetlen lépéssel sem hátrált meg mégsem.” (Járosiné, 1949, 442.)

Magatartásáért és zsidó kapcsolataiért Pogány ezredes többször is beidézte a magyar kémelhárítóhoz, és megfenyegette, hogy „el fog tűnni”. Két feljelentés alkal-

mával rokona, Somkerekre Gusztáv védte ki a kémelhárító parancsnokánál, de nagyon komolyan figyelmeztette, hogy az életével játszik, mert minden látogatóját és telefonbeszélgetését figyelik, rajta van a fekete listán (Járosiné). Járosi Andor azonban nem változtatott emberi magatartásán sem az egyházon belül, sem azon kívül. (Podhrádszky, 1997.)

Gyakran osont fel Járosiéknak a Kossuth Lajos utca 1. szám alatti ház első emeletén levő lelkészi lakására Szegő Júlia énekesnő, író, ismert zenepedagógus. Órákat, délutánokat töltött náluk, mert egyik családtól a másikig kellett menekülnie. Ilyenkor Járosi Andor kísérte őt el éjszakai szálláshelyére. (Antalné, 1997.) Mielőtt Kádár Imre családját a Gestapo rabkórházába vitték, az akkor tizenöt éves kislányukat, Annát sikerült Járosiék lakására menekíteni.

„Szobafogságban élt szegény nálunk – emlékezik Antal Sándorné sz. Járosi Margit, aki tizennégy éves volt az események időpontjában. – Az (evangélikus) templom, iskola és parókia egy udvaron van s az iskolában német katonaság lakott, a folyosónk közös volt a német papékkal, oda sem mehetett ki s még az ablakot is le kellett függönyöznünk, mert a központi szállóban német tisztek laktak, távcsővel könnyen megláthatták volna Kádár Annát. A szüleit többször meglátogatták szüleim, s a téglagyárban találkoztak Karácsony Benóval is. Ő kérte, hogy az utolsó színdarabját, ha jól emlékszem *A rút hiskacsa* volt a címe, őrizze meg Édesapa. Sajnos Karácsony Benót nem sikerült kimenekítenie. Imre bácsiakat, majd később a leányát is, Apa kijuttatta Budapestre. Ugyanő juttatta ki Budapestre Kovács László író és feleségét, Kádár Iluskát.” (Antalné, 1997.)

„Ezekben a hetekben Járosi Andor a feleségével együtt éjjel-nappal szolgált. [...] mentett, bújtatott, vigasztalt, táplált mindenkit, akit csak bírt.” – vallotta Kádár Imre – „Mialatt a parókiája udvarán német katonák telepedtek, az én kislányomat többedmagával heteken át rejtegette a lakásán. Menekülésünket is (a rabkórházból) az ő fáradhatatlan leleményüknek köszönhetjük. Vakmerő bátorsággal kockáztatták életüket is a barátaikért és nemcsak bárataikért.” (Kádár, 1949, 470.)

A zsidótörvények hatálya alá eső személyek megsegítésére Járosi Andor számos hamis keresztlevelet is kiállított. Bár az iratok nagy részét Kolozsvár német megszállását követően – 1944. március 23-a után – adta ki, az esetleges ellenőrzést megtévesztendő, az 1942. évbeli prédikációs kötetének utolsó oldalaira jegyezte be. Ezekről a személyekről Járosi Andor lánya, özvegy Antal Sándorné azért gondolja, hogy utólagosan megkeresztelkedett zsidók voltak, mert koruk meghaladta a konfirmáció szokásos 13-14. életévét. Özvegy Antal Sándorné az alábbi személyeket azonosította:

Fábry Aladár VII. gimnáziumi osztályos tanuló,
1994. március 23. csütörtök – konfirmáció.

Istókné, 1944. március 26. – keresztelő.

Simigh Konrád, Zilah, Szarvas utca 15. szám.

Molnár (Málnási?) Gézáné, 1944. április 4. – keresztelő.

Mikó Ervin szerint Járosi Andor megkeresztelte Gábor István újságírót, a *Brassói Lapok* vasárnapi művelődési mellékletének szerkesztőjét. A bécsi döntés után Gábor István Brassóból hazatért Nagyváradra. Zsidó nőt vett feleségül és végül, Járosi mentesítő keresztlevele ellenére, önként bement a gettóba, hogy feleségével együtt maradhasson. A deportálásból csak a felesége tért vissza. (Mikó E., 1996, 39-40.) Dr. Róth Marcellnek és családjának Járosi Andor járta ki a mentesítést, így kerülhettek fel Budapestre. (Benzúr, 1949, 448.) Járosi Andor bement a gettóba, hogy Karácsony Benót megölelje. Érezhette, hogy utoljára teheti. Papként Járosi munkaszolgálatoso-

kat temetett el és a zsidók elhurcolása után visszamaradt halottakat temette el az izraelita temetőben. (Groó, 1949, 474.; Deák, 1996.)

„*Erdélyi sorsa* készítette elő a prófétaságra” – véli Groó Gyula. Járosi Andor sorsa abban is Wallenbergéhez hasonló, hogy a város felszabadítása után az oroszok hurcolták el. 1944 őszén, a szovjet csapatok Brassóban megtalálták Járosi Andor szabadkőműves páholyának névsorát, és Kolozsvárra való bevonulásuk után 200 embert elvittek. Amikor értesült Járosi eltűnéséről, Kádár Imre mindent megtett érdekében, Tamási Áron pedig Petru Grozához fordult, de már későn. (Benczúr, 1997.) Magnytogorszkban halt meg 1944 karácsonyán.

„Tulajdonképpen nehezen érthető miként kerülhetett éppen Járosi Andor orosz fogságba.” – írja Benczúr László – „Maga mesélte 1944 augusztusában, hogy egy vezérkari tiszt, az ellenállás egyik embere kérte nemrégén magához. Kérte, hogy az oroszok bevonulása után – mint közmegebecsülésnek örvendő ember és ismert antifasiszta – vállalja a polgármesterséget. Nem vállalta, mert nem látta magát erre alkalmasnak. Nem bizonyítható az a feltevés, hogy éppen náci ellenségei jelentették fel az oroszoknál. Felesége szerint házkutatást is tartottak lakásán, s onnan vitték el.” (Benczúr, 1997.)

Járosi emberi nagysága maradandóan hatott tanítványaira is: „Embereket formált. Keze alól újjászületett emberek kerültek ki, akik e tőle kapott tüzet vitték és viszik ma is tovább.” (Túróczy, 1949, 439.)

„Személyiségével, peripatetikus oktatói, nevelői módszerével máig hatóan formálta gondolkodásunkat és egész életvitelünket – vallotta 1997-ben az akkor 82 éves tanítvány, Benczúr László nyugalmazott evangélikus lelkész. – Nem véletlen tehát, hogy Koren Emil (a másik tanítvány) a háború szörnyű, utolsó szakaszában Sztchlo Gábor oldalán részt vett kétezer, nagy többségében zsidó gyermek és fiatal megmentésében, amiért később a Yad Vashem kitüntetésben részesült.” (Benczúr, 1997.)

Sztchlo Gábor többek között dr. Róth Marcell kolozsvári orvos két fiát helyezte el a Pax gyermekotthonban. Mindkét fiú átvészelte a háborút, majd egyikük orvosként visszatért Kolozsvárra, ahonnan később Münchenbe távozott, a másik képzőművész, és a magyar fővárosban él. „A Szentlélek alászállását galamb alakjában ábrázoló színes kerámialapja a budavári evangélikus templom bejáratának belsejét díszíti.” Maga Benczúr László, ameddig csak tehetette, odaadón segített a hozzá fordulóknak. A keresztelésekért soha senkitől egyetlen fillért sem fogadott el. (Benczúr, 1997.)

Járosi Andor emlékét egy a kolozsvári evangélikus templom udvari falán elhelyezett szerény emléktábla szövege őrzi:

**PRO MEMORIA
JÁROSI ANDOR
ESPERES LELKÉSZ
THEOL(ogiai) M(agán) TANÁR
†1944. DECEMBER 26.**

Igaz keresztény és igaz ember volt; e sorok szerzője kezdeményezni fogja a Yad Vashemnél Járosi Andor érdemeinek halála utáni hivatalos elismerését. Szeretnénk ha e rövid megemlékezés kiragadná nevét az idő előtti, méltánytalan feledésből.

Jegyzet

Az elmúlt évben emlékeztünk Járosi Andor születésének 100. évfordulójára. E tanulmány részlet a szerzőnek „A téglagyártól a tehervonatig” című megjelenés alatt álló kötetéből és a Menora című, magyarnyelvű lapban 1997 októberében megjelent megemlékezésből. (A munka elkészülését a New York-i City University Holocaust Intézete pártfogolta. A szerző ezúton is kifejezi köszönetét a J. & M. Winter alapítványnak az anyagi támogatásért.)

Irodalom

- Antalné, 1997: Özv. Antal Sándorné Járosi Margit tanúvallomása, Szováta, 1997. február 11.; a kézirat a szerző irattárában található.
- Benczúr, 1949: Benczúr László: „Andor bácsi”, lásd: *Lelkipásztor*, Győr, 1949. december, 443-450.
- Benczúr, 1997: Benczúr László ny. evangélikus lelkész tanúvallomása, Budapest, 1997. augusztus 5.; a kézirat a szerző irattárában található.
- Deák, 1949: Deák Ödön: *Járosi Andor, a lelkipásztor*, lásd: *Lelkipásztor*, Győr, 1949. december, 454-455.
- Deák, 1996(?): Deák Ödön: *Járosi Andor emlékezete*, Kézirat, Nagyvárad, 1996(?); másolata a szerző irattárában található.
- Elek, 1989: Elek László: *Az olasz Wallenberg*, Széchenyi Kiadó, Debrecen, 1989.
- Groó, 1949: Groó Gyula: *Járosi Andor prófétai szolgálata*, lásd: *Lelkipásztor*, Győr, 1949. december.
- Herédi, 1976: Herédi Gusztáv, Lásd: *Korunk Évkönyv*, 1976, 73-81.
- Járosiné: Járosi Andorné: *Napló*, Kézirat, 1985-1989.
- Járosiné, 1949: Járosi Andorné: *Élete*, lásd: *Lelkipásztor*, Győr, 1949. december, 440-443.
- Kádár, 1949: Kádár Imre: *Veszélyes percek embere – Járosi Andor útja*, lásd: *Lelkipásztor*, Győr, 1949. december, 469-471.
- Lówy-Demeter-Asztalos: Lówy Dániel-Demeter János-Asztalos: *Köbe írt Kolozsvár*, NIS Kiadó, Kolozsvár, 1996.
- Makkai, 1949: Makkai Sándor: *Járosi Andor erdélyisége*, lásd: *Lelkipásztor*, Győr, 1949. december, 462-463.
- Podhrádszky, 1997: dr. Podhrádszky László szóbeli közlése, Kolozsvár, 1997. január 6-án.
- Túróczy, 1949: Túróczy Zoltán: *Hiábavaló élet?* lásd: *Lelkipásztor*, Győr, 1949. december, 438-439.
- Vágó, 1966: Vágó Béla: *The Destruction of the Jews of Transylvania* (Erdély zsidóságának elpusztítása), lásd: *Hungarian-Jewish Studies*, szerkesztő Randolph L. Braham, Word Federation of Hungarian Jews, New York, 1966.

Jövőorientáltság és vallásosság¹

Bevezető gondolatok

A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Jövő kutatás Tanszékének megrendelésére a Társadalomkutatási Informatikai Egyesülés (TARKI) 1995-ben egy többféle kutatási céllal készült, együttes adatfelvétel – Omnibusz-ISSP – *Jövő blokkjának* keretében érdeklődött 1000 háztartásban aziránt, hogy vajon milyen az azokban élők viszonya a jövőhöz, és hogyan jelennek meg náluk a jövőorientáltság különböző összetevői.

„A jövőorientáltság – kizárólag – az embernek az a tulajdonsága és képessége, amely lehetővé teszi, hogy gondolkodását nemcsak a múlt és a jelen szabályozzák, hanem folyamatosan érvényesülnek a jövőre vonatkozó előfeltevései és a jövővel szembeni elvárásai is. ...A jövőre orientált ember döntéseit és cselekedeteit inkább jövőbeni szándékai, céljai és vágyai vezérik, mint múltbeli tapasztalatai. Tevékenységének hajtóerejét a jövő inspirálja.” (Nováky-Hideg-Kappéter 1994). A jövőorientáltság nemcsak a jövőhöz való összetett, tudatos, aktív viszonyban jelenik meg, hanem különböző összetevőinek – a jövőhöz való viszony; a jövő bizonytalanságát mérséklő, elkerülő technikák; a jövőért végzett tevékenységek; a jövővel kapcsolatos elvárások – eltérő mértékű meglétében vagy hiányában, és az összetevők közötti nem teljesen tudatos vagy nemcsak harmonikus, sőt az egyes összetevők közötti diszharmonikus viszonyokban is. A jövőorientáltság összetevőinek „erős” megléte az *egyén jövőre orientáltságára*, azok hiánya és/vagy ellentmondásos viszonya pedig a *jövősokkra* utal.

*Empirikus vizsgálatunkban*² az egyes összetevők milyenségét tártuk fel, emellett az összetevőkről alkotott vélekedések harmonikus/diszharmonikus viszonyát, valamint a különböző szempontok szerint képzett társadalmi csoportok jövőorientáltságának sajátosságait.

Tanulmányunkban *a vizsgált minta vallásosság szempontjából különböző csoportjainak jövőhöz való viszonyát* – a csoportok jövőorientáltságát illetve úgynevezett jövősokkos állapotát – *elemezzük, feltárjuk a jobb jövő érdekében végzett tevékenységeiket* és azt, hogy milyen eltérés tapasztalható közöttük *a javulást és a romlást várás mértékében*, s vajon ez az anyagiakban vagy a boldogságban található-e meg.

A minta összetétele

A vizsgált minta összetételét a vallásosság szempontjából két csoportképző ismérv szerint elemeztük:

- a válaszadót megkeresztelték-e és milyen vallás szerint, illetve nem keresztelték meg,
- vallás gyakorlásának rendszeressége szerint.

A valamilyen vallás szerint megkereszteltek római katolikusok, görög katolikusok, reformátusok, evangélikusok és zsidók voltak. Ez utóbbiak aránya nem érte el az 1%-ot sem – arányuk mindössze 0,4%, azaz 4 fő volt vallotta magát zsidó vallásúnak –, ezért vélekedésüket statisztikailag nem indokolható külön vizsgálni. A megkereszteltek eltérő gyakorisággal gyakorolják vallásukat, amit a templomba járás rendszerességével mértünk. Ez alapján képeztük a vallásukat rendszeresen gyakorlók, a vallásukat rendszeresen nem gyakorlók és a nem vallásosak csoportjait. A vallásukat rendszeresen gyakorlóknak azokat tekintettük, akik heti rendszerességgel járnak templomba, vagy havonta gyakran illetve havonként. A vallásukat nem rendszeresen gyakorlók azok, akik évente járnak templomba. (1. táblázat)

1. táblázat. A minta összetétele (%-ban)

Megnevezés	Százalékos megoszlás
Római katolikusok	68
Görög katolikusok	4
Reformátusok	19
Evangélikusok	5
Nincsenek megkeresztelve	4
Összesen	100
Vallásukat rendszeresen gyakorlók	19
Vallásukat rendszeresen nem gyakorlók	47
Nem vallásosak	34
Összesen	100

A válaszadók szinte kizárólag mind meg vannak keresztelve, közel 70%-uk római katolikus, majdnem egyötödük református. A görög katolikusok és az evangélikusok aránya közel azonos, 4–5%. A válaszadók majdnem fele vallását nem gyakorolja rendszeresen, több mint egyharmada nem vallásos. *A vallásukat rendszeresen gyakorlók aránya alig éri el a 20%-ot.*

A jövőhöz való viszony

A jövőhöz való viszonytal kapcsolatban arra voltunk kíváncsiak, hogy vajon foglalkoztatja-e a jövő az embereket, vajon mit gondolnak, milyen mértékben függ tőlük a jövő, tudják-e befolyásolni sorsukat és bíznak-e vagy félnek-e a jövőtől. Válaszadóink többsége azt a felfogást képviseli, hogy nemigen foglalkozik a jövővel (79%), sorsa alakulása tőle függ (81%), sorsát azonban nem nagyon tudja befolyásolni (86%) és többé-kevésbé bízik a jövőben (84%) vagy fél a jövőtől (75%). *Ez a fajta jövőhöz való viszony nemcsak bizonytalan, hanem ellentmondásos is. A fő ellentét a között feszül, hogy bár az egyéntől függ ugyan a jövője, de sorsát mégsem tudja befolyásolni. Ez az ellentmondás stresszhelyzetet is tükröz.*

Még érdekesebb és árnyaltabb kép tárul elénk, ha a következő két logikai lánc jelenlétét keressük. Az egyik logikai lánc a *jövőhöz való aktív viszony, a valódi jövőorientált felfogás*. Erre az jellemző, hogy az egyén foglalkozik a jövővel, jövője tőle függ és sorsát tudja befolyásolni is, továbbá nem fél, sőt bízik a jövőben. Ez a jövőorientált szemlélet 13–27%-ban jellemző válaszadóinkra. A másik logikai lánc a *jövősokk*, amely abban nyilvánulhat meg, hogy az egyén nem foglalkozik a jövővel, úgy véli, hogy az nem tőle függ, sorsát alig tudja befolyásolni és nem bízik a jövőben, vagy fél attól. Ez a jövőhöz való sokkos viszony 17–24%-ban lehet jellemző válaszadóinkra. *A jövőre orientáltság és a jövősokk lehetséges tartományait figyelembe véve válaszadóink 50–70%-ának jövőhöz való viszonyára a bizonytalanság és az ellentmondásosság a jellemző, vagyis lényeges zavarok tapasztalhatók a jövőre orientáltságban.*

A vallásosság szempontjából képzett csoportok eltérő jövőorientáltsága és jövősokkos állapota jól tükröződik a 2. táblázat adataiból.

2. táblázat A jövőre orientáltak és a jövősokkosok aránya (%-ban)

Megnevezés	A jövőorientáltak aránya	A jövősokkosok aránya
Római katolikusok	13–27	17–28
Görög katolikusok	3–20	20–37
Reformátusok	13–27	13–26
Evangélikusok	11–24	11–27
Nincsenek megkeresztelve	12–33	2–17
Vallásukat rendszeresen gyakorlók	15–35	17–27
Vallásukat rendszeresen nem gyakorlók	11–26	15–26
Nem vallásosak	15–24	14–28
Összesen	13–27	16–27

A vallásosság szerint képzett csoportokban a jövőorientáltak és a jövősokkosok aránya közel egyforma intervallumban – 11–27 illetve 11–37% – jelenik meg. A valamilyen vallásban megkereszteltek közül a római katolikusok és a reformátusok 13–30%-a jövőre orientált és szinte ugyanilyen arányuk jövősokkos. Az evangélikusok között alacsonyabb arányban jelennek meg a jövőre orientáltak és kicsit magasabban a jövősokkosok. Érdekes a görög katolikusok viszonya a jövőhöz: közöttük széles intervallumban – 3–20% – jelenik meg a jövőre orientáltak aránya, ugyanakkor egyötödük – közel 40%-uk – jövősokkos. Azok között, akik nincsenek megkeresztelve, maximálisan egyharmadban találhatók jövőre orientáltak, s maximálisan csak alig egyötödük jövősokkos.

A vallásukat rendszeresen gyakorlók 15–35%-a jövőorientált és ennél alacsonyabb arányban jövősokkos. A vallásukat rendszeresen nem gyakorlók és a nem vallásosak jövőorientáltságában nincsen lényeges különbség: mindegyikük kevésbé jövőre orientált, mint a vallásosak. Jövősokk tekintetében nincs eltérés a három csoport között.

Mintánk más szempontok – életkor, nem, iskolai végzettség, jövedelem, település-jelleg, foglalkoztatottság stb. – alapján képzett csoportjai közül a fiatalok és a tanuló felnőttek, az érettségivel vagy annál magasabb iskolai végzettséggel és a 30 eFt/főnél magasabb jövedelemmel rendelkezők nagyobb arányban jövőorientáltak és kisebb arányban jövőszokkosok, mint a vallásukat rendszeresen gyakorlók. A leginkább jövőorientáltak a magas jövedelemmel rendelkezők, mert egyharmaduk-kétharmaduk jövőre orientált és közülük csak néhány százalék a jövőszokkosok aránya. Utánuk az iskolázottak, valamint a fiatalok és a tanulók következnek. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a vallásosság a jövedelmi helyzet, az iskolázottság és az életkor után a negyedik fontos tényező az emberek jövőhöz való pozitív viszonyában.

A jövőért végzett tevékenységek

A boldogabb jövő érdekében a válaszolók egynegyede *elsősorban többet dolgozik*, 14%-a a *családjával törődik* és 13%-a *semmit sem tesz*. A válaszolók egytizede *nem tudja, hogy mit tesz a jövőért*. Az egészségével törődik a válaszolók 7%-a, tanul, munkát keres illetve anyagi helyzetét javítja 4- 4%-uk, és 6%-uk egyéb tevékenységet űz a jövő érdekében.

A vallásosság alapján képzett csoportjaink vélekedését a *legfontosabb tevékenységek* szempontjából a 3. táblázat adatai mutatja.

3. táblázat. Mit tesz azért, hogy boldogabban éljen 10 év múlva? (%-ban)

Megnevezés	Az egyes tevékenységek arányai							
	semmit sem tesz	több munka	munkát keres	családdal törődik	egészségével törődik	imádkozik	tanul	nem tudja
Római katolikusok	22	22	5	21	10	1	4	15
Görög katolikusok	25	25	13	25	8	0	0	4
Reformátusok	12	34	5	16	11	2	5	15
Evangélikusok	18	23	3	28	8	0	2	18
Nincsenek megkeresztelve	7	29	12	10	2	0	23	17
Vallásukat rendszeresen gyakorlók	25	21	2	18	13	5	2	14
Vallásukat rendszeresen nem gyakorlók	10	39	7	19	9	0	4	12
Nem vallásosak	20	31	4	15	7	0	9	14
Összesen	16	34	5	18	9	1	4	13

A boldogabb jövő érdekében a válaszadók több mint egyharmada még többet dolgozik, közel egyötöde a családjával, alig egytizede pedig az egészségével törődik. Öt százalék alatti azok aránya, akik tanulnak vagy imádkoznak, közel egyötöde semmit sem tesz, alig több mint 10%-uk pedig nem tudja, mit tesz a boldogabb jövő érdekében.

A *római katolikus* válaszadók 22-21-22%-a többet dolgozik, a családjával törődik illetve semmit sem tesz a jobb jövő érdekében. A *görög katolikusoknál* ezek az arányok elérik a 25%-ot. A *reformátusok között* viszont a *többet dolgozók aránya meghaladja az egyharmadot*, a családdal törődők és a semmit sem tevők aránya viszont 20% alatt van. Az *evangélikusok* a boldogabb jövő érdekében elsősorban a *családdal törődnek* és csak másodsorban dolgoznak többet. A *meg nem kereszteltek közel 30%-a többet dolgozik és közel egynegyede tanul*.

A *vallásosak egynegyede semmit sem tesz a jövő érdekében, egyötöde* viszont többet dolgozik. Alig egyötödük a családjával törődik, s több mint 10%-uk az egészségével. 5%-uk imádkozik ebből a célból. A *nem rendszeresen vallásosak közel 40%-a többet dolgozik*, közel 20%-a a családjával törődik. Csak 10%-uk nem tesz semmit a jövőért. A *nem vallásosakra is a többet dolgozás a legjellemzőbb*, ugyanakkor egyötödük nem tesz semmit a jövő érdekében. A családdal törődés csupán 15%-os, de a tanulás közel egytizedüket jellemzi.

Az emberek a boldogabb jövő érdekében, ha úgy látják, hogy tudnak tenni a jövőért, akkor többet dolgoznak és a családjukkal törődnek, vagyis *tevékenységükben munka- és családcentrikusak*. Ez jellemző a vallásosság szerinti csoportokra is, kivéve az evangélikusokat, akik inkább család-, mint munkacentrikusak. Hozzájuk hasonló jellemzőkkel csak a felsőfokú végzettségűek rendelkeznek. A munkacentrikusság leginkább a vallásukat nem gyakorlóokra jellemző. Hozzájuk hasonlóan tartják fontosnak a munkát a középfokú iskolai végzettséggel és a közepes szintű – 15–30 eFt/fő – jövedelemmel rendelkezők. A *jövőért végzett tevékenységeket illetően a vallásosság differenciáló szerepe megegyezik az iskolai végzettség és a jövedelmi helyzet szerepével*.

A jövővel kapcsolatos elvárások

A jövőre vonatkozó várakozások kapcsán afelől érdeklődtünk, hogy *miként változik meg az anyagi helyzet és a boldogság 10 év múlva. Válaszadóink igen bizonytalanul vélekednek mind az anyagi helyzet, mind boldogságuk jövőbeni alakulásáról*. Az anyagi helyzetet illetően csak 25–30%-ban várnak javulást, de romlást is 20–30%-ban. A véleménnyel nem rendelkezők aránya is magas, 20–30%. A *boldogság megítélésében némileg kedvezőbb a kép: 40% körüli azok aránya, akik úgy vélik, hogy boldogabbak lesznek 10 év múlva és csak 17–18%-ban nem bíznak boldogságukban*. Szintén igen magas – 31–38% – azoknak az aránya, akiknek nincs határozott véleményük jövőbeni boldogságukról.

Mind az anyagiak, mind a boldogság tekintetében a család helyzete javulhat a legnagyobb arányban. Ezután az egyén helyzete javulhat, majd jelentősen alacsonyabb, illetve magasabb arányban javulhat, illetve romolhat a környezet és az ország lakosságának anyagi helyzete. A határozott véleménnyel nem rendelkezők aránya is hasonló irányban növekszik, vagyis az *emberek elsősorban saját maguk és családjuk jövőbeni helyzetével foglalkoznak és rendelkeznek határozott véleménnyel*.

Az anyagi helyzetre és a boldogságra vonatkozó várakozások nagyon hasonló összetételűek, ugyanakkor a boldogságra vonatkozó várakozások kb. 30%-kal kedvezőbbek, mint az anyagi helyzetre vonatkozóak. Ez azt mutatja, hogy *a hazai közfelfogásban az anyagi helyzet és a boldogság szorosan összekapcsolódnak, de értékrendünk erőteljesen kötődik a materiális javakhoz*.

Vajon hogyan differenciál a vallásosság megléte?

A válaszadók 25–40%-a javulást remél, s csak 17–31% azok aránya, akik romlást várnak. A javulást várók legmagasabb arányban – 56%-ban – azok közül kerülnek ki, akik nincsenek megkeresztelve. A négy valláshoz tartozók közül az evangélikusok azok, akik leginkább javulást gondolnak (maximálisan 46%-uk), a többi valláshoz tartozóknál maximális arányuk a 40%-ot éppen meghaladja. A görög katolikusok azonban bizonytalanok a javulást illetően. A vallásosak, a vallásukat rendszeresen nem gyakorlók és a nem vallásosak között nincs jelentős eltérés e tekintetben, a nem vallásosak azonban egy kicsit nagyobb arányban remélnék javulást, mint a valláshoz közelebb állók.

A romlásra számítók között ismét azok aránya a legmagasabb, akik nincsenek megkeresztelve, de ez nagy bizonytalanságot mutat. A római katolikusok és a görög katolikusok, valamint a reformátusok és az evangélikusok alkotnak azonos csoportot: az előbbieket inkább, az utóbbiakat kevésbé várnak romlást. Kiemelendő, hogy a görög katolikusoknak legalább közel egynegyede romlást vár. A vallásos, a nem rendszeresen vallásos és a nem vallásos válaszadók közül a vallásukat rendszeresen nem gyakorlók számítanak inkább romlásra, mint a másik két csoport tagjai. (4. táblázat)

4. táblázat. A javulást és a romlást várók aránya (%-ban)

Megnevezés	Ajavulást várók aránya	A romlást várók aránya
Római katolikusok	25–41	17–33
Görög katolikusok	14–41	23–31
Reformátusok	23–41	15–26
Evangélikusok	29–46	15–29
Nincsenek megkeresztelve	19–56	5–38
Vallásukat rendszeresen gyakorlók	20–39	14–34
Vallásukat rendszeresen nem gyakorlók	24–41	20–32
Nem vallásosak	26–45	15–33
Összesen	25–42	17–31

Az anyagiakban és a boldogságban javulást illetve romlást várók arányát egymással összevetve az 5. táblázat adatai adnak iránymutatást a kettő közötti eltérésre.

5. táblázat. A javulást és a romlást várók aránya (%-ban)

Megnevezés	A javulást		A romlást	
	anyagi- akban	boldog- ságban	anyagi- akban	boldog- ságban
	várók aránya		várók aránya	
Római katolikusok	25–34	37–41	21–33	17
Görög katolikusok	14–28	38–41	23–31	24–27
Reformátusok	23–31	36–41	15–26	16–20
Evangélikusok	29–46	38–44	20–29	15–20
Nincsenek megkeresztelve	19–46	55–56	12–38	5–7
Vallásukat rendszeresen gyakorlók	20–28	29–39	16–34	14–15
Vallásukat rendszeresen nem gyakorlók	24–34	38–41	22–32	20
Nem vallásosak	26–39	42–45	19–33	15–16
Összesen	25–34	38–42	20–31	17–18

Van eltérés abban, hogy a válaszadók mit gondolnak inkább: az anyagi helyzet vagy a boldogság javulását illetve romlását. A válaszadók inkább a boldogságban várnak (mintegy 40%-uk) javulást, s az anyagiakban romlást (20–30%-uk). A boldogságban a leginkább javulást a meg nem kereszteltek várnak, s az evangélikusok néhány százalékkal többen, mint a többi vallásban megkereszteltek. Az anyagiakban javulást várók között az evangélikusok és a meg nem kereszteltek járnak az élen. A görög katolikusok a legpesszimistábbak, a javulást várók aránya nem éri el a 30%-ot. Javulást mind az anyagiakban, mind a boldogságban a nem vallásosak nagyobb arányban várnak, mint a vallásosak és a vallásukat nem rendszeresen gyakorlók.

A boldogságban romlást alig várnak azok, akik nincsenek megkeresztelve, az anyagiakban viszont 12–40%-uk vár romlást. A boldogság romlása terén a leginkább optimisták a római katolikusok (17%-uk vár csak romlást), s a legpesszimistábbak a görög katolikusok (kb. 25%-uk gondol erre). Anyagiakban a római katolikusok és a görög katolikusok szinte egyformán gondolnak romlást (maximum egyharmaduk), a reformátusok és az evangélikusok között 15–30% között van a romlást gondolók aránya. A vallásukat rendszeresen nem gyakorlók egyötöde a boldogságban gondol romlást, a vallásosak és a nem vallásosak körében ez az érték csupán 15%. A vallásosság léte/nemléte nem differenciál az anyagiakban várható romlást illetően, de a vallásukat rendszeresen nem gyakorlók között kicsit magasabb azok minimális aránya, akik így gondolkodnak.

Mintánk más szempontok alapján képzett csoportjai közül a meg nem keresztekhez hasonlóan magas arányokban várnak javulást a 30 eFt/fő feletti jövedelemmel rendelkezők, a fiatalok és a tanuló felnőttek, valamint a foglalkoztatottak. Ugyanakkor a vallásosság alapján képzett csoportjainkhoz képest jóval pesszimistábban ítélik meg a jövő anyagi helyzetét és a boldogságot az öregek, a nyugdíjasok, a Dél-Dunántúlon lakók és a csak 8 általánost végzettek. Ezekben a csoportokban a javulást várók aránya mindössze 15–33%, ugyanakkor a romlásra számítóké 15–46%. A Dél-Dunántúlon lakók pesszimizmusa még a görög katolikusokénál is nagyobb, mert 26–46%-uk további romlásra számít. Az itt lakók a legpesszimistábbak a jövő boldogságuk megítélésében is. *A várákózások optimizmusát vagy pesszimizmusát illetően a megkereszteltség és a vallásosság kevésbé differenciál, mint más jellemzők, például az életkor, a fejletlen térségben élés, a jövedelmi helyzet vagy az iskolázottság.*

A boldogág javulásának/romlásának arányát az anyagi helyzet javulásához/romlásához viszonyítva a 6. táblázat adatai mutatják.

6. táblázat. A boldogság javulásának/romlásának aránya az anyagi helyzet javulásához/romlásához viszonyítva (%-ban)

Megnevezés	A javulás aránya	A romlás aránya
Római katolikusok	1,2–1,5	0,5–0,8
Görög katolikusok	1,5–2,7	0,8–1,0
Reformátusok	1,3–1,4	0,8–1,0
Evangélikusok	1,0–1,3	0,7–0,8
Nincsenek megkeresztelve	1,4–2,1	0,1–0,2
Vallásukat rendszeresen gyakorlók	1,4–1,5	0,5–0,9
Vallásukat rendszeresen nem gyakorlók	1,2–1,6	0,6–0,9
Nem vallásosak	1,2–1,6	0,5
Összesen	1,2–1,5	0,6–0,9

Az adatok jól tükrözik, hogy a válaszadók a boldogság javulását 20–50%-kal magasabban várják, mint az anyagiak javulását, s a boldogság romlását képzelik kevésbé, mint az anyagiakét. *A boldogság és az anyagiak javulását a leginkább eltérően (a boldogság javára) a görög katolikusok és a meg nem keresztek gondolják.* A többi vallásban megkereszteltek között nincsen eltérés. Hasonlóan nem tapasztaltunk eltérést a vallásgyakorlás tekintetében sem.

A romlás arányát vizsgálva érdekes a kép: *a görög katolikusok és a reformátusok azonosan, és a boldogságot és az anyagiakat illetően egyformán ítélik meg a romlást, a római katolikusok és az evangélikusok inkább az anyagiak romlását gondolják.* Azok számára, akik nincsenek megkeresztelve, a boldogság romlásának „várása” elenyésző az anyagiakban várható romláshoz képest. (Alig tudják elképzelni, hogy boldogságuk romoljon.) A vallásukat rendszeresen és a nem rendszeresen gyakorlók egyformán gondolkodnak, a boldogság romlását kevésbé várják, mint az anyagi helyzetét.

A más szempontok szerint képzett csoportok közül a fiatalok és a tanulók, a magas jövedelműek, a vállalkozók, valamint az önállóak csoportjai emelkednek ki. Ezek a csoportok azok, amelyek a görög katolikusokhoz és a meg nem kereszteltekhez hasonlóan boldogságuk javulását sokkal nagyobb arányúnak gondolják, mint az anyagi helyzetet. Szintén ők, továbbá a középkorúak, valamint a diplomások és az egyéb szellemi dolgozók azok, akik arra számítanak, hogy az anyagiakhoz képest boldogságuk sokkal kevésbé romolhat a jövőben. Ebben a várakozásukban azonban nem annyira optimisták, mint a meg nem kereszteltek. A boldogságnak az anyagi helyzet javulásához vagy romlásához viszonyított javulására vagy romlására vonatkozó várakozások tekintetében a megkereszteltségnek, illetve a vallásosságnak differenciáló szerepe van az életkor, az iskolázottság, a jövedelmi helyzet és a vállalkozói lét mellett. Jóllehet, várakozásaikban *nem a vallásosakra jellemző leginkább a posztmateriális értékek felé fordulás, de az egyaránt összekapcsolódhat a vallásossággal és a nem vallásossággal is.*

Összegezés – főbb megállapítások

1. Avizsgált minta 96%-a meg van keresztelve. A vallásukat rendszeresen gyakorlók aránya közel 20%.
2. A római katolikusok és a reformátusok maximálisan közel 30%-a jövőorientált és közel ilyen arányuk jövőszokkos is. A meg nem kereszteltek maximum egyharmada jövőre orientált és maximum alig egyötödük jövőszokkos. A vallásukat rendszeresen nem gyakorlók és a nem vallásosak jövőorientáltságában nincsen lényeges különbség: mindegyikük kevésbé jövőorientált, mint a vallásosak. A vallásosság a jövedelmi helyzet, az iskolázottság és az életkor után a negyedik fontos tényező az emberek jövőhöz való pozitív viszonyában.
3. A jövőért többet dolgozók aránya a reformátusok körében meghaladja a 30%-ot, a többi vallású csoportban csupán egynegyed-egyötöd. A meg nem kereszteltek közel 30%-a többet dolgozik és közel egynegyede tanul a boldogabb jövő érdekében. A vallásosak egynegyede semmit sem tesz a jövő érdekében, a nem rendszeresen vallásosoknak közel 40%-a viszont többet dolgozik. A nem vallásosakra is a többet dolgozás a jellemző. Az emberek a boldogabb jövő érdekében, ha úgy látják, hogy tudnak tenni a jövőért, akkor többet dolgoznak és a családjukkal törődnek, vagyis tevékenységükben munka- és családcentrikusak. Ez jellemző a vallásosság szerinti csoportokra is, kivéve az evangélikusokat, akik inkább család-, mint munkacentrikusak.
4. A meg nem kereszteltek közül kerülnek ki legnagyobb arányban a javulásra és a romlásra várók. Az evangélikusok gondolnak a leginkább a javulásra, s a legbizonytalanabbak a görög katolikusok. A vallásukat rendszeresen nem gyakorlók inkább gondolnak romlást, mint a vallásosak és a nem vallásosak. A várakozások optimizmusát vagy pesszimizmusát illetően a megkereszteltség és a vallásosság kevésbé differenciál, mint más jellemzők, például az életkor, a fejletlen térségben élés, a jövedelmi helyzet vagy az iskolázottság.
5. A válaszadók inkább a boldogságban és nem az anyagiakban várnak javulást. A boldogság javulását leginkább a meg nem kereszteltek várják. Az anyagiakban javulást várók között az evangélikusok és a meg nem kereszteltek járnak az élen. A görög katolikusok a legpesszimizistábbak.
6. A boldogságban romlást alig várnak a meg nem kereszteltek. A boldogság romlására a legkevésbé a római katolikusok, s a leginkább a görög katolikusok számítanak.

7. A vallásosság léte/nem léte nem differenciál az anyagiakban várható romlás várakozását illetően.
8. A boldogság és az anyagiak javulását a leginkább eltérően (a boldogság javára) a görög katolikusok és a meg nem kereszteltek ítélik meg.
9. A görög katolikusok és a reformátusok azonosan, és a boldogságot és az anyagiakat illetően egyformán ítélik meg a romlást, a római katolikusok és az evangélikusok inkább az anyagiak romlását várják. A boldogság romlásának várása elenyésző az anyagiakban várható romláshoz képest a meg nem kereszteltek körében.
10. Jóllehet, várakozásaikban nem a vallásosakra jellemző leginkább a posztmaterális értékek felé fordulás, de az egyaránt összekapcsolódhat a vallásossággal és a nem vallásossággal is.

Jegyzetek

1. A tanulmány a T 18146. sz. OTKA program keretében (témavezető: Hideg Éva) készült.
2. Lásd Hideg Éva-Nováky Erzsébet: A jövőhöz való viszonyunk. Jövőorientáltság vizsgálat 1995-ben, Magyar Tudomány, 1998/1.

Irodalom

- Nováky Erzsébet-Hideg Éva-Kappéter István: Jövőorientáltság a mai magyar társadalomban. Magyar Tudomány 1994/4.
- Nováky, Erzsébet-Hideg, Éva-Kappéter, István: Future Orientation in Hungarian Society. Futures 1994 26 (7)
- Hideg Éva-Nováky Erzsébet: A jövőhöz való viszonyunk. Jövőorientáltság vizsgálat 1995-ben. Magyar Tudomány, 1998/1.

SCHOLZ LÁSZLÓ

Kenyér és virág

Mesél Aesopusz együtt mindkettőről!
S igaz, szükséges, mit a Malom őről,
S a másik is kell: bejárnunk a Rétet –
Mert szépség nélkül sem élet az élet.

Multi Level Marketing (MLM):

A modernség egyik gazdasági kvázi-vallása

„Ami még ennél is fontosabb, az amerikaiak százezrei kapaszkodtak bele egy új és szebb élet ábrándképébe, és abba a lehetőségbe, hogy független Network Marketing termék-forgalmazóként dolgozhatnak. Ezek az emberek azonnal látták, hogy a Network Marketing erős, elhivatott rendszer, amelyik képessé teszi őket, hogy kövessék és el is ériék saját üzletről, személyes és anyagi szabadságról szövött álmaikat, függetlenül attól, hogy milyen háttérrel rendelkeznek.”

„A Network Marketing a szó szoros értelmében átalakítja az emberek életét. Valami különleges dolog történik velük, különösen akkor, ha közvetlenül hozzá tudnak járulni mások sikeréhez. Még az évek nyomai is eltűnnek az arcukról.” „Mindegy, ki vagy és hol a helyed az életben, a Network Marketing jobba tud tenni. Ha ebben a vállalkozásban te vagy a legjobb, akkor ez az életben is a legjobb tesz.”

(John Kalench)

Bevezetés

A Multi Level Marketing (MLM), más néven Network Marketing egy piramisformában építkező termékértékesítő módszer, amely az 1960-as években terjedt el Amerikában, és egyes becslések szerint hasonló módszerrel jelenleg évi 10 billió dollár forgalmat bonyolítanak le világszerte. Az MLM-hálózatok Közép-Európában (beleértve Magyarországot is) az 1980-as évek végén jelentek meg.

Noha az MLM „üzlet”-nek nevezi magát, látni fogjuk, hogy valójában egy olyan társadalmi jelenségről van szó, amelyet nem annyira a haszon, mint inkább a haszon reménye – vagy illúziója – tart fenn; és amely a társadalom arculatát is át kívánja formálni azáltal, hogy sajátos ideológiát és normarendszert hirdet. Azzal az igénnyel lép fel, hogy átalakítsa az emberek értékrendjét és viselkedési szokásait, és ehhez kialakult intézményrendszere van. Ezen túlmenően számos olyan magatartásforma figyelhető meg az MLM működését tanulmányozva, amely megerősíti azt a feltevést, hogy a *Multi Level Marketing* egy olyan kvázivallás (vagyis több szempontból is vallásra emlékeztető, de lényegét tekintve vallásnak mégsem nevezhető társadalmi jelenség), amely eddig ismeretlen társadalmi rendet valósít meg azáltal, hogy a *tradicionális vallási magatartásformákat a haszonszerzés – vagy annak illúziója – szolgálatába állítja, és ezt megfelelő tanrendszerrel támasztja alá.*

Az MLM-nek komoly – elemző és/vagy kritikai – szakirodalma magyar nyelven nincs. Rendszerint sem a közgazdasági, sem a szociológiai stúdiumok nem foglalkoznak vele behatóan; az ELTE Szociológiai Könyvtárában például egyetlen témába illő

könyvet sem tartanak. A magyar nyelven elérhető irodalom nagyon gyenge színvonalú, népszerűsítő „sikerkönyv”-jellegű; ennek ellenére az alábbi négy könyv segít abban, hogy átfogó képet alkossunk a témáról:

Robert Butwin: MLM hálózatszervezés profi módon (Budapest, Bagolyvár, 1996).

Leonard S. Hawkins: Hogyan legyünk sikeresek a Network Marketingben? (Budapest, Bagolyvár, 1996).

John Kalench: Network Marketing (Budapest, Network TwentyOne, 1996).

John Kalench: MLM sikerkalauz (Budapest, Bagolyvár, 1996).

A Multi Level Marketing alapelvei

Az MLM – mint minden üzleti vállalkozás – elsősorban hatalmat és vagyont (H+V) ígér. Ha azonban belelapozunk egy MLM-könyvbe, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy ennél jóval többel kecsegtet: szabadsággal és boldogsággal. Az MLM filozófiája szerint az ember akkor lesz szabad, ha megteheti, illetve megveheti azt, amit csak akar. Amikor az életcélokról beszélnek, ez rendszerint fogyasztási cikkeket jelent: az élet célja egy piros autó, egy nagy ház, szép ruhák, nyaralás stb. Aki kellő sikereket ért el az MLM-ben, az mindent megvehet, ezért szabaddá válik. Ehhez tartozik a másik alapérték, a függetlenség. Az MLM azt ígéri, hogy mindenki a „maga főnöke” lehet, mindenki saját vállalkozást indíthat, amelyet úgy szervez, ahogyan csak akar. Az MLM-ben senki sem irányít, senki sem parancsol: az ember elérheti benne a tökéletes autonómiát. A vagyonszerzés és az autonómia, mint a boldogság két alappillérje nem új gondolat, hiszen a modernség utilitarista és hedonista etikája már Mill óta ezt a két értéket tűzi ki célul. Mivel az MLM ezeken túlmutató erkölcsi értékeket – például önzetlenséget – nem ismer, azt hirdeti, hogy képes maradéktalanul boldoggá tenni az embert.

Az MLM-szerzők ezt úgy fejezik ki, hogy az MLM hozzásegít a „tökéletes álmokhoz”. Ez a kifejezés jelzi azt, hogy a hálózat működésének fontos mozgatórugói az álmok és az irreális vágyak. Egy „kiképző” gyakorlaton például a kezdő/leendő hálózatépítővel feliratják egy papírra: „Vágyaim:”. Ezek után azt kérik tőle, hogy írja le nagy és elérhetetlennek tűnő – természetesen vagyonszerzéshez kapcsolódó – vágyait. Majd ha elkészült, áthúzzatják vele a „Vágyaim:” címet, és ezt íratják föl: „Céljaim:”. Ezt követően arra szólítják fel a gyakorlaton résztvevőt, hogy tekintsen úgy vágyaira, mint hamarosan bekövetkező eseményekre. *A Multi Level Marketing ideológiájában keverednek a vágyak és a célok, az illúziók és a realitás; a hálózatot nem annyira a tisztességes haszon reménye, mint inkább az illúziók beteljesülésének vágya építi.*

Ezt erősítik azok a csodás történetek, amelyek arról szólnak, hogy egy-egy átlagos földi halandó üres zsebekkel lépett be a hálózatba, és ma már milliommósként szórja a pénzt. Erről a jelenségről később még szót ejtünk; most ez csak annyiban érdekes, hogy ezek az „álmotörténetek” segítenek a vágyak felkorbácsolásában és táplálásában.

Az illuzórikus vágyak azért is fontos alkotóelemei a rendszernek, mert az MLM gazdasági képtelenséget hirdet: azt, hogy segítségével bárki, aki „jól dolgozik”, képes milliommóssá válni. Könnyű belátni, hogy egy piramis-rendszerben ez eleve lehetetlen: a piramis csúcsán elhelyezkedő kevesek éppen abból gazdagodnak meg aránytalanul, hogy a piramis törzsében és alján lévő sokak nem. Ahhoz azonban, hogy a piramist fejleszteni lehessen, fenn kell tartani azt az illúziót, hogy bárki, még az

újonnan belépők is elérhetik azt, amit a csúcson lévőek már elértek – ellenkező esetben nemcsak hogy nem fejlődne tovább a piramis, hanem egyszerűen összeomlana a törzsében és az alján lévőek tömeges kilépése következtében.

Az MLM-szerzők általában nem vallják be, hogy a meggazdagodás esélye leginkább attól függ, hogy a kiszemelt célterületet mennyire fedi le a hálózat. Egy szűz területen sokkal nagyobb esély van a hálózatépítést elkezdeni, mint egy már lefedett és „kimerült” területen. Ezt már csak azért sem vallhatják be, mert a hálózat alján lévőek nagy többsége már „lefedett” területen él, és bennük fent kell tartani a hálózatépítés esélyének reményét. Ráadásul a lefedettséget igen nehéz mérni. Ezért az MLM egyik alapgondolata az, hogy ha valami nem úgy működik, ahogyan azt megálmodtuk, akkor bennünk van a hiba. *A rendszer tökéletes, csak az ember a tökéletlen.* A siker lehetősége mindenki számára adott, csak meg kell tanulni élni vele. „Csak rajtad múlik!” – mondják a leendő/kezdő hálózatépítőnek.

Az MLM könyvek, tanfolyamok és kazetták ebből kiindulva akarják megváltoztatni az emberi magatartásformákat. Szembeszállva az eltérő viselkedési normákkal a „siker ember”-t állítják példaképül, azt sugallva, hogy a siker leginkább viselkedés és stílus kérdése. A „sikeres ember” jelzői: „dinamikus”, „ambíciózus” és „rámenős”, olyan, aki „eléri azt, amit akar”. Az MLM tehát egyértelműen a modernség heteronóm etikáját képviseli: cselekedeteink egyetlen mértéke az eredményesség kell, hogy legyen, mégpedig a siker szempontjából. A hálózatépítésben az a jó, ami eredményes, és viszont: ami eredményes, az jó. Az MLM-hálózat építésének egyik legfontosabb mozzanata ennek a gondolkodás- és viselkedésmódnak az érvényesítése. Mivel ez szemben áll többféle értékrenddel, például a keresztény erkölccsel, a gyakorlatban a hálózatépítés társadalmi konfliktusokhoz vezet. Az alábbiakban ezt vizsgáljuk meg.

A Multi Level Marketing mint társadalmi jelenség

Az MLM-hálózat személyes kapcsolatokból épül fel. A hálózatépítő első teendője az „összes ismerős” névsorának papírra vetése. Ebbe beletartoznak a családtagok, távoli rokonok és barátok éppúgy, mint a munkatársak vagy volt iskolatársak. Régen elfelejtett ismerősök és olyanok, akik nap mint nap a közelünkben vannak.

Az elkészült lista tagjait ezek után meg kell próbálni módszeresen „beszervezni”. Ennek is megvan a maga kidolgozott metodikája. Az ismerősöket egy kis teázásra, zsúrra, vagy beszélgetésre kell meghívni magunkhoz, de semmiképpen nem szabad előre elárulni, hogy miről van szó. A „teázáson” ezután előkerül egy fehér tábla, betoppan egy öltönyös úriember, aki széles mosollyal, kissé erőszakosan és lehengerlően, de mindenesetre rendkívül szuggesztíven beavatja a jelenlévő kis kört a „világtörténelem legnagyobb lehetőségébe” – ahogyan az MLM-szerzők nevezik.

A jelenlévők egy része ekkor ellenáll, sőt megsértődik, mivel becsapva érzi magát: látogatóba jött az ismerőséhez, az pedig más, „hátsó” szándékkal hívta meg őt, belőle akar meggazdagodni. Mások éppen ellenkezően reagálnak: meggyőzi őket az előadó, feltámad bennük a mesés jövedelem reménye, és hálát éreznek az ismerősük iránt, amiért megosztja velük ezt a lehetőséget. A váratlan üzleti ajánlat tehát válaszút elé állítja az ismerősöket, rokonokat: vagy az ajánlat mellett döntenek, vagy ellene – ez utóbbi természetesen a hálózatépítő ellen történő döntés is. *A Multi Level Marketing tehát igen erősen próbára teszi, sok esetben szét is zilálja az emberi kapcsolatokat.*

A kezdő hálózatépítő ettől természetesen megijedhet. Nem hazugság az, ha nem árulja el az ismerősnek, hogy miféle „teadélutánra” hívja? Erkölcsös dolog-e, hogy üzleti hálózatát régi jó ismerőseivel akarja bővíteni? – Az MLM „tanrendszere”

azonban hamar elcsitítja ezeket az aggályokat. Korábban már említettük, hogy az MLM az „élet nagy lehetősége”, amely „mindenki számára nyitva áll”. Az ismerősöket elsősorban nem azért kell beszerveznünk, hogy kiépüljön a mi kliens-körünk, hanem azért, hogy velük is megosszuk a nagy lehetőséget, a „tökéletes álomkarrier” lehetőségét. Az üzleti ajánlat elhallgatása a meghíváskor sem „hazugság”, mivel a meghívottak még nem ismerik – vagy félreismerik – a nagy lehetőséget, ezért az lenne a „hazugság”, ha előre megneveznénk a hálózatot – hiszen meghagynánk ismerősünket téves elképzeléseiben.

Már ennyiből is érzékelhető, hogy az MLM gyökeresen új értékrendet és morált kínál. Az igaz és hamis, a jó és rossz kategóriák a hálózatépítés szempontjából értelmezendők. Az új „erkölcs” posztulátuma a rendszer jóságának és tökéletességének megkérdőjelezhetlensége. Mivel a „jó” egyenlő a hálózattal, ezért az emberi cselekvés mércéje is a hálózat ügyének előremozdítása vagy hátráltatása. Ebből következik a már kialakult emberi kapcsolatok felülbírálása és átalakítása. Barát az, aki jót akar nekem, tehát segíti az én ügyemet – ezért igazi barátokat a hálózatban lehet találni. A már meglévő barátok pedig „lelepleződnek”, ha elutasítják az üzleti ajánlatot, vagyis az „élet nagy lehetőségét”, hiszen nem akarják a jót, azaz a hálózatot, és nem állnak mellém a jó építésében. A már kialakult emberi kapcsolatokat akkor is próbára kell tenni az ajánlattal, ha azzal esetleg a megszakadásukat is előidézzük, mivel a legfőbb jó, amit az ember tehet, a „nagy lehetőség” megosztása másokkal. A hálózatépítő tehát az üzleti ajánlattal teljesíti erkölcsi kötelességét – magára vessen az, aki nem fogadja el a tálcán kínált álomlehetőséget!

Az MLM ilyen módon radikális kísérlet a társadalom hagyományos felépítésének átalakítására. A szociológiában ismert fogalom a „személyi hálózat” (personal network). Ez a kifejezés arra a személyes ismeretségekből, szorosabb vagy lazább emberi kapcsolatokból álló finom szövevényre utal, amelyből az emberi társadalmak felépülnek. Ez a bonyolult háló felépítésű szövevény teszi közösséggé a társadalmakat.

Az MLM zseniális elgondolás: miért kellene az üzleti életben előlről kezdeni a kapcsolatépítést, amikor komplex és jól működő kapcsolatrendszerrel rendelkezünk már a mindennapi életben? *A Multi Level Marketing hálózata ráépül a már kialakult és működő személyi hálózatra, bekebelezi a számára a priori társadalmi kapcsolatrendszert azáltal, hogy új célt, sőt új értelmet ad neki.* Ezért mondhatjuk azt, hogy az MLM radikális társadalomkritikát gyakorol, felülírja a hagyományos társadalmi játékszabályokat és törvényszerűségeket.

Itt elérkeztünk a haszon kérdéséig. Honnan származik a piramis csúcsán lévő kéréses jövedelme? Bizonyára nem a közvetlen áruforgalmazás haszonkulcsából, hiszen egy-egy forgalmazó csak néhány háztartást lát el, általában hosszú ideig használható, s ezért ritkán kifogyó, koncentrált áruval. Ez makroszinten is könnyedén belátható, ha elosztjuk az üzletág becsült évi áruforgalmának – nehezen bizonyítható – összegét a hálózattal foglalkozók – szintén nehezen bizonyítható – számával. A kevesek mesés jövedelme nyilvánvalóan az összes haszon aránytalan felosztásából származik, és az elosztási arányok nem a közvetlen termékgorgalmazásban elért eredményekhez igazodnak, *azaz a nyereség disztribúciójában (elosztási folyamatában) elfoglalt kedvező pozíciót – amelyet „jogdíj”-nak neveznek – nem sikeres termék-eladással, hanem más módon lehet megszerezni.*

A „jogdíj” nem a közvetlen termékgorgalmazást, hanem a hálózat piramisában elfoglalt helyet jutalmazza. Minél közelebb helyezkedik el valaki egy piramis csúcsához, azaz minél jobban kiépült hálózat van alatta, annál magasabb a „jogdíja”, vagyis annál kedvezőbb arányban részesedik az áruforgalomban keletkező összes hasznból. Az MLM-szerzők azért hívják ezt „jogdíj”-nak, mert a hálózatépítést egy könyv

írásához hasonlítják: először keményen dolgozik valaki – megírja a könyvet –, és a „jogdíj” csak azután érkezik meg hozzá – akkor, amikor a szerző már nem alkot, csak „learatja munkája gyümölcsét”.

Az MLM-ben ez a „kemény munka” maga a hálózatépítés, és nem a közvetlen termékforgalmazás. Az MLM-ben a piramiselv alapján a legnagyobb haszonra saját piramis kiépítésével lehet szert tenni. Mivel korábban a hálózatépítést úgy jellemeztük, mint a meglévő társadalmi kapcsolatrendszer átalakítását, hálózatba való bekebelezését, ezért azt a merész kijelentést tehetjük, hogy az MLM-ben a profitot a „hagyományos” emberi kapcsolatok üzleti kapcsolattá formálása termeli. Pontosabban: *az üzletág egészében termelődő haszonhoz a már kialakult személyes kapcsolataink új – üzleti – alapra helyezésével lehet hozzáférni.* A „jogdíj”-ért „személyi hálózatunkkal”, azaz baráti, családi és más kötelekeinkkel kell „fizetnünk”.

Ehhez tegyük hozzá, hogy valószínűleg maguk a hálózatépítők sem hiszik azt, hogy az MLM-ből mindenki meggazdagodhat – hiszen a kevesek sikeréhez szükség van a sokak sikertelenségére. Ezt azonban nem közölhetik a frissen belépőkkel, hiszen rájuk szükség van, mint a piramis aljára. Ezért többféle eszközzel igyekeznek elleplezni a piramis-rendszer árnyoldalait. Az egyik ilyen eszköz a bukástól való félelem megelőzése különféle „garanciák” segítségével. A leendő hálózatépítő látszólag semmilyen kockázatot nem vállal, hiszen csupán elenyésző indulótőkére van szüksége, és a hálózatból bármikor kiléphet teljes vagy részleges pénz-visszafizetési garanciával. Nem feledkezhetünk meg azonban arról, hogy az MLM-ben a legfontosabb tőke az emberi kapcsolat. *A frissen belépő nem néhány dollárját, hanem „személyi hálózatát” kockáztatja – erre pedig nincs „helyreállítási garancia”!* A piramis-rendszer árnyoldalainak elleplezését másfelől a hálózatban kialakult kvázivallásos magatartásminták szolgálják. A továbbiakban ezeket vizsgáljuk meg.

A Multi Level Marketing mint vallási jelenség

Korábban már említettük, hogy az MLM-szerzők szerint az MLM a „világtörténelem legnagyobb lehetősége”. Ez a kifejezés nem kevesebbet jelent, mint hogy az MLM-nél még soha nem volt a világtörténelemben nagyobb lehetőség – a szabadságra, az autonómiára, a gazdagságra és a boldogságra. Ez a lehetőség mindenki számára adott. Korábban láttuk, hogy az MLM a társadalom szabályainak megváltoztatására törekszik, egy általa jobbnak ítélt, „sikerese” társadalmat kíván létrehozni, amelyben az emberi kapcsolatok az MLM szabályai szerint működnek. Az MLM ennek érdekében előírja a kívánatos emberi magatartásformákat, melyeknek eszményképe a sikeres ember.

Ezek a mozzanatok egy óriási, összefüggő koncepció elemei, amelyek a világ megváltoztatására irányulnak. Ez a koncepció több, mint egy vállalkozás víziója; sokkal inkább egy illuzórikus elemekkel tarkított immanens eszkhatólogia. Az „aranykor” akkor jön el, amikor a társadalmi berendezkedés az MLM elképzelése szerint alakul, azaz a hagyományos „személyi hálózatokat” a termékértékesítés szolgálatába állítják.

Az immanens eszkhatólogia leír egy jobb, szebb világot is. Az MLM-hálózatokon általában „zöld” termékek terjednek, amelyeknek legfőbb reklámja, hogy takarékosak és egyáltalán nem szennyezik a környezetet; nem állatokon kísérletezték ki őket, tökéletesen lebomlanak, és minden szempontból belesimulnak a természetbe. Ezek a termékek a más termékekkel szembeni minőségi felsőbbrendűséget hirdetik magukról, és a termékek értékesítői fanatikusan hisznek abban, hogy ezek a „zöld”

szerek véglegesen megoldják majd a föld ökológiai problémáit. Ebben az utópiában a modernség technikai haladásba vetett hite köszön vissza: az MLM nem csak boldoggá teszi az embert, hanem ráadásul az élet minőségét is javítja. Ehhez járul hozzá az „amerikai álm” hangoztatása: „Amerika az egyetlen ország, amely békét teremthet a földön és felvirágoztathatja a világot.” – írja John Kalench.

Az eddigiek során láttuk, hogy az MLM egy olyan komplex rendszer, amely a társadalmi törvények reformjára, az egyén gondolkodásának és viselkedésének megváltoztatására törekszik; valóságot és vágyakat keverő tanrendszere van, amely a rendszer fennmaradását szolgálja, és amelynek része egy immanens-technokratikus eszkatológia is. Ez megerősíti azt a feltevést, hogy *a Multi Level Marketing egy vallási jellegű elemekkel színesített gazdasági rendszer, vagyis egy gazdasági kvázivallás, amelyet kvázivallásos motívumok tartanak életben.*

Az MLM-hálózatokon belül megfigyelhető attitűdök is ezt az értelmezést támasztják alá. Az úgynevezett „Business Building Seminar” (BBS) egy olyan összejövetel, amely elősegíti a hálózatépítést. Ez több elméletben is vallási összejövetelre emlékeztet. Az „előadások” nem tudományos- logikus, gazdasági témájú referendumok; sokkal inkább lelkesítő „prédikációk”, amelyek kevésbé a tényközlést, mint inkább a közönség lelkesítését és „nevelését” szolgálják. E kváziprédikációk hatása az emelkedett hangulatból is lemérhető. Egy vallási összejövetel áhítatát és bensőséges örömet itt a sikertörténetek fölötti ováció „képviseli”.

Külön bekezdést érdemel az úgynevezett „megosztás”. Ez a hagyományos keresztény „bizonyosságtevés”-nek felel meg, amelynek egyik példája Pál apostol beszéde Gal. 1,13-15-ben: korábban Pál élete Isten-ellenes volt, de amióta megismerte Jézust, azóta magatartása gyökeresen megváltozott. A bizonyosságtevés egyszersmind az evangélium, Isten csodatettének továbbadását is jelenti. Ehhez igen hasonló az MLM-ben alkalmazott „megosztás”. Ez egyrészt a „nagy lehetőség” fölötti öröm, vagyis a kvázievangélium másokkal való megosztását jelenti. Másrészt szokás ezt – a már említett – csodás történetekkel, „megtérésekkel” alátámasztani: korábban X. Y. szegény – s ezért boldogtalan – ember volt, de amióta megismerkedett a hálózattal, azóta milliionos és boldog emberként él. A nagy lehetőség fölötti öröm megosztása ugyanúgy „erkölcsi” kötelessége a hálózati tagnak, mint ahogyan az evangéliumról szóló bizonyágtétel kötelessége a kereszténynek – hiszen ez építi mind a két rendszert. A különbség csak az, hogy *míg a kereszténység valódi vallás, addig a Multi Level Marketing immanens kvázivallás, amelynek középpontjában a termékforgalmazás – és így a haszon – áll.*

Az MLM termékértékesítők viselkedésének és szóhasználatának feltárásához mélyebb valláspszichológiai és vallásfenomenológiai vizsgálatokra van szükség. Most csak egyetlen, ám szembetűnő jelenségre utalunk: a hálózatban terjedő termékeket körülvevő magatartásformára. Az MLM belső oktatófüzetek mindig „a Termék”-ről beszélnek, nagy kezdőbetűvel jelezve a Terméknek kijáró tiszteletet. A Termék tökéletes, sokoldalú és csodálatraméltó; nagyszerűségét alig képes felfogni az emberi gondolkodás. A Termék nem csak az, „ami”, hanem annál jóval több: a háztartási tisztítószorrel például lehet mosogatni, takarítani, de zuhanyozni, fogat mosni és borotválkozni is; sőt, végső soron meg is ihatja az ember, mert bár mindenfajta masszív szennyeződést egy pillanat alatt eltávolít, az emberre teljesen ártalmatlan. A termékek fetiszizálása, úgy tűnik, nem ismer határokat az MLM-hálózatokban. Ez egyrészt szükséges a – néha valóban jó minőségű, néha teljesen átlagos vagy gyenge – termékek értékesítéséhez, hiszen a vevőt rá kell beszélni a vételre. Másrészt, *mivel a termék ad értelmet a rendszernek, a benne megfigyelhető kvázivallásos attitűdök*

magától értetődően a termékkel kapcsolatban is megjelennek, mint a Termék-fétis funkcionális természetfelettségéről szóló immanens-technokratikus mítoszok.

Összefoglalás

A Multi Level Marketingről megállapítottuk, hogy egy olyan piramiselven működő közvetlen termékértékesítő rendszer, amely ráépül az emberi társadalmak „személyi hálózatára”, és a hagyományos emberi kapcsolatok üzleti kapcsolattá való átalakításáért kedvező disztribúciós pozícióval fizet. Mivel ez csak a piramis csúcsán lévőket teszi gazdaggá, ezért a rendszer fennmaradásához nem-gazdasági jellegű eszközökre van szükség. Ezt biztosítja az a komplex tanrendszer, amely kvázivallási módszerekkel gerjeszti a vagyonszerzésre irányuló illuzorikus vágyakat, és amely sajátos morált hirdetve formálja az emberi gondolkodást és viselkedést. Adósak maradtunk azonban még annak a számbavételével, hogy az MLM mely elemei jelentenek újdonságot az emberiség szellemtörténetében.

Maga a „tanrendszer” már régóta és használt fogalmakat elevenít fel. A haladásba vetett hit, a technika csodálata, a társadalmi-technikai utópia, a piaci szemlélet éppen úgy a modernség régi vonásai, mint a hedonista-utilitarista etika: a boldogság kényelemmel és élvezetekkel való azonosítása, a „sikeres és autonóm ember” célként való megjelölése, illetve a szociáldarwinizmus elveinek vállalása. Az MLM-könyvek sokszor a modernség hajnalának tételeit adják elő, mint új és szenzációs felismerést; John Kalench például „rájön” arra, hogy „a tudás hatalom”. Néhány posztmodern elem – „zöld utópia” – is megjelenik, de ez sem jelent újdonságot; mint ahogyan az sem, hogy egy gazdasági rendszer kvázivallási elemekkel ötvöződik: az immanens eszkatológia, a vallási jellegű magatartásformák, a vágyak és valóság keveredése a rendszer működése érdekében, a „jó” és a „rossz” fogalmak – a rendszer fejlődésének szemszögéből történő – újraértelmezése a kommunizmust is jellemezték/jellemzik.

Az újdonságot maga a módszer jelenti, a társadalmat jellemző „személyi hálózatok” szövevényére való rátelepedés, a hagyományos emberi kapcsolatok értelmének termékforgalmazássá való átprogramozása. Ez a művelet olyan társadalmat hoz létre, amellyel eddig még soha nem találkozhattunk a világtörténelem folyamán. Ez a homo oeconomicus társadalma, amely az üzletin kívül minden más emberi kapcsolatot tagad – és amely ugyanúgy nem létezhet, mint ahogyan a „minden ember boldog, sikeres és szabad” vízió is csupán utópia.

EGYHÁZ A TÁRSADALOMBAN ÉS A NAGYVILÁGBAN

Ezt a tömör, egyértelmű felhívást szívesen közöljük mi is, különös tekintettel arra hogy a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa elnöke és a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnöke együtt írta alá, vagyis a teljes magyar történelmi kereszténység hangjának minősül.

Sz.

„ÉRTÉKET A KÉPERNYŐRE”

FELHÍVÁS

A televízió más tömegtájékoztatási eszközökkel együtt életünk állandó kísérője. Aggodalommal és növekvő elégedetlenséggel figyeljük, hogy a képernyőn sok az erőszak, a pusztítás, a félelemkeltés, a pornográfia, az embert megalázó helyzet, bármelyik csatornát is kapcsoljuk.

Tiltakozunk különösen is a gyermekeket és az ifjúságot károsan befolyásoló személyiségromboló adások ellen!

**TÖBB BIBLIAI ÉS EMBERI ÉRTÉKET,
HUMÁNUMOT KÍVÁNUNK LÁTNI A KÉPERNYŐN!**

**FELSZÓLÍTUNK MINDEN NÉZŐT,
CSATLAKOZZON FELHÍVÁSUNKHOZ!**

Budapest, 1998. március 12.

Dr. Seregély István
egri érsek, elnök
*Magyar Katolikus
Püspöki Konferencia*

Dr. Harmati Béla
evangélikus püspök, elnök
*Magyarországi Egyházak
Ökumenikus Tanácsa*

A világkereszténység jelentős évfordulója:

50 éves az Egyházak Világtanácsa

Ebből az alkalomból a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa tanulmányi napot rendezett. (1998. február 18-án, a Református Egyház Zsinati Székházában). Közöljük a programot és két elhangzott előadást. A Credo olvasóit ilyen formában kapcsoljuk be a magyar kereszténység és a világ kereszténység vérkeringésébe.

* * *

Program

- 10.00 Megnyitó áhítat – *Dr. Bölcskei Gusztáv*
- 10.30 Az ökumené Magyarországon – *Dr. Harmati Béla*
Az ökumené Magyarországon – római katolikus szempontok – *Dr. Ladocsi Gáspár*
Az ökumené Magyarországon – kiségyházi szempontok – *Dr. Hecker Frigyes*
Az ökumené Magyarországon – ortodox szempontok – *Dr. Berki Feriz*
- 11.30 Szünet
- 11.45 Az Egyházak Világtanácsa ma – különös tekintettel a Hararei Nagygyűlésre – *Dr. Hafenscher Károly*
Az Egyházak Világtanácsa ma – a genfi központ szempontjai – *Th. Best*
Megbeszélés
- 13.00 Ebédszünet
- 14.00 Ajubileumi év az Ószövetségben – *Dr. Karasszon István*
A társadalmi igazságosság kérdése az Újszövetségben – *Dr. Almási Tibor*
Ajubileumi év gondolata az ezredforduló világgazdaságában – *Bod Péter Ákos* írása
Megbeszélés
- 15.30 Zárszó

Az ökumené Magyarországon – ötvenöt év történetének tanulságai

Jézus imádságának János apostol írása szerint megőrzött csodás áldása és feladatok adó kötelezése, „...hogymindnyájan egyek legyenek...” (Jn 17,21) ragyogjon fel előttünk, amikor a magyar ökumené ötvenöt évére emlékezünk és tanulságait vitatjuk meg. Az 1993. június 26-án tartott ötven éves ünnepi megemlékezésre megjelent könyvünkben részletes történeti elemzéseket és az 1948-as amszterdami világgyűléssel kapcsolatban addig még meg nem jelent érdekes dokumentumokat találunk. Ezt a kiadványt kézbe adva abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy nem kell ismételnem az 1943. június 26-án történt megalakulásra, valamint az Ökumenikus Tanács szervezetének és munkájának az évtizedek alatt történő megerősödésére, a nemzetközi kapcsolatok kiszélesedésére vonatkozó részleteket.

Az ökumené alapkérdésének megválaszolása

Az ökumenikus mozgalom egységkereső lendülete mögött Jézus Krisztus követésre buzdító hívása és missziói küldése áll. Az egyház egysége benne, aki az egyház alapja (1Kor 3,11: „...más alapot senki sem vethet a meglévőn kívül, amely a Jézus Krisztus...”) már megadatott számunkra, tehát nem a mi feladatunk létrehozni azt! Félreértés ezért az addíciós módszer, amelyik a különböző konfesszionális különbségeket a tanításban egyszerűen az egy igazság különböző aspektusaiként egymás mellé teszi. Ugyanígy hamis út a szubtrakciós módszer, azaz a törekvés: csak a különböző egyházakban közösen meglévő tanításokra figyelni és minden elválasztó dolgot elfelejteni. El kell vetnünk azután a relatív igazság gondolatát és a sokszor jelentkező külső, társadalmi vagy geopolitikai szempontokat is, az igazságra indifferens módon tekintő „világegyház-romantikával” és „egységrajongással” együtt.

Az egységkeresés nem unionizmus, az ökumenikus mozgalom nem uniós törekvések mozgalma, amikor valamelyik történeti egyház magát az igazi egyháznak kiáltja ki és a hozzá való visszatérésben jelöli meg a célt, hanem a meglévő konfesszionális egyházakon keresztül, a Krisztusi igazság együttes keresésében lehetünk együtt istentiszteletben, imádságban, a szeretet, az misszió gyakorlatában, egymás és a környező világ életének segítésében (communio in sacris et operis).

Az ökumenikus mozgalom évfordulóján meg kell vallanunk, hogy megkísértett bennünket, magyar egyházakat, de Genfét, az Egyházak Világtanácsát is a „szekuláris ökumenizmus”. Egyrészt kerestük az egyházak egységét valami „ellen” és „kísérő-liturgiává” üresedtünk világi-politikai hatalmak szolgálatában (szolgáló egyház, diakóniai teológia), kacérkodtunk a „korszellemmel” (Zeitgeist). Gondoljunk csak a

hidegháború évtizedeire (Dulles-Hromadka vita Amszterdamban, 1948-ban), a békeharcra és termelészövetkezeti mozgalomra. Afganisztán megszállására, Csehszlovákia 1968-as lerohanásának értelmezésére vagy Ceauescu falurombolási politikájának az Egyházak világtanácsa által történő támogatására. Az amerikai szociológia ismert fogalma szerint a „civil religion” (társadalmi vallásosság) kimutathatóan ott található azokban a törekvésekben, amikor a „hatalom” magát vallásosan igyekszik legitimizálni és kultusszal veszi körül magát.

Meg kell említenem azt a mai kihívást, amit az egyik fiatal evangélikus lelkész fogalmazott meg a Népszabadság hasábjain éppen az idei ökumenikus imahét után (Bartha István: Ökumenikus elmélkedés, Népszabadság, 1998. február 2.). Saját egyházi frusztrációs gondolatok kérdésekben fogalmazza meg, magyarázzuk javára az őszinteséget, bár megjegyzendő, hogy inkább a Lelkipásztor vagy a Teológiai Szemle hasábjaira valók volnának a gondolatai, mert így itt a Népszabadságban „a saját kút mérgezésének” tűnik.

A kérdés komoly, mennyire „csak történelmi szükségszerűség” az ökumené ma, amikor „már nincs tétje a rivalizálásnak, tétje van viszont a pusztá fennmaradásnak”? Nem volna az ökumené más, mint „menekülttábor”? A „kiábrándultak”, az „unatkozók”, a „nem eléggé bátrak” tábora? A korrajzhoz azért azt meg kell jegyezmem, hogy hiteltelenül hatásvadász és hamis az a megjegyzés, hogy „1945 után már csak a döbbenet, a kiábrándultság, a dögunalom következett”. Aki itt élt Európában és különösen a Kárpát-medencében, az ugyan tudna döbbenetről és kiábrándultságról is beszélni, de „dögunalomról” soha! Erről a vassfüggöny mindkét oldalán gondoskodtak, főleg a keleti részen!

Az ökumenikus imahetekre vagy más alkalmakon rajtunk szolgálattevőként nyugszik a felelősség Sopronban vagy Pécsen, Budapesten vagy Nyíregyházán, hogy körülírva Pál apostol ígését, senki se csak a maga hasznát, a dolog történelmi szükségszerűségét, unalmát és sodródását nézze, hanem mindenki a mások hasznát is, és az az indulat legyen bennünk, ami Krisztus Jézusban is megvolt... (Fi 2,4-5).

Ezért szükséges újra és újra átgondolni az ökumené alapkérdését, milyen kiindulóponttal, indítással, milyen céllal és milyen módszerekkel keressük az egységet.

A terhelő múlt és a jelen ökumenikus feldolgozása

Mai egyházi és ökumenikus helyzetünket nem érthetjük meg a múlt összefüggései nélkül. Évszázados vallásháborúk és szembenállás után a katolikus-protestáns viszonyban a II. Vatikáni Zsinat hozott olyan változást, amelyik lendületet adott az ökumenikus mozgalomnak. Hazánkban egyes személyek korábbi közeledésén túl jelentős eseménynek kell tartanunk, hogy 1976-ban dr. Gál Ferenc olyan ökumenikus tankönyvet jelentetett meg a katolikus teológiai képzés számára dr. Szalai János és dr. Koncz Lajos közreműködésével, amelyben az ortodox és evangélikus egyházi ismertetést Berki Feriz és magam írhattam. Így papi generációk sora került közelebb a korábban tiltott egyházakhoz és teológiákhoz.

A rendszeres januári imaheti katolikus-protestáns ökumenikus istentiszteletek sora 1987. január 21-én a Bács-Kiskun megyében lévő Csengőd evangélikus templomában kezdődött, ahová ifj. Hafenscher Károly lelkész meghívta Paskai László akkori kalocsai érseket.

A terhelő múlt ökumenikus feldolgozásának látványos nagy eredménye volt, amikor II. János Pál pápa 1991. augusztus 18-án a debreceni református nagytemp-

lomban a Magyarországi Ökumenikus Tanács tagegyházaival együtt vett részt istentiszteleten és utána a templom mellett imádsággal és áldással helyezte el a kegyelet koszorúját az 1675-ben elhurcolt gályarab protestáns lelkészek emlékművénel.

Az Ökumenikus Tanács tagegyháza 1993. január 20-án Esztergomban a Bazilikában istentisztelettel egybekötve koszorúzták meg az 1619-ben kivégzett kassai mártírok emléktárárt.

A harmadik eseményre 1996. január 6-án került sor a Kőszeg melletti Csepreg mai katolikus templomában, ahol 1621-ben 1223 evangélikust öltek meg az akkori evangélikus templomban. A Katolikus Püspöki Konferencia elnöke, Seregély érsek és az illetékes megyéspüspök, Pápay győri püspök mellett jelen volt a vatikáni nuncius is.

Mindhárom esemény a minket terhelő múlt Isten színe előtt történt ökumenikus feldolgozása volt a bűnvallás és megbocsátás jegyében. Ez ünnepi alkalmak mellett megemlíthetjük az ökumenikus egységes liturgikus szövegeket, a *Miatyánk*, az *Apostoli Hitvallás* elfogadását, bár meg kell említenem, hogy ezek általános használatában nem mindegyik magyarországi egyház jeleskedik.

Előremutató kezdeményezések születtek *ökumenikus tanulmányi területen* is. *Kecskeméten* 1995. augusztus 21–25. között a Gráci Ökumenikus Európai Nagygyűlés előkészülete jegyében széles nemzetközi részvétellel tanácskoztunk „A keresztyén hit és az emberi ellenségeskedés” témájáról. *Szentendrén* 1997. május 7-én missziós tanulmányi napot tartottunk a Szentírásról. A Gráci Nagygyűlés előkészítése céljából egyházaink képviselői többször találkoztak. *Dobogókőn* 1997. szeptember 21–25. között 16 ország képviselőivel együtt vitattuk meg a vallásszabadság és az új vallási mozgalmak, szekták kérdését. Az Ökumenikus Tanulmányi Intézet munkáját ezeknél a konferenciáknál különösen is nagy köszönettel kell említenünk.

Mindez azonban *nem* azt jelenti, hogy a magyar ökumenikus együttműködés mindenütt és mindenben példaszerű! Nemcsak arról hallunk újra és újra, hogy ökumenikus imahét alkalmával vannak lelkészek, és bizony mindegyik egyházban akadnak ilyenek, akik *nem hajlandók még ma sem belépni a másik egyház templomába*. Ez a fajta „vallásháború” nem konfesszióspecifikus, hanem személyi indíttatású. Nehezebb azonban, amikor az ellenségeskedésekhez „teológiai” indoklást is ragasztanak. Ilyen például az a *vak fundamentalizmus*, amelyik a maga igazát úgy akarja legjobban bizonyítani, hogy a másik félről *ő állapítja* meg, mit mond és mit tanít, csakhogy tévedésekkel és valótlan állításokkal tömi tele az ökumenikus imahét és az Egyházak Világtanácsa és a magyar ökumené elleni támadásait. (V. ö. Sipos Ete Zoltán írását a Biblia és Gyülekezet c. lapban – 1997. 4. szám –, ahol azt állítja az Egyházak Világtanácsáról többek között, hogy az a nem-keresztyén világvallások egységét munkálja.)

Más a helyzet azokkal a véleményekkel kapcsolatban, amelyek a Lutheránus Világszövetség és a Vatikán közötti dialógusban létrejött „Közös nyilatkozat a Megigazulásról Szóló Tanításról” szóló irat aláírása kapcsán keletkeztek. Feltételezve, hogy az irat nem mindenki számára ismert, néhány dolgot el kell mondanom róla.

Hosszabb *dialógus-sorozat* után a Lutheránus Világszövetség és a Vatikáni Egyeségbizottság szakértői közös dokumentumot dolgoztak ki a megigazulásról szóló tanításról. A többszörösen egyeztetett szöveget mindkét fél jóváhagyó elfogadásra terjesztette elő. Az evangélikus egyházaknak *ez év május 1-ig* kell nyilatkozniuk. Magyar fordításban a szöveg megjelent a Lelkipásztor folyóirat mellékletként.

Miről van szó ebben a Nyilatkozatban? A megigazulás kérdése reformátori teológiánk központi kérdése és a reformációval szembehelyezkedő *trentói* katolikus zsinat,

valamint a katolikus tanítást elítélő evangélikus hitvallási iratok kölcsönös *kiátkozást* tartalmaznak a kérdésben. „A jelenlegi bibliai, teológia- és dogmatörténeti ismeretek számbavételekor az ökumenikus dialógusban a II. Vatikáni Zsinat óta jelentős a közeledés a megigazulástan tekintetében, úgyhogy ebben a Közös Nyilatkozatban a megigazulástan alapigazságaiban már konszenzust tudtak megfogalmazni, amelynek fényében a 16. századi megfelelő tanításbeli elítélés ma már nem vonatkozik a mai partnerre.” (13. pont)

Ezen irat elfogadása nem jelenti tehát, hogy minden részletkérdésben egyetértünk, hiszen a katolikus teológia hagyományos kifejezése szerint az „*igazságok hierarchiája*” (hierarchia veritatum) keretében látják a megigazulás kérdését. Annyt azonban tehetünk, hogy mindkét fél részéről *visszavonjuk a kölcsönös kiátkozásokat*. Ennek kimondásával egy lépéssel közelebb kerültünk a Krisztusi-bibliai igazságok megvallásában az egyház Urához és egymáshoz.

A terhelő múlt és a jelen ökumenikus feldolgozása azt jelenti tehát, hogy *meg kell ismernünk egymás múltját és jelenét*. Iskolakönyvekben és hittankönyvekben, a teológiai irodalomban meg kell szüntetni azt a gyakorlatot, hogy a „*másik*” *félről a magunk kliséi és elképzelései szerint adjunk ismertetést*. Az ökumenikus imahét alkalmi lehetőséget jelentenek arra, hogy a gyülekezetünk számára *idegen templom és liturgia* elemeit megmagyarázzuk, de nem a közös istentiszteleten, hanem előtte, vagy utána. A helyi vallásháborús emlékeket, például azt, hogy a mostani katolikus templom protestáns templom volt egy ideig, de erőszakkal elvették, ismertetni és együttes megemlékezésben lehet feldolgozni, mert ha ezt nem tesszük, *akadály a helyi ökumenének*. Európa vallási és nemzetiségi történelme tele van háborúkkal és csatákkal és ezek nyomán mindig voltak vesztesek és győztesek. A múlt feldolgozása igen nagy *türelmet és tapintatot* követel, mert amikor a mai helyzetben a mostani realitásokat elismerjük és emlékezünk, a *győztesek* nem követelhetik a *vesztésektől*, hogy halleluját énekeljenek.

Mikor lehet teljesebbé Ökumenikus Tanácsunk a katolikus egyház csatlakozásával?

A Vigilia Kiadó frissen megjelent könyve „*Az egyház mozgástereiről a mai Magyarországon*” címet viseli (Szerkesztette Horányi Özséb, készült a Magyar Katolikus Püspöki Kar Médiabizottsága és Tömegkommunikációs Irodája közreműködésével, Budapest, 1997). A 18 cikket és sok statisztikai táblázatot tartalmazó könyv egyik érdekes írása Tomka Miklós tollából származik, „*Katolikusok a magyar társadalomban*” címen.

Tételeit összefoglalva: „A magyar katolikus egyház – hívei létszáma és társadalmi jellemvonásai alapján ítélve – kisebbségi, sőt bizonyos vonatkozásokban *marginalizálódott* helyzetben van. Társadalmi és demográfiai adottságai (meg)akadályozzák az egyház missziós típusú magatartását, sőt a belső megújulásnak is akadálya.” Ugyanakkor megállapítja, hogy „a közvélemény a jövőben is jelentős és sokoldalú szerepet szán az egyháznak a társadalomban. Számos közérdekű tevékenység ellátását várja tőle.” (115- 148. lpk.)

Tessék végiggondolni, hogy amennyiben ez az elemzés *igaz* a legnagyobb magyar egyházra, hogy állnak a kisebbek? Természetesen ismerem az eredményeket, a „*foggal-körömmel*” megszerzett iskolákat és egyetemeket, amelyeket sokszor alig tudunk a jelenlegi helyzetben anyagilag ellátni. De akár akarjuk, akár nem, vége *házánkban a nagykonstantinuszi vagy szentistváni „keresztény vagy keresztén”*

Magyarországnak, mert megszűnőben vannak a népegyházi keretek. Van-e elegendő lelkészünk, és aki van, fölkészült-e a soha nem látott jelen és jövőbeli kihívásokra? Szakítani tudunk-e a bénító hátrafelé kacsingatásból eredő konzervatizmussal és klerikalizmussal, a múlt „*ecclesia triumphans*” képével?

Vallom, hogy a jövő magyar krisztushívó csapata *csak ökumenikus közösség*, egymást segítő, együttműködő, együtt imádkozó és a misszió munkáját együtt végző egyházak közössége lehet. Partikuláris *templomi „gettók”* helyett ki kell lép-nünk a közélet piactereire is, azaz a tömegkommunikációs eszközök széles nyilvános-sága elé. Mondanivalónk, evangéliumhirdetésünk a közös Úr, Jézus Krisztus meg-vallása és követésére szóló hívás.

Ezek után az Ökumenikus Tanács *ezidei elnökeként* az adminisztrációs kérdés: *Mikor lehet teljesebbé Ökumenikus Tanácsunk a katolikus egyház csatlakozásával?*

Van párhuzam! A szomszédos Ausztriában kevesebb a protestánsok és ortodoxok aránya, mint nálunk, ott mégis lehetséges? Ott miért nem félnek a protestánsok a „nagyobb testvér” árnyékában? Számos más országban is együttműködésről van szó, szervezeti formában. Mit jelenthet egy ilyen csatlakozás nálunk?

A katolikus egyház belépése nem jelentene egyházegységet, nem jelentene uniót, csak *együttes munkát*, jobb *koordinálási lehetőséget*, *együttes missziót*, mint ahogy erre is van már példa a *Budapesti Pólus Centerben*. Ilyen ökumenikus szervezeti egységben az is megvalósulna, hogy a magyar társadalomhoz szóló, „*Igazságosabb és testvériesebb világot!*” kérő pásztorlevél együtt előkészítve szót ejt az ökumenéről, és együttes feladatokat fogalmaz meg *minden krisztushívó számára Magyarországon*.

A huszadik század végén egymást legyőzni igyekvő, szembenálló, pártoskodó csoportokra szakadt magyar társadalomban a krisztushívók *szervezeti egysége* jel lehet, az összefogás, a megértés, a szeretet és a közös felelősség jele. Egyben ez az egység jellé lehet a mindenkori magyar kormány számára is!

Az Európai Ökumenikus Nagygyűlés után, az Egyházak világtanácsa *Harareban* tartandó világgyűlése előtt nekünk – a *nemzetközi ökumené mellett* – *foglalkozni kell a helyi-nemzeti magyar ökumené ügyeivel*.

Erre vonatkozólag is szól hozzánk Krisztus szava: „*hogy mindnyájan egyek legye-nek.*”

Az Egyházak Világtanácsa ma – különös tekintettel a hararei Nagygyűlésre

Több jelentős 50 éves évforduló van ebben az esztendőben, 1998-ban, amiről világszerte megemlékeznek – Gandhi halála, és ennek kapcsán az Indiai szubkontinens gyökeresen megváltozott helyzete; a Marshall-terv, ami Európa nyugati gazdasági életének felvirágozásához vezetett; az Emberi jogok megfogalmazásának és kihirdetésének éve is 1948 volt. Ezek között a jeles évfordulók között idén szerepel az EVT (Egyházak Világtanácsa) megalakulásának és első Alkotmányának ideje: *Amszterdam, 1948.*

Az egyházak ünneplését az különbözteti meg más évfordulók megünneplésétől, hogy nemcsak emberek között és emberek előtt történik, *hanem Coram Deo*: Isten előtt. Szeretném, ha ez nem maradna csupán „egyházi szlogen”, hanem komolyan vennénk mind a számadás, mind az előretekintés pillanataiban.

Ez a *kettős mozdulatunk*: a *visszapillantás* és a *jövőre gondolásunk* beleillik abba a keretbe, amit az EVT a Hararei Világyűlés előkészületeként 1996 decemberében kérdőívként, közvélemény-kutatásként megküldött tagegyházainak 1997 júliusi véleménynyilvánítási kéréssel: *Understanding and vision* címen. (*A teljes címe a tájékoztatónak: Az EVT közös értelmezése és víziója felé.*)¹

Ez a 7 fejezetből álló tájékoztatás részben összefoglalásnak is tekinthető (Bevezetés Jn 17 és Ef 1 alapján, az ökumenikus mozgalom jellegének ismertetése, az EVT önértelmezése, más ökumenikus mozgalmakhoz való viszonya), részben ötletek, javaslatok megfogalmazása az EVT struktúrájának újraformálásáról, új központi szervezetéről, a 2000. év előkészületeiről, realista felfogásról, mi képzelhető el és mi nem az új évezredben emberi lehetőségeink között, de a Szent Lélek munkájára is számítva – s ez már beleillik a hararei mottóba: *Térjetez Istenhez és éljetez örvendező reménységben!*²

Ezt az iratot is ismerve dolgoztam fel témánkat teológus módjára abban a tudatban, hogy szabad istentiszteleti terminológiát is használni és így kettős tárgyunkat két kifejezéssel jelölöm: *Anamnézis és epiklézis.*³ Isten népe történetében szűkebb és tágabb értelemben használható e két szó: az istentiszteleti életben és az ünneplés idején.

Anamnézis

Ez a szó ma leginkább csak orvosi gyakorlatból, egészségügyi jelentésből, a kórházi életből ismerős (az előzetes betegségek lefolyásának ismertetése, ami szükséges a pontos epikrízis megfogalmazásához), az *anamnézis* azonban *bibliai gyökerű* kifejezés és az Isten népe múltra emlékezését jelöli...

Az Ószövetség népe is állandóan emlékezett az Egyiptomból történt szabadításra, majd szabadulásukra a babiloni fogságból. Az Ószövetségben nemcsak a történeti könyvekben találunk erre alapot, hanem a prófétai könyvek is és az istentiszteleti életben imádságos és énekeskönyvként is használatos Zsoltárookban is. Isten csodálatos cselekedeteire, hűségére, kegyelmes szövetségére állandóan emlékezett, és emlékeztette a következő nemzedéket is Isten népe. (Mint ahogy nem röstelték bevallani a nép hűtlenségét, bűneit, vargabetűit, hogy annál nagyobb legyen Isten hűséges vezetése.)

Ez a fajta emlékezés az Újszövetségben is folytatódik: Péter pünkösdi – de nagypénteki és húsvéti tartalmú prédikációja ugyanilyen jellegű, csakúgy, mint István vértanú prédikációja, vagy Pál igehirdetésnek beillő szavai, de *Mária Magnificatját*, sőt a *Jelenések könyve* himnuszait is idesorolhatjuk...

A Zsidó levél hit modelljeinek felsorolása is ebbe a kategóriába tartozik, s a 11. fejezet után már, amikor a hit fejedelmére tekint az író, szinte találja a gondolatot, hogy ezt lehet az Egyháztörténetben is folytatni, azok emlegetésével, akikre nem volt méltó e világ és Isten népe botladozó, de Isten hűségéről tanúskodó történetével. Az Egyháztörténet legújabb szakasza a 20. század, szerintem egyik legjelentősebb jelensége az ökumenikus törekvés, vagy ökumenizmus is kezelhető így. Vagyis az elmúlt 50 évre is szabad így gondolnunk, az Amszterdam 1948-at megelőző időre is, s azóta eltelt 50 évre is. *Isten hűsége egyfelől* (Jézus főpapi imádságának komolyan vétele, fényszóróba állítása, az ügyért égő odaszánt életű emberek támasztása..., *másfelől* emberi gyengeség és nehézségek sokasága, ami vándorlásunkat jellemezte, a *communio viatorumban*,⁴ Isten vándorló népében ma 1998-ban felébredzetheti az anamnézis gondolatát és bátoríthat annak gyakorlására.

Az anamnézis ilyen felfogása megkímélhet a túlságosan nagy szavaktól vagy az emberi dicsőítéstől, másfelől megment a részletekbe veszés veszedelmétől és az ellankadástól. Sőt ez az emlékeztetés nem csupán a kontinuitás érzését erősíti, hanem a részvételt is érzékeltetheti, vagyis nem egyszerűen visszagondolás, hanem, ahogy az istentiszteleti anamnézis az üdvösségtörténeti tényeket megjeleníti, jelenvalóvá teszi (reprezentálja), nemcsak adatol. A mai nemzedék is átélheti, hogy mi és gyermekeink is részesei vagyunk a közeli és távoli múlt eseményeinek, ahogy a zsidók mondják: „*őseinkben mi menekültünk meg, a szövetség hordozói vagyunk, ígéretök örökösői.*” Húsvétkor az egyiptomi rabságból-szabadulás örömét a mai nemzedék is átéli.

Valósággá válik, hogy szorongatott helyzetben segít, mert jelen van az Isten, az emlékezés visszaidézése a múltban történt isteni cselekvésnek.

Az *anamnézis egyik alapigéje* a páskabarány rendelésének textusa (Ex 12) és az indoklás: „Mert virrasztott az Úr azon az éjszakán, amikor kihozta őket Egyiptomból. Ez az éjszaka az Úré volt. Virrasszon hát Izrael minden gyermeke nemzedékről nemzedékre!” (12,42) Már az Írást magyarázó *Misna* is így írt: „Minden időben mindenki kötelességének tartsa, hogy úgy nézzen önmagára, mint aki maga vonult ki Egyiptomból.”⁵

Ez a bibliai anamnézis titka: a múltbeli esemény jelenbehozott valósága, így az emlékezés nem csupán intellektuális ösztönzés, régi történetek felidézése, hanem egzisztenciálisan átélhető esemény, aktív participáció. Aki az ilyen ünneplésen részt vesz, az bizonyos lehet abban, hogy Isten hűségének szövetségében él, ahhoz a néphez tartozik, amely egykor kivonult Egyiptomból, később visszajött Babilonból... *Tapasztaltam*, hogy például Madagaszkárban vagy Libériában ezt jobban értik, mint mi Európában „agyonintellektualizált” kereszténységünkben.⁶

Atheologia narrativa ma áthidalhatja az időbeli távolságot és Isten jelenvalósága („Vagyok, aki itt vagyok.”) egészen új dimenzióba állíthatja egyháztörténeti emlékezéseinket is... *Az EVT 50 éves történetét is 1998-ban.* Nem rajongás ez? S nem túlzás így beszélni az EVT-ről? Nem volna elég felsorolni az előzmények nevezetes dátumait: Edinburgh, 1910; Stockholm, 1925; Oxford-Lausanne, Utrecht, 1938; majd Amszterdam után Evanston, 1954; Új Delhi, 1961; Uppsala, 1968; Nairobi, 1975; Vancouver, 1983; Canberra, 1991; míg eljutunk Harare 1998-ig? Nem elégedhetnénk meg a Világgyűlések témáival: A világ rendetlensége – Isten rendje (üdvterve) – Jézus Krisztus a Világ Reménysége – Jézus Krisztus a Világ Világossága – Íme mindent újjá teszek! – Jézus Krisztus a világ Élete – Jöjj Szent Lélek – újítsd meg az egész teremtett világot! Térjetez Istenhez – éljetez örvendező reménységben, és esetleg kiegészíteni, hogyan haladtak párhuzamosan az egyes felekezeti világszövetségek világgyűléseinek témái (RVSz, LVSz), vagy az Európai Egyházak Konferenciáinak, esetleg az Európai Ökumenikus Nagygyűlésnek adataival Basel 1989 és Graz 1997 – Igazságosság, Béke a teremtettség megőrzése – Kiengesztelődés Isten ajándéka és az új élet forrása. Német kirchentagok témáiban felfedezhető rokon vonások, Lelkészkonferenciák mottói.

Mindez kötelező ismeretanyag ma már nem csak egyházi vezetőknek, ökumenikus szakembereknek, hanem teológus hallgatóknak is, miként én is tanítom a Károli Gáspár Egyetem Teol. Fakultásán, a III. évfolyamban...

Jól tudom, hogy az EVT nem szuperegyház – a jövőben sem akar az lenni –, de az *EVT-t egyházak* alkotják és minden egyes tagegyházban lehet, szabad, sőt kell könyörögni a Lélek ajándékáért és ajándékaiért.

Vallom O. *Cullmannal*, hogy az egyházak communiója már részben megvan Jézus Krisztusban, noha bizonyos kérdésekben lehet különböző álláspontjuk, véleményük. *Nem a dialógus teremti meg a communiót, éppen fordítva:* mivel Jézus Krisztusban megvan a communio, ezért folytathatunk dialógust, a meglévő communio kifejeződése, hogy tudunk egymással beszélni, tudjuk egymást vigasztalni, segíteni, bátorítani. A communio nem függ a láthatóan is egységes struktúrától, nem is jurisdictiós kérdés, ha szavazni kell én a jövőben is a mindenben látható egység helyett (visible unity) a *megbékélt különbségekre* szavazok (unity in reconciled diversity), nemcsak azért, mert ezt a mi közös bizottságunk találta ki (Joint Commission – RC-LWF), hanem azért, mert valóban nem látok más reális egységmodellt és ebben a modellben legitim módon tudom elfogadni a hitvallásbeli különbségeket is (legitimate confessional diversity).

Így reménységgel tudok nézni a beígért strukturális változtatásokra, a központi létszám karcsúsítására, a Világgyűlések új felfogására, ami szerint nem ezeken lesz a hangsúly, hanem az állandóan működő *Fórumon*, ahol 150 tag képviseli az egyházakat, s tud együtt gondolkodni, dönteni és közös akciókat irányítani, nagyobb figyelmet kell fordítani a kontinentális, a regionális és lokális összefüggésekre.

Azt is igenelni lehet, hogy egy bizonyos *családi koncepció* érvényesül majd, ahol mint a családokban lehetnek más és más vélemények, mégis egy családhoz tartoznak.

Az anamnézis azonban nemcsak ismeretanyag felidézése, hanem Isten nagyságos dolgainak emlegetése, a hálaadás alkalma, a glória és halleluja éneklésének alkalma, ahogyan tévedéseinkre, hibáinkra, bűneinkre figyelés is, amik miatt „mienk orcánk pirulása”.

Az anamnézis mindig perszonális jellegű, nemcsak abban az értelemben, hogy személyeket is emlegetünk: John Mott, Nathan Söderblom, Bell, Temple, Nygren, Fry, Visser t Hooft, Blake, Potter, Kraemer stb. neve előkerül, a drága magyar ökumenikus személyiségek neve is elhangzik joggal ezen a mai napon (Vasady professzor, aki a 14-ek tanácsa tagja lett Utrechtben, Pap László, Ravasz László, Révész Imre, Muraközy Gyula... evangélikusok,⁸ majd a később csatlakozott neoprotestáns és ortodox vezető emberek neve... A perszonális jelleg Isten személyes jellegét vallja meg, a Szentháromság Istenét, aki Jézus Krisztusban közénk jött, s aki Lelkével Jézus Krisztus szavait megelevenítette, emlékeztet azokra a szavaira, amiket már mondott, de évszázadokig úgy nem értették, mint a 20. század ökumenikus törekvéseiben ma.

Meggyőződésem szerint az, ami történt az EVT megalakulása óta a *Római Katolikus Világegyházban az is az élő Isten műve*. Az 1948-as tartózkodás, az 1954-es tiltás után a II. Vatikáni Zsinat meghirdetésével (1959 januárjában XXIII. János pápa), valami új kezdődött az egyházak egymás közti viszonyában. *Nemcsak fegyverszünet, hanem valódi békekötés.*

Ha az (1964-es) *Unitatis Redintegratio* hangját az 1938-as budapesti eucharisztikus világkongresszus atmoszférájához hasonlítjuk, eszünkbe juthat Barth szava 1967-ből: *Meglepetés (Überraschung!)*,⁹ igen az EVT-ben meglepetések is vannak. Ki gondolta mondjuk 1950-ben,¹⁰ hogy a Római Egyház a Faith and Order bizottságban több mint két évtizedig együtt dolgozik a Limai Dokumentumon, vagy hogy Skandináviában, vagy a szomszédos Ausztriában a helyi Ökumenikus Tanács teljes jogú tagja lesz?

50 éve nyertem el az alakulóban lévő EVT-től amerikai ösztöndíjamat, én is ünnepelek tehát, s ez jogosít fel, hogy ma ilyen szubjektíven beszéljek, s száraz egyháztörténeti előadás helyett anamnézist tartsak... Mindez nem jelenti, hogy nem ismerek kérdéseket Genffel, és az EVT-vel kapcsolatban – római katolikusok között és reformátusok között, de a saját egyházamban éppen úgy ostromolnak kérdésekkel, mint a média emberei. Politikai gyanú... Hitvallási fanatizmus... csúsztatások nem ismeretlenek előttem sem, mégis vallomásomat fenntartom, s a szó bibliai értelmében anamnézist gyakorolok és erre szólítok fel ezen az ünnepi ülésen másokat is: Mindenkít...¹¹

Epiklézis

Az említett EVT irat a megértés után a *vízió* iránt érdeklődik, s ez nem kevésbé fontos feladat. Még akkor is így áll a helyzet, ha a *jövő* vaksi szemeink előtt elrejtett, biztos prognózist nem adhatunk. A keresztény futurologia¹² annyival több, mint a világi prognosztika, hogy isteni ígéretekre támaszkodik. Bekalkulálja az idő Urát is víziójába, sőt kérheti a Szent Lelket vezetésre, megvilágosításra, népét összegyűjtő munkára, ahogyan Isten népe teszi is ezt: az utolsó vagy az ausztráliai Canberrában mottójában a *Szent Lélek hívása volt*, s ezen nem változtat, hogy teológiai tisztázatlanság osztotta meg az északi és a déli félteke teológusait egy ismert előadónő problematikus fogalmazása miatt. A *Római Egyház* a 2000. jubileumi év előkészítő szakaszában 1998-at a *Szent Lélek évének hirdeti*, az elmúlt imaheti téma: „A Szent

Lélek segít gyengeségeinkben” ígéret és biztatás volt... Hiszek abban, hogy nem hiába könyörög Isten népe... hiszek az imádságot meghallgató Isten cselekedeteiben... Ezért *nem vagyok pesszimista az egyház és az ökumené jövőjét illetően*, hiszen a „Te ügyed az Jézusunk...” énekeljük magunkat is biztatva... Magatartásom nem is naivan optimista, ehhez túlságosan is európai vagyok és magyar... *Posszibilista vagyok*¹³, aki számol azzal, hogy Isten ad még lehetőséget holnap is, a jövő században, évezredben is, hogy az evangéliumot lehessen majd hirdetni... Az ökumené fagyos korszakaiban is hiszek Urunkban, hogy „szent tavaszt” ad, s nem gondolom, hogy egymást búsítani kellene.

Ezért ragaszkodva a mai ünnepi ülés egyházi, biblikus jellegéhez az *epiklézis* (könyörgés a Szent Lélekért; átv. a jövőért) kifejezést használok a jövő vízióját illetően. Ezt azért is tehetem, mert a Szent Lélek hívása és a Szent Lélek kitöltése a pünkösdi történetben beteljesült ígéret Péter apostol prédikációja szerint is.

Úgy kezdi Péter e prédikációját Lukács rögzítésében, hogy textusa Joel próféta könyvéből való: „nem részegek ezek... hanem ez az amiről *Joel* próféta szolt: Az utolsó napokban – így szól az Isten, kitöltök Lelkemből minden halandóra és prófétáinak fiaitok és leányaitok és ifjaitok látásokat látnak, véneitek pedig álmokat álmodnak – még szolgálomra és szolgáló leányaimra is kitöltök Lelkemből azokban a napokban és azok is prófétáznak” (ez igehirdetést jelentett elsősorban). *Pünkösöd* – az egyház születésnapja, a prófétai igehirdetés beteljesedése. A Lélek és az egyház összetartoznak nemcsak Joel 3,1-2, és Acta 2 szerint, hanem az apostoli bizonyoságtétel szerint. (Megemlítjük, hogy az angol szövegekben itt a *vision* szó szerepel. *Dodd*: „*your sons and daughter shall prophesy your young men shall see visions, and your old man shall dream dreams.*” A másik angol, *King James is* és a *francia is vision-t* használ, a *Luther fordítás a magyar látásokat-nak megfelelő Gesichte és Traume, a Zürcher Bibel szintén.*)

Az ökumené munkájával kapcsolatban az EVT keretén belül gyakran éppen az a vád, hogy nincsen víziója (esetleg átgondolt koncepciója), nehezen lehet követni terveit, ha nincsenek. Ugyanilyen vád, hogy *a mozgalomnak indult törekvésből intézmény lett*, vagy lehet. Eppen ezért van szükség könyörgésre a Lélekért, aki adhat látást és megmozgatja újra a vizeket. Genfben mondták egyszer tréfásan nekem, hogy a régi embléma hibás volt, mert az egyház hajóján volt ugyan kereszt alakú árboc, de nem volt rajta vitorlavászon és így a Szent Lélek szele nem tudta röpíteni a hajót, az új emblémára már vitorlát is kell szerelni...

Az epiklézis imádság a történelmi egyházakban gyakran csak az úrvacsora, eucharisztia imádságban fordul elő. Egyértelműen helye van ott a keresztyén istentiszteleti életben, de nemcsak ott. Ismerjük a római liturgiában a konszekrális epiklézist és a communiós epiklézist. Azt hiszem a protestáns egyházakban is, ha más jelleggel, de éppen így szükség van a Lélekre, hogy valóban létrejöjjön Urunkkal a találkozás és a gyülekezet: *communio, koinonia* legyen, vagyis Urunk ajándékából részesedő közösség. – De az egyház népe máskor is esedezik, könyörög a Lélek ajándékáért, hogy a Lélek hívja, gyűjtse, megvilágosítsa és az igaz hitben megtartsa népét.¹⁴

Nyilván a 21. század sem lesz könnyebb, ami a körülményeket illeti ebben a változó, de maradandóan problémákkal teli világban kell megtalálni majd az EVT-nek a helyét, esetleg természeti és történelmi katasztrófák között, környezet-rombolás és másfajta fenyegetettség idején is. Válaszolni kell az adott kihívásokra, meghozza egységesen, ha nincs alternatívája az egységkeresésnek, csalódások és kiábrándító tapasztalatok közben is állandóan végezni kell az *önértelmezés*, a közös cél értelmezése és a *közös akció megválasztásának munkáját*.¹⁵ Mind a misszióhoz, mind a

szociális természetű ténykedéshez szükség van a Szent Lélek segítségére. Az igény ma is az eddigi: *egység egymás között és megbékélés az emberiségben*. Mindig összeköttetésben kell lenni a helyi egyházakkal! *A közös meghívásra (calling) gondolni kell a helyi vagy regionális szinten is*. A tagegyháznak érezniük kell, hogy egy nagy közösség tagjai, a közös egymásrautaltság, közös számíthatóságot is eredményez. Az együttműködésben átélhetjük, hogy az emberinél mélyebb kapcsolat fűz össze.

A jövőben is *egyensúlyban kell tartani a teológiai munkát és a gyülekezeti életet*. Egyik a másik nélkül megszegényedést jelent. Együtt kell tanulni és gyakorolni a dialógust, egymásra figyelmet. Számolni kell, hogy *minden EVT ülés egyszerre nemzetközi és felekezeti találkozás*, ennek minden örömeivel és hitet, szeretetet próbáló nehézségével. Tudatosan *le kell mondani a felekezetek közötti versenyszellemről* egy olyan korban, amikor látszólag egyszerre erősödik a konfesszionális és ökumenikus öntudat.

Továbbra is *egymás gazdagítására kell törekedni (enrichment)*. A dinamikus ökumenikus közösségben minden résztvevő nyerhet, gazdagodhat. A jövőben *újra kell hangsúlyozni az EVT mozgalmi jellegét*, mert eddig is tapasztalt jelensége az intézményesedés, ez pedig szklerotikus veszéllyel járhat.

Strukturális változtatás még nem jelent automatikusan tartalmilag is újat. A Fórum úgy fog hatásosan működni, ha az alulról jövő kezdeményezés megfelelő, tartalmas irányítást kap. Nyílt kérdés, hogy a Fórum valóban helyettesítheti-e az Assenbly-t. A tervek szerint az újfajta „Központi Bizottságba” a régiókból választói csoportok jelölnék a megfelelő képviselőket („electorial groups”), az eddigi kategóriákat rugalmasabban kellene figyelembe venni a *szakértelem alapján* (életkor, nem, etnikum, lelkesíti és nem-lelkesíti elem...).

Van olyan nézet is, amely szerint a jövőben *vissza kellene térni az első évezred ökumenikus zsinatainak modelljéhez*. Erre a régi-új konciliarizmusra még nem vagyunk érettek, de a 21. század küszöbére érkezve elszánhatjuk magunkat, hogy ebben az irányban haladunk, hiszen az ilyen *ökumenikus Zsinat* lenne valóban méltó módja az egységtörekvések újfajta megjelenésének. Addig is naponta *Istenhez kell térnünk*, hogy örömmel és reménységgel végezhessük szolgálatunkat *az emberek között*. A megértés mindig kettős fordulatot jelent: önmagunktól Isten felé és önmagunktól a másik ember felé (individuuálisan és kollektíve értve az embert = felebarát és emberi közösség).

* * *

Ha coram Deo pozícióból gyakoroljuk az anamnézist és az epiklézist ezen az ünnepi alkalmon, úgy *nem tartunk nekrológot* egy világszervezet 50 éves múltjára emlékezve, és nem esünk rajongásba saját erőnket fitogtatva és önmagunkban bízva a jövőre nézve. 50 éves múltunk igazi megértése anamnézisre kötelez, jövőbe pillantásunk egyúttal nem csak vízió, hanem epiklézis: *a Szent Lélek Úristen segítségül hívása*.

Jegyzetek

1. Harare 1998 világggyűlés eredetileg 1998. augusztus végén–szeptember elején lett volna, politikai és egyéb technikai okokból decemberre halasztották de a kerek évforduló napján augusztus 23-án Amszterdamban tartanak megemlékezést.
2. A világggyűlés címe, mottója végleges megfogalmazása magyarul még hivatalosan nem született meg.
3. Az anamnézis és epiklézis értelmét ellenőriztem Dr. Vargha Zsigmond Újszövetségi görög-magyar szótárában (Budapest, 1992) sub verbo anamnézis (columna 52) és sub verbo epiklézis columna (354 epikaleo Ujsz. 2).
4. Három ág (Life and Work, Faith and Order, International Missionary Council) ma is hangsúlykülönbséget jelent az EVT-n belül, csakúgy, mint Uppsala 1968 óta a vertikális és horizontális mandátum kiegyenlítése.
5. Idézi Várnagy Antal: Liturgika 257 kk. Budapest, 1993, Lámpás Kiadó.
6. Afrikában jártam: Tanzánia 1977, Liberia 1980, Madagaszkár 1987.
7. A legtöbb teológiai főiskolán Magyarországon, önálló tanszékként.
8. Evangélikusok például: Benczúr László, Nagy Gyula, Pósfay György, Vajta Vilmos, Ordass Lajos.
9. Ismeretes, hogy Barth Amszterdamban 1948-ban kibékíthetetlen ellentétet látott a protestantizmus és a római katolicizmus között. Véleménye csak a II. Vatikáni Zsinat után változott meg.
10. Mária dogmák kihirdetése: 1854 Szeplőtelen fogantatás, Mennybevitel 1950.
11. Élő kérdések sokasága jelentkezik: politikai gyanútól, felekezeti, hitvallási árulásig, személyi karriertól a Felvilágosodás lecsapódásáig.
12. A Futurologia és a krizeológia neves képviselői: Spengler, Sorokin, Ortega, Peguy, Huxley, Orwell, Toffler stb. Keresztény képviselők: Berdjajev, L. Newbegin, Koskinen, stb.
13. Lennart Koskinen: Tro po framtiden, Falun 1994. Mellan optimism och pessimism - Jag kaller det possibilism (11. kk).
14. Luther Márton: Kis Káté, A harmadik hitágazat.
15. Egységmodellek: uniós, abszorbcios, zsinati, spirituális stb. A járható út, szerintünk: a megbékélt különbségek modellje.

Vallások Kelet-Európában

Jellemző címlap egy európai keresztény folyóiraton, illusztrálja a kelet-európai vallási pluralizmust. A kép még tagoltabb is lehetne, hiszen országunkban is ma 61 különböző vallási csoportot regisztrálnak. E témával kapcsolatban tájékozódhatunk már a magyar keresztény kiadványokban. Kettőre külön is felhívjuk a figyelmet: Minden vallás Egyház (ÖTK, Budapest 1996) és A vallásszabadság a mai demokráciákban (ÖTK, Budapest 1998). További irodalmat is tudunk ajánlani Szerkesztőségünkben. (Sz.)

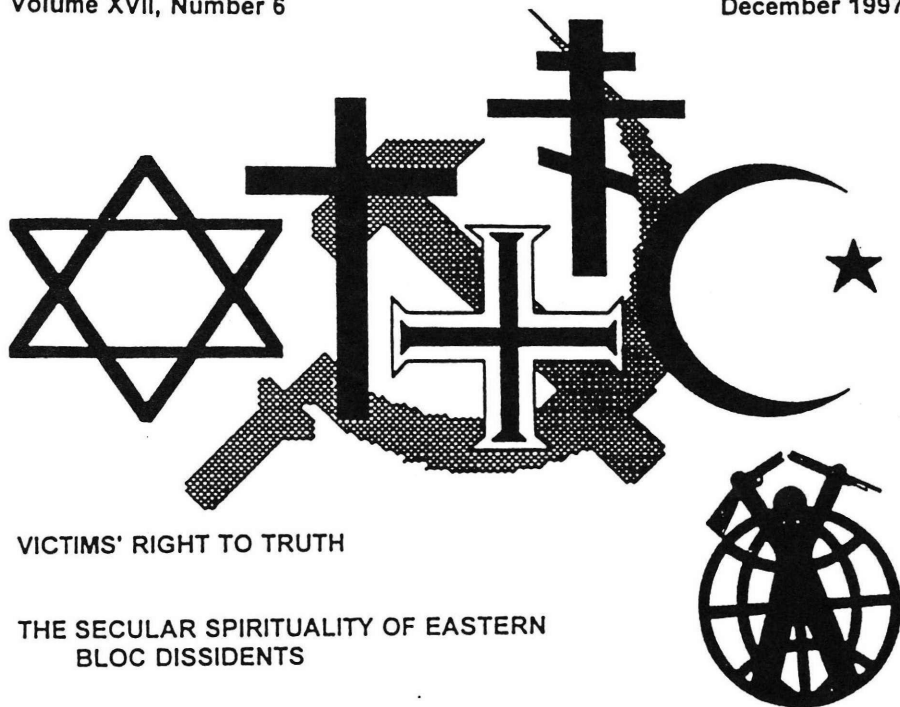
Religion in Eastern Europe

Christians Associated for Relations with Eastern Europe

1998 -02- 0 4

Volume XVII, Number 6

December 1997

VICTIMS' RIGHT TO TRUTH

THE SECULAR SPIRITUALITY OF EASTERN
BLOC DISSIDENTS

"INVISIBLE" RELIGION OF YOUTH IN LATVIA

EDITED BY PAUL MOJZES AND WALTER SAWATSKY

Christians Associated for Relations with Eastern Europe

IGEHIRDETÉS

ZÁSZKALICZKY PÉTER

„Gyermekekhez lehajoltam...”

A démonivá torzult hatalom eltapossa a gyermekeket is

Kisgyermeket mészárolnak le Betlehemben Heródes parancsára. Haragra lobban, amikor rájön, hogy a bölcseket hiába várja vissza. S ha nem tudja már azonosítani azt, aki miatt a bölcsek megtették a hosszú utat, pusztuljanak mások is.

Az esetről csak Máté evangélista tudósít. Más történelmi forrás sem tesz említést róla. Arról azonban igen, hogy ugyanebben az évben, tehát Jézus születése évében Heródes hatezer farizeust gyilkoltat le, mert nem akartak hűségesküt tenni. Ennyi bölcs, köztisztelőben álló felnőtt férfi likvidálása mellett valóban mit is számít legfeljebb néhány tucat kisgyerek?

A számukra csak következtetni lehet. Betlehem akkori népessége is bizonytalan, s az sem tudható, mekkora volt a környék, amelyre a parancs vonatkozott. A számokról ezért eltérők a vélemények. Az egyik becslés 10–15 gyermeket feltételez, egy másik adat szerint a gyermekek száma 30–40 lehetett. Sok ez, vagy kevés? Az egy is sok, ha kisgyermekként a tébolyult hatalom tapossa el.

A történet – a betlehemi gyermekek megöletése – teljesen beleillik a Heródesről fennmaradt képbe. Gyanakvó, hatalomféltő uralkodó volt, féltékeny zsarnok. Egyik feleségét is kivégeztette, majd megölette anyósát, sőt három fiát is. Kegyetlensége sok zsidót kényszerített hazája elhagyására. Hatalmi céljai érdekében minden eszközt felhasznált. Véres kezű, gátlástalan diktátor, erkölcsi korlátokat nem ismerő keleti kényúr. Aki saját családtagjait sem kímélte, ha útjába kerültek, annak miért is számított volna néhány kisgyerek?

A történet nem tudom magamban feldolgozni

Talán mások sem. Lehet, hogy a képzőművészetben a gyermekgyilkosság ezért sokszor megrajzolt és megfestett jelenet? A Dóré Gusztáv francia művész rajzaival illusztrált Bibliát gyermekkoromban sokat nézegettem. A betlehemi gyermekgyilkosság jelenetére mindig visszalapoztam. A képen anyák, akik testükkal védik gyermekeiket, vagy már azért borulnak rájuk, mert siratják őket. Az egyik egy magas falról ugrani készül gyermekével: inkább a közös halál. A sötét tónusú képen rövid, egyenes

kardok villognak mindenütt. Az egyik katona csecsemőt tart a magasba, hogy kardjával a levegőben szúrja át. Egy másik katona kardját éppen kendővel törli végig, míg egy harmadik iszonyodva nézi. Ezt az arcot is sokat és sokáig néztem mindig, ezt a rémülettel vegyes iszonyatot: mit tettem? ... mit teszünk?! Talán már fogalmazza magában az örök mentegetőzést: de hiszen parancsra tettem...?!

Ez persze felmentést, belső feldolgozást soha nem ad. Max Frisch svájci drámaíró a 2. világháború befejezése előtt, 1945 januárjában írta meg művét: *És a holtak újra énekelnek*. Huszonegy ártatlan túszt végeznek ki egy falucskában: aggokat, asszonyokat és gyermekeket, s ők énekelnek, amíg egymás után eldördül a fegyver. Aki a kivégzésre parancsot kapott, onnantól hallja éneküket: a holtak újra énekelnek. S többé nem szabadulhat a marcangoló önvádtól: én lőttem le őket. Hiába mondják mások: parancsra tetted! Ő visszakérdez: lőttél már életedben asszonyokra és gyermekekre? Apja is érvel: amit parancsra teszünk, nem a mi bűnünk, Karl. De ő tudja: semmi és senki nem menti fel a marcangoló önvád terhe és felelőssége alól. „Mert nincs, mert nem lehet oltalom az engedelmisségben, még akkor sem, ha az ember végső erénnyé emeli az engedelmisséget... A felelősség mindnyájunké, mindenkinek a magáé; az ember nem ruházhatja át másra a felelősséget, hogy ezzel váltsa meg magát” – válaszolja, majd végez magával. Nem talál felmentést önmaga számára, hiszen egyre hallja a kivégzett gyermekek énekét.

A gyermekeket is eltipró démoni hatalom korunkra csak kiteljesedett

Joszl, a lengyel zsidó fiú az egyik koncentrációs táborba egyszerre érkezett mintegy negyven magyar gyerekkel. A felnőtt foglyok óvni próbálták őket, mégis meghaltak a kezeik között. Rendszeresen erdei munkára vitték őket. Amikor Joszl is kidőlt munka közben az irtáson, az örök tréfás kedvükben havat lapátoltak rá. A hóbucka mozgott, és egy kis kéz előbújt belőle. Akkor az örök még több havat dobtak rá, és nevettek, cigarettáztak közben. Este, amikor azért megengedték, hogy a többiek magukkal vonszolják a lágerebe: Joszl még nem volt halott. „Merevre fagyott, arca fehér volt, mint a márvány, és ott álltak körülötte éjjel a barakkban bátyja és unokatestvérei a kis lengyel városkából, és rábeszélőn, hízelgően, parancsolva, könyörögve, üvöltve ismételték: Joszl, ugye hallasz minket, élned kell, Joszl, ne menj el tőlünk, a mama vár, a papa vár, Joszl, maradj velünk. És simogatták és csókolgatták, kendővel és hóval dörzsöltették a testét, takarókba burkolták, felültették az asztal tetejére, mint egy babát, s ő nem dőlt el, egészen merevre fagyott, és még nem volt halott. Megfagyott, de valahol a mélyben még parázslott benne az életnek egy szikrája, és azt élesztgették, fújták édes szavakkal, imádsággal, varázsigékkel, sirtak, könyörögtek: Joszl maradj velünk!” ... Így emlékezik Fred Wander, egykori buchenwaldi fogoly, a kevés túlélők egyike.

A lágerekben megölték minden gyermeket. Heinrich Himmler, az SS mindenható főnöke körzetvezetőként előtt 1943. október 6-án tartott beszédében ezt így okolta meg: „Nem hiszem, hogy ésszerű lenne kivégeznünk a felnőtt zsidókat, férfiakat, nőket, – és életben hagynunk gyermekeiket, hogy ezek aztán bosszút álljanak a mi gyermekeinken és unokáinkon. Ki kell irtanunk a zsidó gyermekeket is, el kell tüntetnünk ezt a népet a föld színéről.” Akik ezt végrehajtották, éppúgy parancsra tették, mint Heródes katonái, de sokan elaljasult személyiségük meggyőződéséből is: a rámpákról minden 14 év alatti gyermeket egyenesen a gázkamrába vittek. Oliver Lustig így emlékezik vissza családjára: „Addig néztem őket, míg elködösödött a tekintetem. Előbb kisöcsém, Valentin tűnt el a krematórium felé tartó menetben, egyik kezével anyám kezébe kapaszkodva, másikkal palatábláját szorongatva. Aztán már nem láttam az ikreket, Corneliát és Cornelt sem. Még öt vagy tíz perc, és az összes gyermek alakja elmosódott, elveszett az anyák, öregek és betegek végtelenül hosszú sorában, melynek eleje már beért a krematóriumba.”

A betlehemi történet ismétlődik: megöletik a gyermekeket is a hatalomtól eltorzult diktátorok. Az egyiket Heródesnek nevezik, a másikat Hitlernek. Az egyik parancsára

kivégeznek minden „kétesztendő és ennél fiatalabb fiúgyermeket”, a másik 14 évnél húzza meg a korhatárt. Csak a méretek ijesztőbbek, Betlehemben tíz-tizenöt, esetleg harminc-negyven gyermeknek kellett pusztulnia. De ha a felvilágosultnak mondott századunkban kiírtott gyermekek egyszerre kezdenének el énekelni?! Micsoda kórus lenne, és milyen vád egy újra és újra felhangzó ének! Napjaink Algériájában is már többezres a szám, a fanatikusok áldozatai.

A régmúlt és századunk a gyilkolási technikában is különbözik. Tökéletesednek a halálosztagok is. Csak a tény marad: csodálkozó szemű, kedves arcú gyerekek elpusztítása. Nem tudok felejteni egy másik képet sem: kilenc éve a Temesváron kihantolt tömegsírban, a megkínzott, megcsonkított, dróttal összekötözött kezű holttestek tetején egy csecsemő holtteste is feküdt. És a sokezer politikai fogoly között kiszabadult egy 12 éves gyerek is. Az istenként magasztalt diktátorok hatalmi tébolya ma is iaszító és iszonytató.

Ezért is kell Jézus ennek a világnak, – ma legalább annyira, mint egykor

Betlehemben Isten kiemeli fiát a tömeggyilkos karmaiból. József álmod lát, s ők menekülnek. Fogadhatnánk ezt akár ellenérzéssel is: persze, neki könnyű. Kivételezett, mert Isten Fia. Pedig ha őt azonosítja Heródes, csak ő hal meg; így pedig miatta mindenki más két éven alul.

De mi az emberi bűnt soha nem háríthatjuk vissza Istenre. És Jézus nem azért szabadul meg, hogy neki könnyű legyen. Sorsa gyermekként is bujdosás, menekülés. És rövid, viszontagságos életútjának végén a Golgota várta. Neki a kereszt útját kellett végigjárnia, küldetését beteljesítenie, és ez a küldetés a váltásághalál. Végül ő sem kerülte el a mártírsorsot, csakúgy, mint a betlehemi gyermekek, a római katolikus egyház aprószentjei, az egyház kezdettől tisztelt kis vértanúi, akik nem szóval, hanem halálukkal váltották meg Krisztust.

Jézus a betlehemi pogromot túléli. Kiemeli Isten, hogy tovább éljen, hogy legyen egy más norma is a világban, mint a diktátoroké, véres kezű zsarnokoké. Jézus beleélte a világba, hogy milyenek lehetnének, milyeneknek kellene lennünk, és milyen más lenne a világ, ha úgy fogadnánk Isten országát, mint a gyermekek. Ő nem tömegsírba küldi a gyermekeket, hanem magához hívja. Itt járt a földön, hogy ne csak olyanok legyenek, akik gyermekekre lövetnek, hanem Teréz anyák is, akik a szemétből is kikaparják a kitett gyermekeket. Hogy ne csak katonák legyenek, akik legfeljebb mentegetőzhetnek: de hiszen parancsra tettem, hanem Benedek apók is. Benedek Elek jelmondata a sírján olvasható: „Jézus tanítványa voltam, Gyermekkekhöz lehajoltam. A szívemhez fölemeltem, Szeretetre így neveltem.”

Ezt a magatartást, ezt a küldetést is hozta Jézus közénk. Ilyeneké az Isten országa – mutatott a gyerekekre, és ennél nagyobb méltóságot gyerekeknek soha, senki nem adott. Jézust Betlehemből kimentette Isten, hogy a világban ne csak diktátorok parancsai hassanak, akik a társadalom élőködőinek nevezik a fogyatékos gyermekeket, és megszervezik az ő kiirtásukat is, hanem legyenek olyanok is, akik hozzájuk is lehajolnak. „Péter bácsi, szobatiszta lett Vera” – újságolta karácsony előtt ifjúságunk egyik tagja, a Gyógypedagógiai Főiskola hallgatója, aki évek óta a hűvösvölgyi fogyatékos gyermekek otthonában nevelőként segít. Aki szobatiszta lett, 14 éves, szellemi fogyatékos leány. Másoknak reménytelen eset. Ő végtelen türelemmel nevelgeti, szereti. És sugárzó arccal meséli nagy karácsonyi örömét: szobatiszta lett. Megéli ő is, amit a mesemondó Benedek Elek életprogramja is kifejez, hogy Jézust követni csak a gyermekeket szeretve lehet: Jézus tanítványa voltam, gyermekekhez lehajoltam.

Két véglet: Heródes és Jézus lelkülete. Két út a világ számára. Választani pedig mindig nekünk kell. Amen.

*Elhangzott Budapesten, a Deák téri templomban,
1998. január 4-én. Alapige: Máté 2, 13-23.*

KULTURÁLIS FIGYELŐ

Hárs Ernő: Aranyhíd

Orpheusz, 1997.

Hárs Ernő „őszi” korszakának fontos kötete az *Aranyhíd*, melyben a költő – túl a hetvenen, sőt a hetvenötön – számot vet életével s az elmúlással. A három versciklust (*Feltámadásra várva*, *Őszi hegycsúcsok között*, *Zarándokút*) és egy oldottabb párbeszédese költői művet (*Úrrepülés*) tartalmazó könyvet a mulandóság témájára *rimelő* műfordítások zárják. Mindez így együtt valóban képet ad Hárs Ernő költői műhelyéről. Így arról a líraeszményről is, mely nem túri a szavak devalválását, a fedezetlen csekket, a kőklerkedést, a handabandázást.

A költő – Szabó Lőrinc szellemében – a pontosan végigvezetett és érzékelhetővé tett gondolattal rendet visz a létezésbe. Ebben az emóciót meg- és átvilágító racionális szemléletben, lobogó tudásszomjban van valami fauszti méretű sóvárgás a szépség és a rend, a derű és a boldogság után. Mindezek ellenére – tudjuk – lehetetlen, s mégis minden jel arra mutat, hogy lehetséges. Lehetséges akkor, ha az anyagi és szellemi folyamatokat nemcsak az *itt és most* szemzőgéből vizsgáljuk és éljük meg, hanem az odaát fénytörésében is. Tulajdonképpen erre törekszik a költő. Ennek a törekvésnek építőkövei a versek, köztük *A túlélő*, mely arról ad hírt, hogy mit jelent: „Halottak mind hosszabb sorfala mellett utóvéddé válni az úttörőből”. E drámai élethelyzetben, a búcsúzás permanens állapotában – mi más az öregség? – e líra mégis észleli a szépséget, mint az isteni törvény működését.

Példázhatja ezt a *Májusi súlytalanság* című vers, mely ezúttal is a paradox logika segítségével fordítja át a reménytelenséget a remény és a bizalom extatikus ünnepevé:

Akácfavirágtól habos nappalok
s a csalogányok végetérhetetlen
trilláival telt éjszakák között
halad a rossz test lassan cél felé,
oly könnyedén, oly semmi zajt nem ütve,
mintha ólomsúly esztendőik helyett
csak göndör felhő volna rakománya.

A halálfélelmet elcsendesítő bölcsesség és emelkedettség megélése e lírában újra meg újra lehetővé teszi a kötet címadó versében említett „aranyhíd” megpillantását, amint a „két baráti part, az élet és a halál közt” feszül. Lehetővé teszi a Gondviselésbe vetett hit megerősödését. S annál inkább, mert a versén az emberi egzisztencia határhelyeztetésében, azaz a „mindenütt és a sehol közé szorulva” egyre újabb felismerésekre jut. Mindezt a külvilág aligha érzékeli, pedig a látszólagos eseménytelenség mögött metafizikai jelentőségű folyamatok zajlanak. Egyre nyilvánvalóbb ugyanis, hogy „kitöltött szív-úrlapjainkkal / a megtagadhatatlan végső feltámadásra” várokozunk (*Feltámadásra várva*).

A versek érzelmi, értelmi, spirituális szolamainak egymást átjáró, egymásba tükröztetett gazdagságában a személyes élmények mint az ember és az emberiség sorsát kifejező léttanulságok jelennek meg. Hárs Ernő ősze így lesz „kozmosz ős”. Így fedezi fel a költő

a személyesben az egyetemest. A *Csigavonal*-ban például a világműködés ábráját:

Berajzolódik a történelemben, hogy lényegében folyton visszatérjen, csak szögfokán változtatva szemernyit – s vigaszt sugall, hogy nem hiába éltem, mert mind, amit félig végeztem eddig, folytatható lesz, új szintre emelve.

Ez a hit teszi képessé a költőt arra, hogy Tasso, Milton, Beethoven példájára utalva korunk értékzűrzavarában a felelősségvállalás fontosságát hangsúlyozza. Soha nem volt erre nagyobb szükség, hiszen a költő diagnózisa szerint (*A szabadság dzsungelében, Vészfék helyett, Felhőszakadás* stb.) emberpróbáló időket élünk.

Baán Tibor

Az egyén a történelem sodrában

Lenhardtné Bertalan Emma: Évtizedek sodrásában. Czupi Kiadó, Nagykanizsa, 1997.

Életutat felvázolni nehéz feladat. Egyrészt a szelektív emlékezés kiszór sok elemet, mely egy későbbi időszakban fontos lehet, másfelől minden visszaemlékezés szubjektív jellegű. Ugyanazt az eseményt ki-ki más-más látószögből, más-más vérmérséklettel és más-más érzelemvilággal élte át.

Lenhardtné Bertalan Emma önéletrajzi ihletésű regénye a magyar történelem sodró lendületű évtizedeit öleli át. A cím rendkívül találó. Századunk második harmada bővelkedett borzalmakban, megcsúfolva Ady szavaival szólva „az Ember szépbe szótt hitét”. A regény főszereplője egy szeretetre éhes kislány, aki nyitott szívvel és igaz lélekkel tekint a világra, mely sokszor torzan néz vissza reá. A történet menete lineáris szerkezetű, csak néha szakítja meg az emlékezést az időrend ugrása előre, illetve hátra, az asszociatív gondolkodás eredményeként. Tipikus tudatregény. A leírás középpontjában álló női szereplő tudatán keresztül ismerjük meg a szűkebb és tágabb környezetet. A család, a falu, a haza egységbe fonódik és mindezeket összetartja és átfogja az elemi élet éltető bázisa: a föld, melynek lírai ihletésű apoteozisával zárul le a regény. Olvasván a kötetet Németh László: *Égető Eszter* című regénye jut eszünkbe. Ott is egy szeretetre vágyó, érzékeny lélek áhítja a szeretetet és lelkéből tovább sugározza szűkebb és tágabb környezeté felé.

Emberek és sorsok kavarnak a lapokon, melyeken bőven található néprajzi, szociológiai, történelmi és pedagógiai vonatkozásokat. Ha valaki rekonstruálná a két háború közti hagyományos mezőgazdasági termelés tárgyi rekvizitumait, bő anyagot meríthetne az önéletrásból. Hitelesen és első kézből. Szakadatlan és szorgos munka folyik az egész éven

át, ezt a folyamatosságot csak néha szakítja meg az ünnepnapok felvillanó örömei. A nő főszereplőnek van szíve és lelke meglátni az élet apró örömeit, meglátni a szépet tájban és emberben egyaránt. A gyermeklélek a maga érzékeny műszerén méri a felnőtt világ érényeit és hibáit. Az igazsághoz való konok ragaszkodása nem szépíti az – egyébként szeretve csodált – apa személyiségének hibáit. Az apához fűződő ambivalens viszony – a szeretet és a gyűlölet skáláján –, valamint ennek ellentmondásos érzékeltetése a regény legmarkánsabb és egyben legdrámaibb leírása. Az anya alakja – a családban elfoglalt hely szerint is – egy árnyalattal haloványabb, a kor szokásainak megfelelően kissé passzívabbnak tűnik. A néma szorongással viselt keserű bánat sok falusi asszony osztályrésze volt. Ugyanakkor e látszólagos passzivitás nagy lelkierőt takart, különösen veszélyhelyzetekben.

A regény történelemszemlélete elfogultságtól mentes. Írója az ordas eszmék kavalkádjából is fel tudja mutatni és át tudja menteni a lelkében élő humanizmust. Trianon valós sokkja, a háborúba sodródás veszélye jól érzékelhető a lapokon. A háború vészhelyzete a jókból jobbat, a rosszakból rosszabbakat hoz felszínre. Csak egyféle emberi erkölcs létezik, mely egyformán elítéli a gettóba hurcolt zsidók szenvedését és a saját házából kilakoltatott - kulákká minősített - házigazda megaláztatását. Szerencsére – ezt is felmutatja a könyv - vannak ép erkölcsi érzékű emberek, akikben ott feszül „az emberséghez méltó értelem” varázsa. A szívvel látó főhős megmenekszik sok tévedéstől.

A bakonyaljai háborús pusztítások, rekvirálások, nőkkel való erőszakosságok – sajnos – kicsiben a szenvedő Európa testét jelképezik Narviktól Athénig, Párizstól Voronyezsig.

Csak az üldözök és az üldözöttek váltogatták egymást a történelem forgószínpadán.

Valamennyi pedagógusjelölt számára kötelező orvasmánnyá tenném az osztatlan falusi népiskola, a kőszegi evangélikus gimnázium és a fővárosi bölcsészkar leírását. Egy pedagógusélet csak a tanítványok emlékezeiseiben él tovább. Lenhardtne Bertalan Emma a művész szférába emelte az egyszerű falusi tanítót, a kőszegi gimnázium tudást és emberséget önzetlenül adó tanárait. Felvillanó miniportréiban ott él a művészi lelkületű Faragó tanár úr, a földrészekre elkalandozó Harsányi tanár úr. A már akkor szaktantermes Gyurácz Ferenc Evangélikus Leánygimnázium a tudás néma bástyájaként áll masszívan a háttérben, jelképként és védelemként. Ugyanilyen ragyogó mini-portrékat találunk az egyetemi leírásban: a pedánsan konzervatív Alszeghy Zsoltot, az ékesszavú Horváth Jánost, a kimért, ám meleg szívű Pais Dezsőt, a történész Domanovszkyt, Váczi Pétert és

Deér Józsefet, valamint a filozófus Kornis Gyulát.

Bőven meríthetne a regény tényanyagából a vallásszociológia is. Bakonyalja vallásos élete a harmincas évek Magyarországának láttelepe. A tételes vallásosságtól a panteizmusig ível a falu kollektív tudata. Az apa vallásos nézete a természetben élő ember panteizmusát tükrözi. A földhöz való misztikus ragaszkodása Szabó Dezső regényszereplőit idézi.

Az önéletrajzi kötet optimista életerézt sugall. „És mégis, mégis fáradozni kell!” A gyűlöletből irgalom, a bukásból felemelkedés is születhet. Erre a folytonosságra, tehát magára az életre mond igent ez az írás. Egy ilyen tiszta, emberi, egyediségében is általános élet felmutatása a szerző emberségben gazdag életregénye: az *Évtizedek sodrásában*.

László József

Csak katolikusoknak

Corvinus Kiadó, 1995.

A könyv címe pontos, de ismertetését nyomban egy és-sel kezdem: és nekünk, evangélikusoknak! Mert akár a török vész elmúlt négy évtizedére nézünk, akár az utolsó évtizedre sok hasonlóságot találunk, és tanulnivalónk is van egymástól. Az ökumené századában egyébként sem lehet csak a magunk egyházával foglalkoznunk. Különösen nem a katolikus egyházzal kapcsolatban, mert annak múltját a lutheri reformáció látása szerint a magunkénak is érezzük. Az anyaszentegyház szép magyar kifejezése kiterjed az egész kereszténységre a földön.

Tomka Miklós vallásszociológus ebben a kötetben az 1991–1995 között megjelent írásait gyűjtötte össze. A szerző több feladatot lát el könyvében. Kezdem a legfontosabbal: döntő módon ráirányítja egyháza figyelmét a *II. Vatikáni Zsinatra*. Ez a feladat kerek három évtizeddel a Zsinat után Magyarországon rendkívül időszerű. Magam a Zsinatot hétről hétre figyelemmel kísértem, s a történeteket egyházi hetilapunkban közzé is tettem. Így a szerző megállapításait most visszatekintve nyomon kísérhetem, s a jelenben is megerősíthetem.

„*II. Vatikáni Zsinaton az egyház történelmi lépést tett.*” A könyv lapjain ismételten szemünkbe ötlük, különböző összefüggésekben, a Zsinat. Jelentőségét a magyar katolikus irodalomban – tudomásom szerint – ilyen mértékben és ilyen sokszínűen még nem tárgyalták fel. Azért is szükség van a szerző munkásságára, mert „az az intellektuális és spirituális lendület, amely a II. Vatikáni Zsinatot előkészítette és jellemezte, a magyar egyházban jóformán semmi nyomot sem hagyott”. Hasznosítani akarja-e a magyar katolicizmus – kérdezi a szerző – a világegyház utóbbi három-négy évtizedes fejlődésének tapasztalatait? Nem maradhat kívül a magyar egyház a világméretű eszmeeserén.

A szerző hangsúlyt helyez a *világgal folytatott dialógusra*. A katolikus egyház kitérte ablakait és ajtóit a Zsinaton. Meg kell tanulni itthon is – hangsúlyozza – a nem hívők nyelvét, és vállalni kell az ő problémáikat is, s velük együtt keresni a megoldást. Mint vallásszociológus példákat hoz fel arra, hogy a mai magyar katolikus egyház nagy erőfeszítéssel szolgálja az Urat – Márta módján. Pedig követhetné Máriát is (Lk 10,38-42). Utal arra a mozzanatra, hogy amikor a Zsinaton befejezés előtt állt – későbbi elnevezéssel – „Az egyház a mai világban” dokumentum, egy

kelet-közép-európai püspök a szöveg visszavonását javasolta. Szerinte helyesebb lenne az egyház tanításának újbóli kihirdetése, mint a világgal való párbeszéd. Szerinte az egyháznak mint a kinyilatkoztatás birtokosának tanítania kell a világot, de nincs mit tanulnia attól. A zsinati atyák ezzel szemben (2309:75 arányban) a dialógus egyháza mellett foglaltak állást.

A könyv *statisztikai adatai* rendkívül érdekesek. Az utóbbi évtizedben a „maguk módján vallásosak” a felnőtt népesség 40-50 százaléka, míg az „egyház tanítása szerint vallásosak” 10-20 százalék. A vizsgálatok zöme a felekezeti tagságra is valamiképpen rákérdezett. 1985-1988 közötti adatok alapján a születéskori felekezet és a magukat vallásosnak mondók hovatarozása így alakult: római vagy görög katolikus: 71,0-75,2; református: 21,4-19,4; evangélikus: 4,5-4,5 százalék.

A *vallásosság változásának tendenciája 1978-1992 között*. Erről a kérdéstről a Diakonia periodikánk már írt *Andorka Rudolf* „A vallástól való elfordulás és a vallási megújulás Magyarországon” címmel (1988. 1. sz. 9-18.) Tomka statisztikai görbéje 1978-1992 között szintén meredek emelkedést mutat. Az utóbbi években az egyház és a vallás iránti rokonszenv sokkal általánosabb, mint maga a vallásosság. A vallásosság csökkenése sajnálatos, mert az élő hit hiányát mutatja. Ez a motívum megkérdőjelezi az előző növekedési adatot, vagy legalábbis bizonytalanná.

Hiányzik a keresztény értelmiség. Kevés keresztény értelmiségi van. Ez utóbbi teológiai szempontból érthető, mert „keresztény társadalom” igazi értelemben soha nem volt, mert Krisztus egyháza a kovász szerepét tölti be a földön, a kovász pedig kicsiny része a tészának. Magyarország elpogányosodott ország – állapítja meg az író, s ez természetes a 40 év után. De ennek a múltnak is vannak *egyházi értékei*. Ezeknek az értékeknek a kutatása a szerző szerint nem könnyű, mert attól félhetünk, hogy „kompromisszumkötő gyanúba keveredünk”. Egyházunk történetírásának nálunk is, azt is, keresnie kellene, mit tett Isten a mi egyházunkban a kommunizmus évtizedeiben.

A *hagyományos vallásosságot egyre inkább felváltja két típus: az egyik a történelmi hagyományt és az egyházhűséget személyes elkötelezettséggel ápoló típus. A másik típus a „szabadon válogató vallásosság”, amely az egyes emberek egyéni ízlése és szükségletei szerint merít a keresztény, vagy éppen a nem-keresztény vallási hagyományból. A vallási rendszer típusváltása nem egyformán érinti*

a különböző felekezeteket. Ahol a polgárosodás – írja Tomka Miklós –, városiasodás, iskolázottság, magasabb szintű, a modernizációs fejlődés előrehaladottabb – például az evangélikus egyházban –, ott a típusváltás annak minden nehézségével együtt már jóformán lezajlott, szemben a református és görög-katolikus egyházzal.

A szerző világosan elhatároja a *párbeszédet a kompromisszumtól*, annak tartalmától és milyenségétől. Az egyház élte a maga életét, noha képviselőik állami hivatalokban kilincseltek. A kommunista hatalom úgy vélte, hogy az egyházi vezetés akadályozása az egyház összeomlásához vezet. Nem ez történt. A kritikusok azt mondták: „Nyíltan a börtönbe vetettek mellé lehetett volna állni.” A szerző megállapítja: óriási kérdés, hogy hogyan viselte volna a magyar katolicizmus a nyílt összeütközést, a vallásosság hagyományos lehetőségeinek további szűkülését, talán elvesztését, az illegálisba kényszerülést. Hozzáfűzöm: Ordass Lajos evangélikus püspök feyházbüntetése alatt írta naplójába: azt hitte, hogy vele együtt sok-sok lelkész vonul börtönbe, s nem ez történt. Tomka Miklós joggal kérdésnek tartja, hogy egy macska-egér harcban illő-e az egértől nagyobb győzelmet elvárni, mint hogy túléli a dolgot. Amikor 1950 augusztusában a kényszer miatt meg kellett szüntetnünk evangélikus hetilapunkat, az Új Harangszó utolsó számában egyik munkatársunktól ilyen témájú cikket kértem: *Él az egyház gyülekezetekben*. És ez így is történt.

Elgondolkoztató a szerző összefoglaló látása a *jelenről és a jövőről*. A vallási újjászületés Magyarországon a társadalmi autonómia kifejeződése és hordozója. Ez így a szociológus szava (bár Tomka Miklós felkészült teológusnak is bizonyul a könyvében).

Az *evangélikus* egyháznak nálunk ma sem lehet tömegvonzó ereje. Nyugaton is felőrölte azt a szekularizáció. A teológus csak azt mondhatja, hogy *ma is* gyülekezetekben él az egyház. Ott pedig az élet legfontosabb jele (egyik oldalról) az *igehirdetés*. Örvendetes jelenség, hogy az elnyomatás évtizedei után megjelentek a jó igehirdetők, azaz az evangélium életszerű hirdetői. (A *Keresztmetszet* című gyűjteményben 64 mai lelkész mai igehirdetése olvasható. Kiadó: Teológiai Irodalmi Egyesület. Budapest, 1997.)

A másik oldalon, a *hívó nem lelkészek szolgálatának* nincs látványos felmérése. De valószínűen ezen a téren lemaradásban vagyunk. Éppen mi, a reformáció egyháza, melynek eredeti tendenciája éppen a „laikusok” bevonása az egyház aktív munkájába. Az

evangélikus egyházi szervezeteknél (gyülekezet, egyházmegye, egyházkerület, országos egyház) ma is érvényesül a kettős elnökség (lelkészi és nem lelkészi), a presbitériumok is működnek minden fokon, ez azonban inkább közigazgatási munka. A spirituális szolgálatban is vannak örvendetes jelei a nem lelkészi elem bekapcsolódásának. Ez – ahogyan 1948-ban – szoros összefüggésben van a „lelki ébredéssel”, ami „adatik” a Szentlélek titokzatos munkája révén: „A szél arra fúj, amerre akar; hallod a zúgását, de nem tudod, honnan jön, és hová megy: így van mindenki, aki a Lélektől született” (Jn 3,8).

„A jövőre nézve viszont könnyen kiszámítható egy másfajta tendencia” – olvassuk a

könyv utolsó lapjain. A szekularizációs folyamat csak most bontakozik ki igazán. Ezzel együtt jár, hogy az autonómmá váló társadalom, adminisztratív eszközök nélkül is, korlátozza a vallás társadalmi szerepét. Kikerülhetetlenül korlátozza! Ezekhez a megállapításokhoz Tomka Miklós hozzáteszi: „De nem biztos, hogy csökkenti!” Ez a *nem biztos!* – a mi reménységünk szava is. Utalok előző sora-imra: a hazai evangélikus lelki ébredést nem gátolhatta az 1948-as fordulat éve. S a régóta szekularizálódott nyugati társadalom számos helyén is nyilvánvalóvá válik a Krisztusban hívők közösségének jelenléte.

Veöreös Imre

Rudolf Otto: A Szent

Osiris Kiadó, Budapest, 1997

Ha egy mű kapcsán többször elhangzik a *klasszikus* jelző, bizonyára felkapjuk a fejünket, odafigyelünk. A figyelem mellett azonban vélhetően – már jó előre – tisztelet is ébred bennünk, s innen már csak egy lépés, hogy a kérdéses műre, mint valami nagy értékű őskövyületre, becses régészeti leletre tekintsünk, s úgy lássunk az olvasáshoz, mintha múzeumlátogatásra indulnánk. Nagy a veszélye ennek Rudolf Otto könyve esetében is, különösen, ha tudjuk, hogy annak első kiadása – a vallásfilozófia, teológia terén is viharos, eseménydús – századunk második évtizedében, több mint nyolcvan éve látott napvilágot. Ha azonban a klasszikust úgy értjük: generációk múltán is friss, aktuális, eleven, *A Szentre* feltétlenül illik a jelző. Otto tudományos igényvel és alaposággal járja körül témáját, művével mégis mindenekelőtt izgalmas kalandra, felfedező útra invitál. Mi az a sajátos lényeg, ami a vallás jelensége mögött áll; mi az az erő, amely életre hívja és táplálja a vallásos hitet; megragadható, leírható-e, s ami épp ilyen fontos, elsajátítható, fejleszthető-e a képesség felismerni és megélni azt? A legizgatóbb kérdések, amióta van valláskutatás, amióta a vallás – az egyik legalapvetőbb emberi reflexió – maga is reflexió tárgya lett.

Otto címválasztása már önmagában beszédes. Mindenekelőtt elárulja, hogy mind szellemét, mind módszerét tekintve vallásfilozófiai – tehát nem teológiai – művet tartunk a kezünkben. A jellemzően biblikus fogalom

ugyanakkor sejteti, hogy a szerző utalásai, illetve legfontosabb megállapításai a zsidó-keresztény tradíció és hittapasztalat hátterén válnak igazán plasztikussá. Végül, a *szent* – mint önmagában problematikus kategória – alkalmas arra, hogy általa Otto már a mű elején felvillantsa mondanivalójának legdöntőbb elemeit.

A *szent* mint tipikusan vallási fogalom kifejezi a vallásos tapasztalat (tudat) eredeti, sajátos jellegét. Otto korában jellemző, és ma sem ismeretlen az a törekvés, hogy a vallást analógia útján más ismert (természetes) lelki jelenségek felfokozott vagy némileg módosult és egymással is kölcsönhatásban lévő formáinak együtteseként értelmezze. A *szent* – vallja Otto, s talán ez művének egyik legfontosabb állítása – *a priori kategória*. A *szent* fogalma azonban félreérthető, és éppen ennek a félreértésnek a tisztázása adja a mű mondanivalójának felütését. A ma elsősorban etikai csengésű szó eredetileg az istenség legeredetibb jelzője, sőt azt is mondhatjuk, a *szent* JHWH predikátuma. Az erkölcsi töltés már racionalizáció eredménye, amely leginkább az isteni szentséggel való találkozás két klasszikus helyén, Ézsaiás próféta (Ézs. 6, 3kk) és Simon Péter (Lk. 5, 1kk) elhivatásának történetében érhető tetten. A találkozás nyomán mindkét esetben megszületik az etikai következtetés (*tisztátlan ajkú*, illetve *bűnös ember vagyok*), ám annak hátterében a szembesülés kiváltotta leírhatatlan megrendülés, nem pedig vallásos önvizsgálat áll. Az eredeti reakció az isteni szentség jelenlétében

megsemmisülő, azzal összeférhetetlen emberi profanitás önkéntelen magára ismerése. Ahogy ez a profán ön-tudat a bűnösség kategóriájában nyer értelmet, úgy válik a szent annak ellentétéként, az erkölcsi tökéletesség jelzőjévé. A szent eredeti tartalmához azonban sokkal közelebb járunk, ha vele szembe az eredetileg tisztán kultikus tartalmú *tisztátlan* fogalmát helyezzük. Anélkül, hogy a teológiát, a vallásos tudat racionalizált oldalát leértékelné, Otto művében a vallásnak ezt – a véleménye szerint elhanyagolt – értelmezés előtti, irracionális mozzanatát állítja vizsgálódásának középpontjába; a szent fogalmának félreérthetősége miatt azonban sajátos tárgya megjelölésére a *noumen* (isteni erő) szóból képzett *numinózus* kifejezést vezeti be. A sajátos téma sajátos tárgyalást kíván. Ami lényege szerint értelmezés előtti, nem írható le, csak érzékeltethető, s a ráérvés is némi hangoltságot feltételez. A *Szent* mégsem beavatottaknak szól. A *numinózus felismerésének képességét* (divináció) *a szerző a zenei halláshoz hasonlítja, amely kisebb-nagyobb mértékben ugyan, de mindenkinek megadatik, s a döntő az, hogy ki mennyire műveli, használja, értékeli, maga a könyv is – többek között – ebben akar segíteni.* Otto ideogrammak, érzelmi analógiák, képzettársítások segítségével térképezi fel a numinózus tapasztalat legjellemzőbb, a valóságban keveredő, egymással vegyülő elemeit, az elrettentő és mégis vonzó titoktól (*mysterium tremendum et fascinans*)

a lenyűgöző fenségességen (*majestas*) keresztül a minden emberi racionalitással szembenálló paradoxonig (*mirum*), amely Krisztus keresztségében érte el mély-, illetve csúcspontját.

A *Szent* első kiadása 1917-ben, a Karl Barth Római levél magyarázata által féjlesztett nagy teológiai fordulatnak mintegy az előestéjén látott napvilágot, s ezt a határ-, sőt talán hídszerepet a mű tartalma is alátámasztja. Otto témaválasztása, módszere és általában vallástörténeti érdeklődése még a liberális teológiai iskola szellemét tükrözi, némi megfigyelése és következtetése azonban már akaratlanul is az új irányba mutat. Óhatatlanul az *Ige teológia* jut eszünkbe, amikor Otto újra és újra hangsúlyozza a numinózus tapasztalat *egészen más* elemét, akár a szélső, irracionális isteni haragnak (*οργη του θεου*) az Ó- és Újszövetség számos helyén és különösen *Luthernél* tetten érhető mozzanataira, akár Jób könyvének az alkotásaiban is érthetetlen, és ebben a kifürkészhetetlenségében fenséges Istenére (*mirum*) gondolunk. Még fontosabb azonban Ottonak a Schleiermacher vallásfogalmával szemben megfogalmazott – az ajánlás zárógondolatának is beillő – egyik észrevétele: Ha a vallásos tudat legalapvetőbb tartalmát a függőség érzetével azonosítjuk, akkor az *elsősorban ön-érzet az, ám csak akkor alakulhat ki a lélekben a teremtményérzet, ha valaki a nument jelenvalóként tapasztalja meg.* (20. l.)

ifj. Cserháti Sándor

Megjelent a Magyar evangélikus egyházjog II. része

Az Ordass Lajos Baráti Kör kiadásában jelent meg dr. Boleratzky Lóránd közel hatszáz oldalas munkája. A könyv első része az egyház szervezeti problematikájával és az egyházi hatalom megoszlásával foglalkozó fejezetek után részletesen elemzi az 1997-ben hatályba lépett egyházi törvényeket.

A *külső egyházjoggal* foglalkozó rész az állam és az egyház közti viszonyt vizsgálja történeti, jogelméleti és tételes jogi szempontból, majd a szétválasztás ellenére fennmaradó kapcsolatokat veszi szemügyre. Az ökumenikus mozgalmakkal foglalkozó rész mellett az Evangélikus Világszövetség és az Európai

Egyházak Konferenciájának szervezeti kérdéseit ismerteti. A külföldi magyar evangélikusok egyházi szervezeteit követően az egyházpolitika és egyházjog-politika kérdése kerül megvilágításra. Az egyházak és az egyesült Európa problematikája zárja az utolsó fejezetet.

(A munka az OLBK 1114 Bocskay út 10., illetve a Deák téri Huszár Gál könyvesboltban kapható, ára 1.000,- Ft. Részletesebb ismertetés következő számunkban jelenik meg.)

Contents

Ars poetica – The new Editor presents himself and his vision

A letter written to the former Editors

Meditation

Gábor Smidéliusz: From bad news to Good News

Theologians in the 20th century

Béla Fila: The revelation in the theology of Karl Rahner

László Scholz: Enduring orders; Our dimensions

Sándor Szabadi: Echo to an article on Karl Barth and Hungary (Credo, 1997, 1–2)

András Reuss: Reflections to the book: Credo by Hans Küng (See our periodical 1996, 3–4)

Ede Tarbay: Yes

Imre Veöreös: To meet the Holy Scriptures.

Review on a book by Sulyok, E.

Ede Tarbay: At the End of a Day

1848

Béla Harmati: The spirituality of our patriotism

Zoltán Csepregi: Emancipation of Lutherans in Hungary (150. Anniversary)

Gábor Szigethy: Farewell supper (Sándor Petőfi at the forenight of the revolution)

Ernő Hárs: Sándor Petőfi in the sight of a Count in Calabria (Epos by Lucifero Armando)

Csaba Kiss Gy.: Talking objects (Relics of the family Petőfi)

Past and future

Béla Pomogáts: A confession of the river Danube

Dániel Lówy: A Hungarian Wallenberg by the river Szamos (Transsylvania) (We remember Andor Járosi)

Éva Hideg – Erzsébet Nováky: Future oriented mentality and religiosity

László Scholz: Bread and Flower

Attila Marossy: MLM=Multi Level Marketing (A pseudo-religion of modernity)

Church in Society and in the World Today

Warning to the Media (A mutual statement delivered by the President of the Ecumenical Council of Churches in Hungary and the Chairman of the Bishop Conference of the Roman Catholic Church in Hungary)

The World Council of Churches: 1948–1998 (Two lectures on this topic by Bishop Harmati and Prof. Hafenscher)

Pluralism in religion of Hungary today (A title page of a West-European magazine)

One sermon

Péter Zászkaliczky: To bow down to children

Cultural observer

Tibor Baán: Golden gate – *József László*: In the current of decades past – *Imre Veöreös*: A review on the book by Prof. Tomka: Something just for Catholics – *Sándor Cserháti Jr.*: Remarks on the book by Rudolf Otto: The Holy

Inhalt

Der neue Redakteur stellt seine Pläne und sich selbst vor

Brief an Imre Veöreös

Meditation

Gábor Smidéliusz: Wo aus der schlechten Nachricht eine gute wird

Theologien des 20. Jahrhunderts

Béla Fila: Die Offenbarung in der Theologie Rahners

László Scholz: Die bleibende Reihenfolge; Unsere Masze

Sándor Szabadi: Antwort: Barth und Ungarn

András Reuss: Credo. Küng: Die Erklärung des Apostolischen Glaubensbekenntnisses

Ede Tarbay: Ja

Imre Veöreös: Begegnungen mit der Heiligen Schrift. Über das Buch von Elemér Sulyok

Ede Tarbay: Das Ende des Tages

1848

Béla Harmati: Die Spiritualität der Verehrung der Heimat

Zoltán Csepregi: 150 Jahre Emanzipation der Evangelischen

Gábor Szigethy: Abschiedsabendbrot. Petőfi am Vorabend der Revolution

Ernő Hárs: Sándor Petőfi mit den Augen eines kalabrischen Grafen. Das Epos von Armando Lucifero

Csaba Kiss Gy.: Sprechende Gegenstände. Die Reliquien der Familie Petőfi

Vergangenheit und Zukunft

Béla Pomogáts: Das Bekenntnis der Donau

Dániel Lówy: Der Wallenberg der Stadt am Szamos Andor Járosi

Éva Hideg – Erzsébet Nováky: Zukunftsorientierung und Religiosität

László Scholz: Brot und Blume

Attila Marossy: Multi Level Marketing (MLM). Eine ökonomische Quasi-Religion der Moderne

Kirche in der Gesellschaft und der großen Welt

Aufruf

Fünfzig Jahre Weltrat der Kirchen 1948–1998 (Béla Harmati, Károly Hafenscher)

Religionen in Osteuropa

Predigt

Péter Zászkaliczky: Ich beugte mich zu den Kindern herab

Kultureller Beobachter

Tibor Baán: Goldene Brücke – *József László*: Im Fluß der Jahrzehnte – *Imre Veöreös*: Nur für Katholiken – *Sándor Cserháti jun.*: Der Heilige

